

14595

1999.5

111

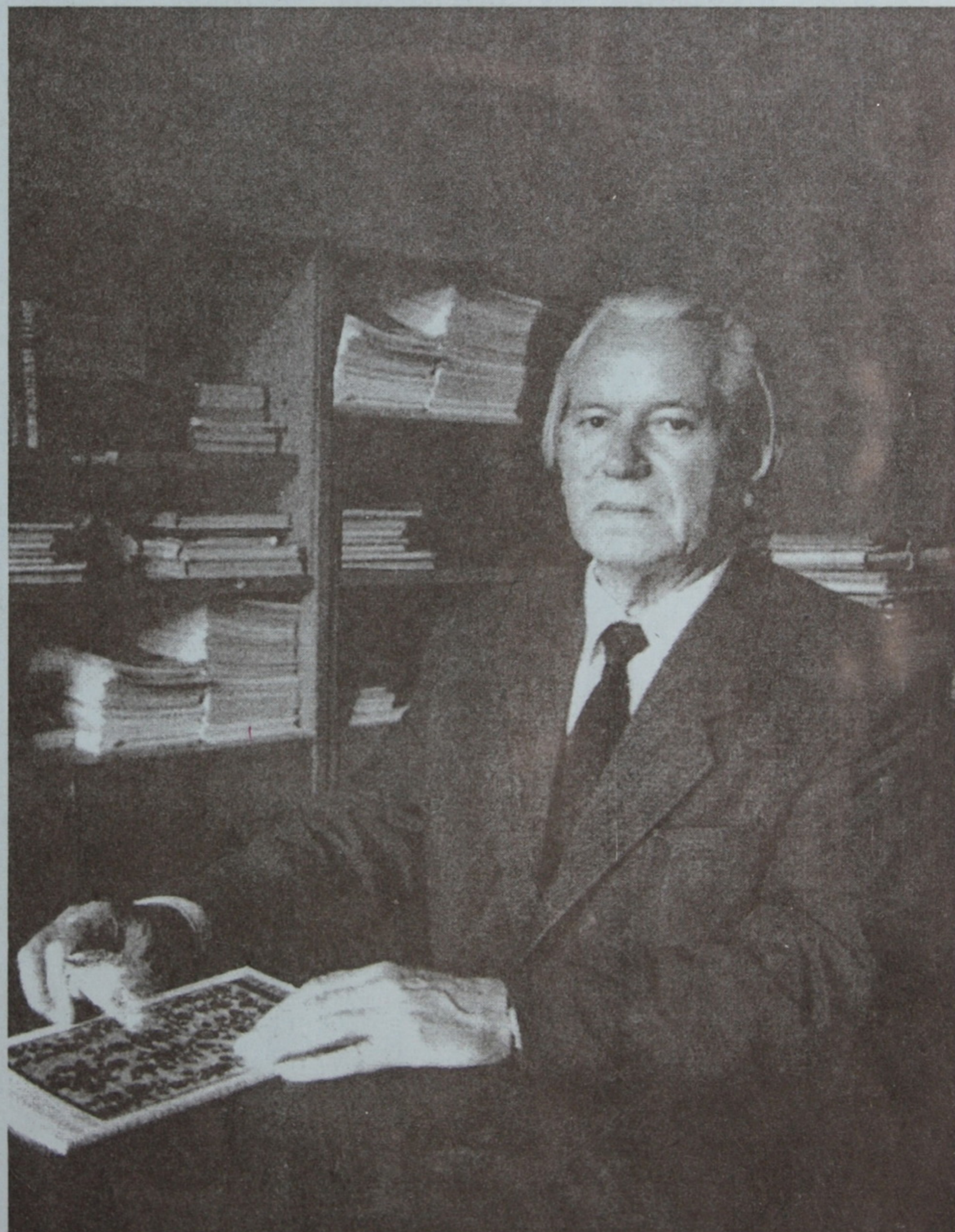
Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№5 1999

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Видатний український книгознавець, академік Академії наук вищої школи
України, професор, доктор мистецтвознавства, лауреат премії
ім. І.Я.Франка НАН України Яким Прохорович Запаско

Оксана Марченко,
бібліотекар I кат. ДІБ України
Зоя Печенізька,
головний бібліограф ДІБ України

Ганна Загородня

У Державній історичній бібліотеці України, де зберігаються найцінніші унікальні фонди книгозбірні, відділом стародрукованих, рідкісних та цінних книг завідує Ганна Яківна Загородня. Завдяки їй тут значно поліпшено структуру фондів відділу, впроваджено нові принципи роботи, видано й ще планується видання нових каталогів, зокрема каталогів рукописів.

Народилася вона 1929 р. в с. Лихівка на Дніпропетровщині. Нелегким видалося її дитинство, яке випало на важкі воєнні та післявоєнні роки. Тому складним стало й обрання життєвого шляху. Навчалася дівчина й на геологорозвідвальному факультеті університету, й у педагогічному інституті. Але бажання віддати свої сили служінню книзі привело, врешті, до Харківського бібліотечного інституту. У той час тут працювали багато відомих в Україні теоретиків бібліотечної справи - професор Надія Яківна Фрідьєва, Роза Борисівна Гуревич, Микола Степанович Демченко. Саме вони позитивно вплинули на формування Ганни Яківни як бібліотекаря і науковця.

Після закінчення у 1958 р. інституту вона працювала в бібліотечних установах Дніпропетровської області. З 1964 р. переходить до

ДІБ України. Спочатку очолювала відділ обслуговування, пізніше - відділ читальних залів. Їй належить ініціатива відкрити перший у державних бібліотеках республіки зал історії України та втілення цього задуму в життя. Значно вдосконалено обслуговування користувачів, зокрема науковців, у читальних залах.

«Пишіть мемуари», - радять Ганні Яківні. І справді, якщо зібрати всі цікаві випадки, що трапилися за сорок сім років її роботи в бібліотечній системі, спогади про інтересних людей, з котрими їй довелося спілкуватися, то вийшла б велика, повчальна книга.

Матеріалом для неї могла б слугувати й солідна кількість статей та наукових доповідей, підготовлених Загородньою. Головним чином це праці, що розкривають книжковий фонд відділу, зокрема «Основні аспекти організації, формування фонду, масово-пропагандистської та науково-дослідницької діяльності відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України», «Комплектування бібліотечних фондів відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України».

Свій ювілей Ганна Яківна зустрічає, перебуваючи в zenіті творчих сил і розквіту таланту.

Основні друковані праці Г.Я.Загородньої:

1. Героїчні сторінки // Веч. Київ. - 1979. - 22 берез.
2. Організація і огляд колекції слов'янських книг кириличного друку в Державній історичній бібліотеці України // Роль бібліотек монастирів, соборів та інших установ у розвитку культури України: Тези наук. конф. - К., 1993. - С.63-66.
3. Основні аспекти організації, формування фонду, масово-пропагандистської та науково-дослідницької діяльності відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні: Тези наук.-практ. конф. - К., 1994. - С.42-45.
4. Таїна однієї книгозбірні // Іменем закону. - 1994. - 30 верес.
5. Комплектування бібліотечних фондів відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України / / Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Матеріали наук.-практ. конф. - К., 1996.
6. Українські літописні джерела у фондах відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України // 1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні: Тези наук.-практ. конф. - К., 1998.
7. Хрещення України-Руси Володимиром Святим у пам'ятниках XVII століття: (З фондів ДІБ України) // Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України: Матеріали наук.-практ. конф. - К., 1998. - С.73-78.
8. Загородня Г.Я., Печенізька З.А. З фондів Державної історичної бібліотеки України // Бібл. вісн. - 1994. - №4. - С.17-19.
9. Література про книгу і книжкову справу у фондах відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України: Каталог / Складачі: Л.І.Горулько, Г.Я.Загородня, З.А.Печенізька. - К., 1991. - 99 с.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році

Scientific theoretical applied journal
Founded in 1993

Головний редактор
академік НАН України О. ДНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г. Боряк, А. Бровкін, Л. Дубровина, Л. Костенко, Л. Крушельницька, С. Кулешов, В. Немошкаленко, В. Омельчук, Р. Павленко, Т. Павлуша, В. Попрощка (заст. головного редактора), Н. Солонська (заст. головного редактора), А. Чекмарьов, В. Китаєвий (директор парламентських програм «Україна» Асоціації колишніх членів Конгресу), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханна-Лора Гоншіор (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Ханна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Редактор Л. Сушко. Коректор В. Семенюк. Комп'ютерна верстка, обкладинка, технічне редагування та дизайн Л. Клімова, Т. Павлюк. Комп'ютерний набір Л. Загородня. Переклад іноземними мовами Н. Яремчук, М. Воробей, Р. Кириченко

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського та Національна академія наук України

Адреса редакції - 252039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62. V. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-tichja Zhovtnja, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049

Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

© Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редакція та редакційна колегія можуть не поділяти думок, висловлених авторами статей. Матеріали друкуються за постановою редакційної колегії журналу. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редакційною колегією матеріали не рецензуються і не повертаються.

Зміст

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

В. Немошкаленко Нові інформаційні технології та нові форми взаємодії бібліотек 6

С. Кулешов Чи входить книгознавство у документознавство? (до проблеми структуризації сучасного документознавства) 10

І. Павлуша Електронні бібліотеки: питання комплектування й обробки вхідної інформації 17

К. Бардієр Межі предметної галузі комп'ютерних наук та відображення її структури в рубрикуаторі НБУВ 22

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

В. Леонов Библиотекведение как фундаментальная наука (постановка проблемы) 25

БІБЛІОТЕКИ СВІТУ

Р. Кириченко Національна бібліотека Франції (сторінки історії та досвіду роботи) 31

З ФОНДІВ БІБЛІОТЕК

Л. Дениско Духовні журнали як джерело вивчення духовної культури та української етнографії 34

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК ТА БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

О. Люта Перша народна бібліотека-читальня м. Єлисаветград 37

КНИГОЗНАВСТВО

О. Ткаченко Перші журнальні видання в Європі 42

ОСОБИСТОСТІ

В. Волкова, Л. Добровольська, Н. Ченікалова, Л. Шершньова Тамара Тиханкова 45

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Л. Костенко, А. Чекмарьов Шоста Міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в мінливому світі: нові технології й нові форми співробітництва» 47

В. Пашкова 65-та конференція і Генеральна асамблея Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) в Таїланді 49

А. Свобода, Л. Костенко До питання організації обміну електронними та інформаційними ресурсами 50

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ІНФОРМАЦІЯ

М. Дмитрієнко О. Апанович. Чортомлицька Запорозька Січ 52

Л. Калиберда В. Пашкова. Національні бібліотечні асоціації: виникнення та еволюція діяльності 54

Л. Тітова Л. Филиппова. Автоматизированные библиографические базы данных 55

Я. Іщенко А. Непомнящий. Джерела інформації для краєзнавців 56

Content

DOCUMENTAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

V. Nemoshkalenko New information technologies and new forms of library cooperation 6

S. Kuleshov Is bibliology a part of document science? 10 (on the problem of modern document science structurulization)

I. Pavlusha Electronic and the entrance information treatment 17

K. Bardier Parameters of the field of computer science and the reflection of it's structure in the rubricator of the NLUV 22

LIBRARIANSHIP

V. Leonov Librarianship as the fundamental sciense (statement of the problem) 25

LIBRARIES OF THE WORLD

R. Kyrychenko National library of France 31

LIBRARY COLLECTION

L. Denysko Spiritual Ukrainian journals as a source of spiritual culture and Ukrainian ethnographic investigation 34

FROM THE HISTORY OF LIBRARIES AND LIBRARIANSHIP

O. Ljuta The first public Library in Yelisavetgrad 37

BIBLIOLOGY

O. Tkachenko The first foreign magazines edited in Europe 42

PERSONALITIES

V. Volkova, L. Dobrovolska, N. Chenikalova, L. Shershn'ova

Tamara Tykhankova 45

FACTS FROM SCIENTIFIC LIFE. CHRONICLE OF THE EVENTS

L. Kostenko, A. Chekmar'ov 6th International conference «Libraries and associations in changable world: new technologies and new forms of cooperation» 47

V. Pashkova 65th conference and the general Assembly of International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) in Tailand 49

A. Svoboda, L. Kostenko To the problem of electronic and information resources exchange 50

REVIEWS. INFORMATION

M. Dmytrienko O. Apanovych. Chortomlyts'ka Zaporoz'ka Sich 52

L. Kaliberda V. Pashkova. National Library associations: appearance and evolution of other activity 54

L. Titova L. Philipova Automated bibliographic data bases 55

Y. Ischenko Resources of information for regional ethnographer 56

Inhalt

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

W. Nemaschkalenko Die neuen Informationstechnologien und die neuen Formen der Bibliothekszusammenarbeit 6

S. Kuleschow Gehört Bücherwesen der Dokumentenkunde? (Zur Problem der Struktur der gegenwärtigen Dokumentenkunde) 10

I. Pawluscha Elektronenbibliotheken: Fragen der Beschaffung und Bearbeitung der Eingangsinformation 17

K. Bardijer Die Grenzen des Sachgebietes der Computerwissenschaften und die Widerspiegelung ihres Struktur in dem Rubrikator der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine 22

BIBLIOTHEKSWESEN

W. Leonow Bibliotheksweesen als fundamentale Wissenschaft 25

BIBLIOTHEKEN DER WELT

R. Kyrytschenko Nationalbibliothek Frankreichs 31

BIBLIOTHEKBESTÄNDE

L. Denysko Die Geisteszeitschriften wie eine Quelle der Untersuchung der Geisteskultur und der ukrainischen Ethnographie 34

AUS DER GESCHICHTE DES BIBLIOTHEKSWESENS UND BIBLIOGRAPHIE

O. Ljuta Die erste Lesehalle - Bibliothek in der Stadt Elisabethgrad 37

BÜCHERKUNDE

O. Tkačenko Die erste Periodika in Europa 42

PERSÖNLICHKEITEN

W. Volkova, L. Dobrowolska, N. Čenikalova, L. Šerschnjowa

Tamara Tychankowa 45

AUS DEM WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS. CHRONIK DER EREIGNISSEN

L. Kostenko, A. Čekmarjow 6. Internationale Konferenz «Bibliotheken und Assoziationen in der Wandelwelt: Neue Technologien und die neuen Formen der Zusammenarbeit» 47

W. Paschkowa 65. IFLA Konferenz und Generalassamblee in Thailand 49

A. Svoboda, L. Kostenko Zur Frage der Organisierung des Austausches der Elektronen- und Informationsressource 50

REZENSIONEN. UMSCHAU. INFORMATION

M. Dmytryjenko Apanowyč O. Čortomlyzka Saporosher Sič 52

L. Kaliberda W. Paschkowa. Die nationale Assoziationen der Bibliotheken: die Entstehung und die Evolution der Entwicklung 54

L. Tytova Philippowa L. Die automatisierten bibliographischen Datenbasis 55

Ja. Iščenko Die Informationsquellen für die Heimatkundler 56

Sommaire

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

V. Némochkalenko Les nouvelles technologies de traitement de l'information et les formes nouvelles des rapports existant entre les bibliothèques 6

S. Kouléčov La bibliologie, fait-elle partie de la science de la documentation? (du problème de la structuralisation de la science de la documentation) 10

I. Pavloucha Les bibliothèques électroniques: les problèmes de l'acquisition et du traitement de l'information entrante 17

K. Bardière Les limites de la vedette-matière dans le domaine des sciences de l'information et le reflet de sa structure dans le rubricateur de la BNVU

BIBLIOTHÉCONOMIE

V. Léonov La bibliothéconomie en tant que science fondamentale (mise en équation du problème) 25

LES BIBLIOTHÈQUES DU MONDE ENTIER

R. Kyrytschenko La Bibliothèque nationale de France 31

DES FONDS DES BIBLIOTHÈQUES

L. Denysko Les revues religieuses en tant que source d'étude du patrimoine culturel et ethnographique ukrainiens 34

DE L'HISTOIRE DES BIBLIOTHÈQUES ET DE LA BIBLIOTHÉCONOMIE

O. Liouta La première bibliothèque nationale de lecture à Elyssavetgrad 37

BIBLIOLOGIE

O. Tkatchenko Les premiers périodiques en Europe 42

PERSONNALITÉS

V. Volkova, L. Dobrovolska, N. Tchenikalova, L. Cherchniowa

Tamara Tykhankova 45

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÈNEMENTS

L. Kostenko, A. Tchekmarev La 6e conférence internationale sur le thème «Les bibliothèques et les associations dans un monde changeant: nouvelles technologies et nouvelles formes de coopération» 47

V. Pashkova La 65e conférence et l'Assemblée générale de la Fédération internationale des associations de bibliothèques (IFLA) en Taïlande 49

A. Svoboda, L. Kostenko Du problème de l'organisation de l'échange des ressources informatiques et électroniques 50

COMPTES RENDUS. TOUR D'HORIZON. INFORMATIONS

M. Dmytrienko O. Apanovytch. La sîetche de Tchortomlytsk 52

L. Kaliberda V. Pashkova Les associations nationales de bibliothèques: apparition et évolution des activités 54

L. Tytova L. Fylypova. Les bases de données bibliographiques automatisées 55

Ja. Ichtchenko Les sources de l'information à l'usage des ethnographes régionaux 56

Summary

V. Nemoshkalenko New information technologies and new forms of library cooperation

The article touches upon the cardinal problem about the role and place of leading Ukrainian libraries, especially national, in the new information space among the other social institutes.

The concrete measures are proposed to help the library of the next millennium hold the image as the main information centre of the country, because in this library during the long time was concentrated the whole information potential of the humanity. The point is that it is necessary to make the general academic electronic scientific library in the main library of the NAS of Ukraine, that will include, in the first place, the documents of the NAS institutions.

It is proposed to combine the stored information resources to the active net to activate the creation of the One automatized library and information system of the NAS of Ukraine.

S. Kuleshov Is bibliology a part of document science?

(on the problem of modern document science structurulization)

The consideration of the document science structure in the Natalija Kushnirenko's textbook «The document science» became a reason of this article.

The author gives an account of his own point of view on the essence and structure of general and special document science.

General document science - the documentology, is metascientific direction for the subjects of documental and communication cycle which carries out the problems of general theory and the history of document.

Therefore, the bibliology isn't a part of document science.

Special document science is a subject of different directions and conditionally is called the administrative, scientific and technical, cartographic, audio-visual document science.

I. Pavlusha Electronic and the entrance information treatment

The creation of an electronic library and information resource - is one of the latest important and pecific fields of work of the leading libraries in Ukraine. For the acceleration of this process it is necessary to assess the number of theoretical and systematic principles, to determine and solve the problem of terminological ensuring of these processes and clearly determine the basic conception of a «safely unit for the collection of electronic documents».

The article focuses on the problem of documenttational conceptualization of library development in which the collection of electronic documents must accumulate on the carriers of prolonged preservation. The premise of the organization of electronic library acquisition and the specificity of the technological cycle «The way of the document» for the entrance flow of electronic information are analyzed.

K. Bardier Parameters of the field of computer science and the reflection of it's structure in the rubricator of the NLUV

The article touches upon the succession of analytical processes, brought to fruition with the aim of the regulating the subdivisions of the NLUV rubricator in conformity with the structure and modern condition of computer science. On the basis of these analyse, the hierarchical structure of the rubricator's subdivision of the NLUV is proposed, namely «Information and electronic computer technology», the manner of introducing changes and supplements.

Specialists in the fields of computer science and the systemization of other libraries of Ukraine can use this experience for catalogue regulation within the framework of the computer science field.

V. Leonov Librarianship as the fundamental science (statement of the problem)

The article touches upon the problems of librarianship, which are rarely and inconsequently reviewed in Russian academic science. And fore-shortened the fundamental science were not discussed comprehensively and objectively in the academic environment, even it has an intensive and many sided influence on library process.

The author of the article calls the library science the functional and service and considers that the librarianship must be studied profoundly and in detail getting to know the essence of the library occurrences in the system of documental communications.

The version of approach to the fundamental library science creation is propozed.

R. Kyrychenko National library of France: history, modernity, problems

The article touches upon the history of the National Library of France, one of the most famous libraries in the world; the peculiarities of it's rich collections' formation; the process of constructing the original Library buildings. The experience of international cooperation is also investigated. The advantages of modern technology and common problems for all libraries of the world are considered as well.

L. Denysko Spiritual Ukrainian journals of the end of XIX cent. in the collection of the NLUV (as a source of spiritual culture and Ukrainian ethnographic investigation)

The article focuses on the collection of Vernadsky National Library of Ukraine with particular emphasis on the spiritual journals. The author characterizes the publications as the object of a bibliological investigation. Its educational, moral and cultural role in the society is also in focus.

O. Ljuta The first public library in Yelisavetgrad

Public libraries in Ukraine in the middle of the XX cent. is a phenomenon, which characterizes the culture and education of the centuries - long oppressed Ukrainian nation. The author of the article investigates and analyzes of the appearance, peculiarities, formation and increase in the reading interest of workers in Yelisavetgrad, one of the most powerful industrial centres in tsarist Russia.

O. Tkachenko The first foreign magazines edited in Europe (beg. of XVII-beg. XX cent.)

The article touches upon the initial period of the development of scientific magazine publication in Europe. It offers the information on the first publishers and editors and the attempt to determine the common tendencies of activity and the creative process.

W. Nemaschkalenko Die neuen Informationstechnologien und die neuen Formen der Bibliothekszusammenarbeit

Es wird die kardinale Frage der Rolle und Stelle der führenden ukrainischen, besonders nationalen Bibliotheken, zwischen anderen sozialen Institutionen, im neuen Informationsraum angeregt.

Man schlägt die konkreten Maßnahmen, um die Bibliothek der nächsten Jahrhundert, als Hauptinformationszentrum des Landes ihres Image zu erhalten, weil gerade in der Bibliothek wird im Laufe der langen Zeit konsequent der Informationspotenzial der Menschheit konzentriert. Es handelt sich um die Umgänglichkeit eine Arbeit in der Hauptbibliothek der Nationalakademie der Ukraine auf dem Gebiet der Schaffung einer Allerrakademischen Elektronenwissenschaftlichen Bibliothek zu beginnen, die vor allem auch Materialien der Institutionen der Nationalakademie der Ukraine einschließen wird. Um die gespeicherte Informationsressourcen in eine einheitliche und wirkende Netz zu vereinigen muß man die Arbeit der Schaffung «Einheitlichen automatisierten Bibliotheks und Informationssysteme der Nationalbibliothek der Ukraine» aktivieren.

S. Kuleschow Gehört Bücherwesen der Dokumentenkunde? (Zur Problem der Struktur der gegenwärtigen Dokumentenkunde)

Als Anlaß für Schreiben dieses Materials wurde die Untersuchung der Struktur der Dokumentenkunde in dem von Natalija Kuscherenko geschriebenen Lehrbuch «Dokumentenkunde».

Der Autor des Artikels widerspiegelt unter eigenem Gesichtspunkt das Wesen und Bestandteile der allgemeinen und speziellen Dokumentenkunde.

Die allgemeine Dokumentenkunde - Dokumentation gilt als metawissenschaftlich für Disziplin des dokumentaren und kommunikativen Zyklus in die Richtung der Ausarbeitung der Problemen von allgemeinen Theorie und Geschichte des Dokumentes.

Ausgehend aus dieser Analyse kommt er zum Schluß, daß die allgemeine Dokumentenkunde zur eigenen Bestandteile keine wissenschaftliche Disziplin einschließt, darunter auch Bücherwesen.

Die spezielle Dokumentenkunde wird als Disziplin der verschiedenen Richtungen betrachtet, was bedingungsweise als wissenschaftlich-technische, kartographische, audiovisuelle oder Verwaltungs- und Dokumentenkunde heißt.

I. Pawluscha Elektronenbibliotheken: Fragen der Beschaffung und Bearbeitung der Eingangsinformation

Die Schaffung der elektronen bibliotheksinformationellen Ressourcen ist eine neue, wichtige und aktuelle Richtung der Arbeit von führenden Bibliotheken der Ukraine. Man braucht für die Beschleunigung der Dynamik dieses Prozesses die Ausarbeitung einer Reihe der theoretischen und methodischen Grundlagen, die Lösung der Frage der terminologischen Versorgung dieser Arbeiten und genaue Definition des Basenbegriffs «Bewahrungseinheit für Bestand der Elektronendokumenten».

In dem Artikel wird die Zweckmäßigkeit der Dokumentenkonzeption der Entwicklung der Bibliotheken bezeichnet, in denen sich Fond der Dokumenten auf Informationsträger der langfristigen Aufbewahrung angesammelt wird. Die Autorin erforscht auch Voraussetzungen für die Organisation der Komplettierung der Elektronenbibliotheken und Spezifik des technologischen Zyklus «Weg des Dokuments» für den Eingabestrom der Elektroneninformation.

K. Bardijer Die Grenzen des Sachgebietes der Computerwissenschaften und die Widerspiegelung ihres Struktur in dem Rubrikator der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine

Man betrachtet die Reihenfolge der analytischen Arbeiten, die mit

der Ziel der des Ordners der Unterabteilung des Rubrikators der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine entsprechend mit Struktur und gegenwärtigen Lage der Computerwissenschaften verwirklicht wurden. Auf Grundlage der durgeführten Analyse wird eine hierarchische Struktur der Unterabteilung des Rubrikators der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine «Informationelle und Rechentechnik» vorgeschlagen und man gibt den Charakter der eingetragenen Veränderungen und Komplementen an. Diese Erfahrung können auch die Fachleuten anderer Bibliotheken der Ukraine auf dem Gebiet der Schaffung und Systematisierung für die Ordnung der Katalogen in der Grenze des Sachgebietes «Computerwissenschaften» benutzen.

R. Kyrjtschenko Nationalbibliothek Frankreichs: Geschichte, Gegenwart, Probleme

In dem Artikel versucht die Autorin die Geschichte einer der bekanntesten Bibliothek der Welt, der Nationalbibliothek Frankreichs, zu skizzieren. Sie beschreibt die Besonderheiten der Formierung ihres Bestandes und den Prozeß der Errichtung der originalen Räumen. Man untersucht die Erfahrung der internationalen Zusammenarbeit der Bibliothek, die Bevorzugung der Anwendung neuen Technologien und berührt die Problemen, die eigen für alle Bibliotheken der Welt sind.

L. Denysko Die Geisteszeitschriften wie eine Quelle der Untersuchung der Geisteskultur und der ukrainischen Ethnographie
Man öffnet die Bestände der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine, besonders das Massiv der Geisteszeitschriften. Die Autorin charakterisiert diese Ausgaben als Objekt der bücherkundlichen Forschung und analysiert die aufklärende und morale Rolle dieser Zeitschriften im Gesellschaft.

O. Ljuta Die erste Lesehalle - Bibliothek in der Stadt Elisabethgrad
Die Volksbüchereien - Lesehalle, die in der Mitte des 20. Jh. organisiert wurden, sind der Kultur und Bildung der verstimmten Nationen eigen, welche ukrainische Nation im Laufe einiger Jahrhunderten war.

Darum ist es wichtig für die Autorin die Formierung und Besonderheit der Leserinteressen des Industriezentrums zu erforschen, was sie mit statistischen Angaben begründet.

Résumés des articles

V. Némochkalenko Les nouvelles technologies de traitement de l'information et les formes nouvelles des rapports existant entre les bibliothèques

L'article évoque une question cardinale, celle du rôle et de la place occupés par les principales bibliothèques de l'Ukraine, notamment les nationales, dans le monde informatisé actuel, parmi d'autres institutions sociales.

L'auteur de l'article a cherché à présenter des propositions concrètes pour que la bibliothèque du futur millénaire maintienne son image en tant que centre informatique principal du pays; puisque, c'est précisément à la bibliothèque qu'est concentré depuis longtemps le potentiel informatique de l'humanité.

L'article examine le problème de la nécessité d'entreprendre des travaux en vue de la constitution d'une bibliothèque scientifique, académique, électronique, sur la base de la bibliothèque principale de l'Académie nationale des sciences d'Ukraine, dans le but d'y inclure avant tout les matériaux des Instituts de l'ANS d'Ukraine. A l'effet d'unifier les ressources informatiques accumulées dans un réseau unique, il est nécessaire d'activer les travaux en vue de constitution d'un système bibliothéco-informatique automatisé unique de l'ANS d'Ukraine.

S. Kouléchov La bibliologie, fait-elle partie de la science de la documentation?

L'examen de la structure de la science de la documentation qui est exposé dans le manuel de N. Kouchnarenko «La science de la documentation» a stimulé la publication de ces matériaux.

L'auteur de l'article donne son point de vue sur la nature et la composition de la science de la documentation générale et spéciale. La science de la documentation générale se présente comme métascientifique à l'égard des disciplines du cycle documentaire et communicatif, domaine de la science qui élabore les problèmes de la théorie générale et de l'histoire du document. On peut tirer de l'étude de ces matériaux la conséquence suivante: les disciplines scientifiques, y compris la bibliologie, ne font pas partie de la science de la documentation. La science de la documentation spéciale est considérée comme une discipline l'orientations différentes, qui s'appellent conventionnellement science de la documentation dirigée, scientifico-technique, cartographique et audiovisuelle.

Pavloucha I. Les bibliothèques électroniques: les problèmes de l'acquisition et du traitement de l'information entrante.

La formation des ressources bibliothéco-informatiques et électroniques est l'une des orientations actuelles, importantes et nouvelles de l'activité des principales bibliothèques de l'Ukraine.

Dans le but d'accélérer la dynamique de ce processus, il est nécessaire d'élaborer certaines bases théorétiques et méthodiques, de résoudre le problème à l'effet d'assurer le processus terminologique de ces travaux; de déterminer avec précision la notion fondamentale d'«unité de conservation pour le fonds des documents électroniques». L'auteur de l'article montre la rationalité de la conception documentaire du développement des bibliothèques, qui accumuleront le fonds des documents électroniques sur des supports de longue durée de conservation.

L'article examine les conditions préalables en vue de l'organisation de l'acquisition des bibliothèques électroniques, les traits spécifiques du cycle technologique «Voie du document» pour le flux entrant de l'information électronique.

K. Bardière Les limites de la vedette-matière dans le domaine des sciences de l'information et le reflet de sa structure dans le rubricateur de la BNVU

L'article analyse les travaux analytiques effectués à l'effet de mise en ordre des subdivisions du rubricateur de la BNVU, conformément à la structure et à l'état actuel des sciences de l'information.

Sur la base de l'analyse effectuée, l'article propose une structure

hiérarchique de la subdivision du rubricateur de la BNVU «Techniques d'informa» et il propose aussi des analyses détaillées fondées sur les changements et les additions intervenus.

Il se pourrait que l'expérience du travail puisse présenter un intérêt pour les spécialistes d'autres bibliothèques de l'Ukraine, dans le domaine du catalogage-matières et de la classification, à l'effet de perfectionner les catalogues dans les limites de la vedette-matière des sciences de l'information.

V. Leonov La bibliothéconomie en tant que science fondamentale (mise en équation du problème)

L'article analyse les problèmes de la bibliothéconomie, problème que la science académique de Russie considère en général assez rarement et sans l'esprit de suite voulu.

Au plan de la recherche fondamentale, les milieux académiques n'ont pas considéré ces problèmes de façon tout à la fois objective et exhaustive, bien que leur influence sur les activités de bibliothèques soit profonde et multiforme.

L'auteur de l'article propose une définition de la bibliothéconomie en tant que science fonctionnelle ou servère, et appelle à une étude approfondie et détaillée de cette discipline, en étudiant l'activité des bibliothèques dans le système des communications documentaires. Il est proposé une variante d'approche en vue de la création d'une bibliothéconomie fondamentale.

R. Kyrtychenko La Bibliothèque nationale de France: histoire, état actuel, problèmes

La Bibliothèque nationale de France (BNF) est l'une des bibliothèques les plus anciennes, les plus riches, les plus précieuses et les plus modernes au monde.

Après une présentation historique de la bibliothèque et de son héritage national, l'auteur dresse un tableau de la constitution, de l'acquisition, de l'enrichissement de ses collections sur les sites de Richelieu-Vivienne et de Tolbiac. Il parle aussi de la construction des nouveaux bâtiments très modernes de Tolbiac, de la modernisation, de l'informatisation de la BNF des activités d'échanges internationaux, de l'expérience acquise dans le domaine de la coopération internationale de la BNF, de la priorité de la mise en oeuvre des nouvelles technologies informatiques modernes. L'article examine le complexe des problèmes liés aux activités de toutes les bibliothèques du monde.

L. Denysko Les revues religieuses en tant que source d'étude du patrimoine culturel et ethnographique ukrainiens

L'article analyse les fonds de la BNVU, notamment le massif des revues religieuses. L'auteur présente une information sur les activités de ces publications, en tant qu'objet de recherches bibliographiques, et fait le point sur leurs rôles éducatif, culturel et moral dans la société.

O. Liouta La première bibliothèque nationale de lecture à Elyssavetgrad

L'organisation des bibliothèques nationales de lecture en Ukraine au milieu du XX-e siècle est un phénomène relatif à la culture et à l'enseignement des nations opprimées, telle qu'a été la nation ukrainienne au cours des siècles.

L'étude insuffisante de ce thème incite à l'approfondir. L'auteur de l'article a tenté d'analyser l'activité de telles bibliothèques, notamment le service des lecteurs ouvriers du grand centre industriel de l'empire russe, Elyssavetgrad: apparition, particularités, formation, développement des intérêts des lecteurs.

L'article soumet aussi des données statistiques.

O. Tkatchenko Les premiers périodiques en Europe

L'article propose un tour d'horizon de la période initiale du développement de la publication des revues scientifiques en Europe. Il propose une information sur les premiers éditeurs et rédacteurs. L'auteur de l'article a cherché à déterminer les tendances communes de l'activité et du processus créateur.

Володимир Немошкаленко,

академік НАН України, голова Інформаційно-бібліотечної ради Президії НАН України

НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НОВІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК*

Порушується кардинальне питання ролі та місця провідних українських бібліотек, зокрема національних, у новому інформаційному просторі, серед інших соціальних інститутів.

Пропонуються конкретні заходи для того, щоб бібліотека наступного тисячоліття утримала свій імідж як головний інформаційний центр країни, оскільки саме в книгозбірні протягом тривалого часу послідовно концентрувався інформаційний потенціал людства. Йдеться про необхідність розпочати роботи з побудови в головній бібліотеці НАН України - НБУВ - загальноакадемічної електронної наукової бібліотеки, яка включатиме насамперед матеріали установ НАН України.

Логіка соціально-економічного розвитку провідних країн світу доводить, що досягнення високих цілей має базуватися, з одного боку, на залученні в процес управління їхнім розвитком максимально широких шарів населення, в ідеалі - кожної людини, а з другого, - на раціональному використанні й мінімізації загальних витрат природних, трудових та фінансових ресурсів.

Проекція цих глобальних цілей на бібліотечно-інформаційну сферу означає необхідність забезпечити рівну доступність інформації, тобто ідей та знань усім людям, незалежно від місця їхнього проживання, професії, майнового достатку. Нові технології та сучасні засоби комунікацій дають змогу це зробити за рахунок об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек і поширення їх на єдиній технологічній основі. Для цього потрібні осмислені цілеспрямовані зусилля та підтримка двох протилежних, але взаємозумовлених тенденцій: з одного боку, спеціалізації, тобто розподілу праці та відповідальності при створенні інформаційних ресурсів, з іншого, - інтеграції діяльності всіх бібліотек.

Світовий досвід провідних зарубіжних країн відбиває посилення ролі бібліотек у розвитку

демократії та місцевого самоуправління, ринкової економіки, соціальної сфери. Еволюція місії бібліотек відбувається за рахунок кардинального розвитку їх інформаційних функцій, акумулювання зовнішніх та створення власних інформаційних ресурсів, надання доступу до національних і світових інформаційних мереж.

Можна стверджувати, що така динаміка характерна і для бібліотек НАН України, де в останні роки, незважаючи на економічні труднощі, спостерігаються якісні зміни. В їхній діяльності простежується тенденція до дедалі повнішого та оперативнішого задоволення потреб учених в інформації за рахунок використання поряд з традиційними джерелами - книгами, журналами - й електронних носіїв інформації та сучасних інформаційних технологій.

У головних наукових бібліотеках академічної системи - Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського і Львівській науковій бібліотеці ім.В.Стефаника, бібліотеках та науково-інформаційних підрозділах інститутів біохімії, кібернетики, напівпровідників, проблем моделювання в енергетиці, проблем реєстрації інформації, радіоастрономічного, фізики, Головної астрономічної обсерваторії на основі продукції провідних інформаційних центрів світу створено вагомий масив інформаційних матеріалів, які включають бібліографічні, реферативні, фактографічні записи з тематики досліджень установ НАН. У названих

* Доповідь, прочитана на семінарі з питань інформаційного забезпечення наукових досліджень у НАН України 27 квітня 1999 р.

© Немошкаленко Володимир Володимирович, Київ, 1999

бібліотеках, у книгозбірнях інститутів біології південних морів, гідромеханіки, радіофізики та електроніки, монокристалів, металофізики забезпечується вихід на загальнодоступні ресурси Internet. У бібліотеках Інституту фізики та ГАО відкрито Internet-класи, де користувачі можуть пройти попередній курс навчання роботі в цій глобальній інформаційній мережі, а потім одержати доступ до її ресурсів.

Проведено систему заходів, націлених на інтеграцію інформаційних ресурсів бібліотек Академії наук - членів Міжнародної асоціації академії наук, зокрема здійснюється обмін науковою літературою між центральними бібліотеками АН, які входять до МААН.

Однією з найважливіших проблем, на розв'язання якої спрямовані зусилля бібліотек та науково-інформаційних підрозділів, є організація знань, їх кумуляція, побудова на основі накопичених інформаційних матеріалів бібліографічних, аналітичних, прогностичних баз даних, тобто створення конкурентноспроможних національних інформаційних ресурсів. Підкреслимо, що наукова робота з теоретичного осмислення процесу інформатизації бібліотек, визначення шляхів їх входження в інформаційне суспільство проводилася паралельно з планомірним практичним втіленням накреслених програм і проектів автоматизації конкретних бібліотечних процесів, зі створенням і накопиченням масивів інформації в електронному вигляді, розробками й запровадженням нових технологій доставки документів із застосуванням сучасних телекомунікаційних засобів.

У бібліотеках продовжуються роботи зі створення електронних каталогів, причому в книгозбірнях інститутів електрозварювання, кібернетики, металофізики, проблем моделювання в енергетиці, радіофізики та електроніки в електронні каталоги не тільки вводяться нові надходження, а й здійснюється ретроспективна конверсія карткових каталогів в електронні, наповнюються бази даних праць співробітників інститутів, а також фактографічні БД, реферативні, бібліографічні БД з тематики досліджень інститутів. Крім того, внаслідок структурної реорганізації їх інформаційних служб, переорієнтації на складніші та відповідальніші завдання, спрямовані на прогнозування розвитку науково-технологічної та інноваційної сфер, підготовку аналітичних оглядів про діяльність установ, проведення патентно-ліцензійних робіт, стандартизації, діяльності з перекладу іноземних матеріалів, у цих підрозділах створюють значні масиви актуальної інформації.

Вагомою частиною національних інформаційних ресурсів є бази даних рукописної української репертуару української книги 1798-1923 рр., колекцій стародрукованих книг та рідкісних ви-

дань, національної біографістики, архівних зібрань, української періодики ХІХ - ХХ ст., музичних видань, які продовжують формувати НБУВ та ЛНБ ім. В. Стефаника. БД, про які йшлося вище, активно використовуються читачами при вирішенні широкого кола наукових, загальноосвітніх та культурологічних проблем. Їх планомірне наповнення - це реальні кроки на шляху створення основного інформаційного ресурсу - Зведеного каталогу національного бібліотечно-інформаційного фонду.

Суттєвим є й масив інформаційно-аналітичних матеріалів, нагромаджених Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ. Тільки в 1998 р. СІАЗ на основі обробки понад 200 найменувань центральних і регіональних українських, ряду зарубіжних періодичних видань, комп'ютерних потоків інформації підготовлено більше ста інформаційно-аналітичних статей.

Згідно з програмою інформатизації НБУВ проводяться роботи з формування документних ресурсів комп'ютерного бібліотечного центру, що у перспективі об'єднає ресурси найбільших наукових бібліотек країни, всіх науково-інформаційних підрозділів Академії. В рамках цієї програми у бібліотеці створено Web-вузол, який включає в себе Web-сервер баз даних та комунікаційний сервер. На Web-сервері в актуальному стані підтримуються щотижневі бібліографічні списки поточних надходжень у НБУВ, путівник по бібліотечно-орієнтованих ресурсах Internet, електронні версії публікацій Бібліотеки, нормативні акти в галузі бібліотечної справи. На сервері баз даних встановлено ЕК поточних надходжень Бібліотеки, який ведеться з 1994 р. (обсяг - 100 тис. бібліографічних записів), електронна картотека видань СРСР - СНД за період 1980-1996 рр. (обсяг - приблизно один млн. записів), ЕК дисертацій (надходження з 1993 р., обсяг - 15 тис. записів), ЕК авторефератів дисертацій (надходження з 1993 р., обсяг - 18 тис. записів) і БД «Реферати наукових видань України». У цілому сукупний інформаційний ресурс комп'ютерного бібліотечного центру на кінець 1998 р. становив \approx 1 Гбайт. Цей ресурс доступний і для читачів НБУВ, і для віддалених абонентів.

Відпрацьовується технологія кооперативної каталогізації з використанням електронної пошти. На сьогодні кількість бібліотек у різних регіонах держави, які беруть участь у першому етапі кооперативної каталогізації, досягла кількох десятків. Однак серед них вельми незначна питома вага академічних. У цьому процесі задіяні тільки ЛНБ ім. В. Стефаника, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та бібліотека Інституту біології південних морів (м. Севастополь).

Необхідно кардинально розширити коло учасників цієї програми за рахунок активнішого залучення бібліотек Академії.

Серед розроблених і запроваджених у НБУВ нових ІТ належить виділити автоматизовану технологію реферування наукових видань України. Вона передбачає як включення матеріалів аналітико-синтетичної переробки вхідного документного потоку Бібліотеки до складу комплексу її баз даних, так і відбиття БД в українському реферативному журналі «Джерело». В основу цієї технології покладено принципи розподіленої обробки наукових видань країни провідними галузевими бібліотеками, органами НТІ та централізованої обробки одержаних матеріалів з формуванням єдиного реферативного банку даних. Робота проводиться НБУВ та ІПРІ. Надалі передбачається залучення й інших інформаційних організацій держави.

Особливо перспективною є апробована технологія подання на Web-сервері комп'ютерних версій публікацій Бібліотеки. Вона включає: конвертацію комп'ютерних версій оригінал-макетів творів друку в документах зі структурою HTML- або PDF- формату; HTML - редагування текстових матеріалів, які надходили до Бібліотеки у вигляді комп'ютерних файлів; безпосереднє сканування в НБУВ першоджерел з подальшою конвертацією одержаних файлів у вигляді HTML- або PDF-формату.

Ця ІТ дає змогу розпочати роботи зі створення загальноакадемічної електронної наукової бібліотеки в головній книгозбірні НАН України, яка включатиме насамперед матеріали її установ.

Працівники Академії запрошуються до участі у формуванні її інформаційних ресурсів, котрі стануть доступні по глобальних комп'ютерних мережах для всіх членів суспільства, незалежно від їх місцезнаходження. В результаті цього академічні бібліотеки трансформуються з пасивних архівів документування знань в активних їх поширювачів, що дасть змогу втілити мрію бібліотекознавців, висловлену понад століття тому Мелвілом Д'юї, автором найпоширенішої десяткової класифікації: «Якщо стара бібліотека була джерелом, до якого йшли всі спрагли знань, то нова стане водоходом, що ширить живильну вологу по домішках».

Підкреслимо, потік документів, поданих тільки в електронній формі і які не мають друкованих аналогів, дедалі зростає. Потрібно організувати комплектування цими ресурсами бібліотек, забезпечити їхнє постійне збереження, відбиття в довідково-пошуковому апараті та ефективно використання. Без вирішення цього актуального завдання бібліотеки можуть стати музеями книги,

а не провідними інформаційними центрами.

Роботи зі створення електронних бібліотек сьогодні розгорнуто практично в усіх розвинених країнах. Першим і найвідомішим проектом формування зібрань електронних книг є проект «Гутенберг», який розпочато в 1971 р. в Іллінойському університеті. У 1994 - 1998 рр. в США було реалізовано і першу фазу програми «Ініціатива цифрових бібліотек». Її фінансування здійснювали Національний науковий фонд, Агентство перспективних досліджень у галузі оборони та Національне агентство з аеронавтики та дослідження космосу. Загальна сума коштів, виділених на створення цифрових бібліотек, тільки за ці чотири роки становила 24 млн. дол. У даний час в США приступили до другої фази програми. Вона передбачає інтелектуалізацію електронних бібліотек та активізацію використання їх інформаційного потенціалу в усіх суспільно значущих сферах діяльності людини.

В Європі роботи зі створення «Бібліотек без стін» проводяться в рамках проекту «Універсальна бібліотека», який є одним з одинадцяти науково-технічних проектів, що реалізуються під егідою країн «Великої сімки». Він націлений на створення міжнародної системи цифрових бібліотек, необмежених часом або простором, що дозволяють користуватися будь-яким ресурсом, де б той не перебував. На першому етапі реалізації проекту, розпочатого в 1995 р., задіяні національні бібліотеки країн «Великої сімки». Далі до них мають приєднатися й інші інформаційні установи.

Незважаючи на достатнє фінансування робіт зі створення електронних бібліотек на Заході, практичні результати тут незначні. Це спричинено обмеженнями, які впливають з авторського права. Тому, якщо ми в Україні або хоча б в Національній академії домовимося стосовно обміну електронними інформаційними ресурсами, наша держава навіть в умовах економічних складнощів може стати одним зі світових лідерів у цій галузі.

Проблеми активного використання та взаємовикористання установами НАН накопичених у бібліотеках та інших інформаційних підрозділах академічних інститутів масивів аналітичної, прогностичної, кумулятивної, фактографічної інформації, побудови в інститутах баз даних з конкурентноспроможною інформацією, а також забезпечення потреб читачів шляхом доступу до ресурсів Internet обговорювалися на засіданні Інформаційно-бібліотечної ради з участю членів Президії НАН України, директорів інститутів, Фонду сприяння бібліотекам, Міжнародного фонду «Відродження». Прийнято рішення щодо

активізації робіт, спрямованих на створення Автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи Академії.

Відзначаючи безперечні успіхи НБУВ у вдосконаленні інформаційного забезпечення науки, треба визнати, що з погляду споживача інформації і якості інформаційних ресурсів, і рівень інформаційного обслуговування тут далекі від бажаного. А головне, читачам однієї бібліотеки практично недоступні інформаційні ресурси, накопичені в сусідів. Для того, щоб ми могли сумістити нагромаджені інформаційні ресурси в єдину діючу мережу, треба активізувати роботи зі створення

єдиної АБІС Академії. А це означає, що керівництво всіх її інститутів, незважаючи на економічні труднощі, має знайти можливості для інформатизації бібліотек. НБУВ належить докласти всіх зусиль для інтеграції наявних ресурсів, включаючи електронні. Для цього потрібно розгорнути необхідну консультаційну допомогу та навчання бібліотечних працівників, а головне - вирішити питання щодо надання спільного програмного та лінгвістичного забезпечення для побудови інтегрованої інформаційної системи НАН України.

Коротко

У Львові відбувся шостий традиційний форум видавців, присвячений виходу першого українського Букваря. Указом Президента України Леоніда Кучми захід було включено в програму, приурочену до святкування 1000-річчя книгодрукування в Україні.

У форумі взяло участь 193 видавництва, 63 книготорговельні організації, 44 книгарні, 32 бібліотеки, 13 приватних розповсюджувачів, Інформаційна служба США при Посольстві США в Україні. Захід став можливим завдяки фінансовій підтримці Міжнародного фонду «Відродження» й Української асоціації видавців та книготорговців.

Уже вкотре, як і на різних інших зібраннях - наукових, бібліотечних, книговидавничих та ін., було порушено найгостріше, найактуальніше питання, від вирішення якого принципово залежить розвиток української науки, культури, освіти, - йдеться про внесення поправок у законодавство щодо ПДВ, єдиного митного тарифу, видавничої справи.

Українська книговидавнича продукція оподатковується за всіма правилами ринку, не маючи жодних пільг. В Україні податок на книжки один із найвищих у світі. В Росії, Польщі, Литві, Латвії, Ірландії, Великій Британії він взагалі відсутній.

Наша держава потерпає в усіх відношеннях від недержавної постановки питання щодо видавничої діяльності: втричі за останні роки скоротилася кількість випущених українських книжок, на 20% упав наклад, значна частина серед видавничої продукції - підручники для шкіл та вузів.

* * *

До всесвітньовідомих книжкових ярмарків - Франкфуртського, Лейпцизького, Лондонського, Варшавського, Московського, сподіваємося, буде додано віднині й Київський.

В столиці України в серпні поточного року пройшла Перша міжнародна книжкова виставка-ярмарок «Книжковий світ-99». Відбувся широкий обмін досвідом між книговидавцями та розповсюджувачами, було проведено семінар для фахівців, презентації видавництв, викликали взаємний інтерес творчі зустрічі між представниками видавничих фірм різних країн.

Організатори заходу - Державний комітет інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Всеукраїнська асоціація виробників поліграфічної продукції, Асоціація книговидавців та книготорговців України, Київське підприємство з організації та впорядкування виставок «МЕДВІН» (упорядник).

Кількість учасників ярмарку перебільшила 200 підприємств. Було також представлено поліграфію з Австрії, Білорусі, Канади, Молдови, Німеччини, Польщі, Росії, Словаччини, Чехії.

* * *

Як повідомляють наші читачі із Сум, у місті, по суті, неможливо придбати книжечки для читання українською мовою для дітей дошкільного віку. «Рейд» по кіосках та книгарнях виявив лише одну книгу: «Українські народні казки», вартістю 7 грн. 50 коп. На одній розкладці ще був «Теремок», який коштував 11 грн. ...

Ніякої літератури українською мовою для молодших класів давно, а точніше п'ять років, уже не отримує і більшість шкільних бібліотек міста. І справа навіть не в грошах, значна частина батьків раді заплатити за українську книжку, - її просто нема де купити, оскільки те, що випускається вітчизняними видавництвами, має, на жаль, мізерний тираж.

Сергій Кулешов,

д.і.н., заввідділу документознавства Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

ЧИ ВХОДИТЬ КНИГОЗНАВСТВО У ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО? (до проблеми структуризації сучасного документознавства)

Приводом для написання матеріалу став розгляд структури документознавства в підручнику Наталії Кушнарєнко «Документоведение». Автор статті викладає свою точку зору на сутність і склад загального та спеціального документознавства.

Загальне документознавство - документологія - уявляється метанауковим щодо дисциплін документально-комунікаційного циклу напрямом, який розробляє проблеми загальної теорії та історії документа.

Виходячи з цього, робиться висновок, що загальне документознавство не включає до свого складу наукові дисципліни, у тому числі й книгознавство.

Спеціальне документознавство розглядається як дисципліна різних напрямів, що умовно називається управлінським, науково-технічним, картографічним, аудіовізуальним документознавством.

Відповідь на винесене у заголовок питання більшості фахівців, які вважають себе документознавцями, буде негативною. Така позиція є зрозумілою, оскільки теоретичні засади документознавства, обґрунтовані в 60-х роках К.Міт'євим, включали положення про відмінність книги й документа. Не зупинятимемося спеціально на цьому положенні, оскільки воно проаналізоване в спеціальних публікаціях як з позицій даного напряму документознавства [див. 1, с.24], так і під кутом зору книгознавства й бібліографознавства [див. 2]. Слід лише констатувати, що в межах цього напряму документознавства об'єктом дослідження виступають переважно різні типи документації (управлінська, науково-технічна, картографічна та ін.) й елементи типологічних рядів, тобто документи, призначені для внутрішнього обігу в установі, організації, підприємстві тощо. Виконання такої соціальної ролі документом дозволяє суттєво відрізнити його від книги, яка у функціонально-комунікаційному плані орієнтована на розповсюдження інформації в суспільстві і є зовнішньо-обіговим засобом комунікації. Таку головну характеристику книги відзначають відомі бібліографознавці й книгознавці А.Беловицька [3, с.152], Е.Беспалова [4, с.28-32], Г.Швецова-Водка [5, с.96]. З іншого боку, якщо бібліографознавці та

бібліотекознавці, консолідуючись з інформатиками, від початку 60-х років вважають документами всі об'єкти бібліографування і одиниці зберігання в бібліотеках (у тому числі, зрозуміло, й книги), а книгознавці поступово стали перейматися думкою, що книга це документ*, то для ортодоксального документознавця вона єретична**.

Саме в осередку бібліотекознавців, бібліографознавців та книгознавців з початку 90-х років формується нове розуміння документознавства***, і спершу - як навчальної дисципліни, що читається

* Про це, наприклад, свідчать публікації в збірнику «Книга. Исследования и материалы» (Росія, Москва), статей Г.М.Шецової-Водки «Книга и документ: соотношение понятий» (1994. Зб. 68), «Функции и свойства документа в системе социальных коммуникаций» (1994. Зб. 69) чи матеріали секції загальних проблем книгознавства Восьмої наукової конференції з проблем книгознавства «Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий» (Москва, 1996).

** Зауважимо, деякі відомі архівознавці та документознавці відзначають, що в широкому розумінні книга це теж документ (1, с. 21; 6, с.15 ; 7, с. 30).

*** Його витоками ми вважаємо документаційну науку (відому також під назвою «документація»), розвиток якої припадає на 30-50-ті роки ХХ ст. Її положення в подальшому були розвинуті у межах т.зв. «наукової інформатики». Однак зменшення інтересу до «документознавчих» проблем і формування більш широкомасштабних концепцій інформатики («соціальної» інформатики, теорії інформаційних комунікацій тощо) у 80 - на початку 90-х років і зумовили, на наш погляд, генезис нового напряму документознавства.

в Московському державному технічному університеті ім. М. Е. Баумана, Московському інституті культури, а згодом - і в інших інститутах культури Росії та України. Книгознавство або розділи, в яких книга розглядається як документ, включаються до змісту програм указанного курсу [8; 9; 10 та ін.]. Тим часом, як наголошує один з найвідоміших українських теоретиків цього напрямку документознавства Г. Швецова-Водка, через неоднозначність тлумачення самого поняття «книга» в навчальному курсі документознавства навряд чи можна обрати якийсь один варіант його розуміння. Їх повинно бути принаймні два, один з яких відповідає загальноприйнятому значенню, виробленому для потреб статистики друку, інший — абстрактному, що впливає з сутнісної особливості книги у соціально-комунікаційно-інформаційному аспекті [11], про що вже йшлося. У 1997 р. Харківський державний інститут культури випустив перший в Україні підручник з документознавства [12]. Видання вже поціноване у спеціальній публікації [13]. Його вихід — знаменна подія не тільки з точки зору забезпечення навчального процесу з провідної дисципліни у межах діючої в Україні навчальної спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», а й взагалі для розвитку наук документально-комунікаційного циклу, оскільки у підручнику було узагальнено напрацювання в цьому напрямі документознавства російських та українських дослідників, висловлено оригінальні думки його авторки — Н. Кушнарєнко, щодо теоретичних основ даної наукової дисципліни.

Чи не вперше в підручнику розглядається структура документознавства [12, с. 124-126]. Викладені Н. Кушнарєнко міркування спрямовані на вирішення питання його побудови, яке автор поділяє на *загальне* та *особливе*. *Загальне* складається з трьох розділів: теорія документа (документологія), історія документа і теорія документно-комунікаційної діяльності. *Особливе*, в свою чергу, поділяється на спеціальне й часткове. Спеціальне вивчає особливості документів, що є об'єктами бібліотечної, архівної, музейної справи, тобто специфіку документів, які функціонують в інформаційних органах, бібліотеках, архівах, музеях та інших документально-комунікаційних структурах [там само, с. 126]. Крім того, зауважує Н. Кушнарєнко, предметом спеціального документознавства може бути вивчення специфіки різних процесів документально-комунікаційної діяльності (документування, справочинство, фондознавство тощо). Предметом часткового документознавства визначені окремі види й різновиди документа. Звідси, на думку цього автора, документознавчими дисциплінами представлені *книгознавство*, *патентознавство*, *картознавство* тощо.

З частиною вищевикладених міркувань можна погодитись, однак деякі пропозиції стосовно структури сучасного документознавства викликають заперечення. Як відгалуження спеціального документознавства Н. Кушнарєнко розглядає бібліографознавство, бібліотекознавство, архівознавство, музеєзнавство, інформацієзнавство і та ін. [там само, с. 126, табл. 3]. Водночас декларується, що спеціальне документознавство вивчає особливості документів, котрі функціонують у бібліотеках, архівах, музеях. Безперечно, такі дослідницькі напрями мають місце в зазначених наукових дисциплінах. Однак, на нашу думку, документознавство у всіх своїх відгалуженнях повинне мати спільний зміст об'єкта і предмета, які різняться лише за спеціалізацією об'єкта та предмета загального документознавства. Зокрема, Л. Дубровіна, коментуючи намагання об'єднати такі науки, як археографія, кодикографія та бібліографія в межах однієї науки, підкреслює, що самостійність науки визначається сукупністю об'єкта і предмета, методів та мети дослідження об'єкта й що вона має окреслені межі, які дають можливість ідентифікувати її в самостійній науковій напрям, одночасно показуючи зв'язки даної науки з іншими науками та галузями знань [14, с. 95].

Відмінність документознавства від бібліографознавства, бібліотекознавства й архівознавства полягає в тому, що документ є головним об'єктом його дослідження. Інші об'єкти є, так би мовити, похідними й другорядними, і серед них, зокрема, сфери створення, функціонування, використання документів, тобто практичної роботи з документами. Для бібліотекознавства, архівознавства і музеєзнавства головними об'єктами виступають відповідно бібліотеки, архівні та музейні установи, а документи й їх сукупності — це другорядні об'єкти. Ми погоджуємося з Н. Кушнарєнко, що предметом документознавства є створення наукового знання про документ в єдності його інформаційної та матеріальної складових, закономірностей створення й функціонування документів у суспільстві [12, с. 124], хоча і вважаємо, що це — предмет загального документознавства. Зрозуміло, у такому формулюванні він не може бути вихідним для предмета бібліотекознавства, архівознавства чи музеєзнавства.

Що стосується бібліографознавства, то воно досліджує бібліографічну діяльність, в основі якої - процес бібліографування, тобто описування переважно творів друку. Саме цими об'єктами й обмежується сфера вивчення бібліографознавства, оскільки, скажімо, для описування рукописних книг розроблено методи кодикографії та археографічного описування документальних джерел, а в архівній справі існує специфічне архівне описування документів. Особливим є описування доку-

ментів (видань, рукописних книг, давніх актів) у музейній справі. І взагалі, в музеєзнавстві цей напрям не є пріоритетним через те, що документальні пам'ятки становлять незначну частину музейних фондів (за винятком, безперечно, архівів-музеїв та літературних музеїв). Не відомий нам і термін «інформаєзнавство» для позначення наукової дисципліни як виду документознавства. Можливо, тут мається на увазі такий розділ інформаційної науки, як інформологія — метанаукова дисципліна, котра узагальнює сукупність знань про інформацію. Однак об'єкт дослідження інформології — інформація, і вона як понятійна категорія вища за документ. Тому інформологія ніяк не може бути спеціальним відгалуженням документознавства.

Щодо «виду документально-інформаційної діяльності» як ознаки поділу документознавства у Н. Кушнарєнко [там само, с. 126, табл. 3], то виділення як документознавчих дисциплін документного фондознавства, каталогознавства, вчення про збереження документів навряд чи доцільне, оскільки вони є розділами зазначених вище бібліотекознавства, архівознавства та музеєзнавства. До виду документально-інформаційної діяльності віднесено і описування документів, котре, як уже наголошувалося, є об'єктом вивчення окремих дисциплін (бібліографознавства, кодикографії, архівознавства).

У складі особливого документознавства Н. Кушнарєнко виділяє часткове документознавство, предметом якого є види й різновиди документів [там само, с. 126]. За цією ознакою вона розглядає як види документознавства книгознавство, патентознавство, картознавство, кінознавство, галузеве документознавство тощо. Такий принцип поділу вартий уваги, оскільки, на нашу думку, *документознавство структурно поділяється на загальне й спеціальне*. І саме спеціальне документознавство, відбиваючи об'єкт та предмет загального, спеціалізується на дослідженні окремих видів документів і типів документації.

Безперечно, можна здійснити таку спеціалізацію дослідження документа (як головного об'єкта документознавства) за характеристиками його змісту, зовнішньої форми, жанрів тощо в межах наук документально-комунікаційного циклу. Наприклад, за знаковою характеристикою інформації можна виділити картографічне чи нотне документознавство. За характеристиками зовнішньої форми, матеріального носія інформації — це книгознавство, кодикологія, берестологія, аудіовізуальне (кінофотофоновідеодокументознавство), електронне документознавство тощо. За жанровою ознакою — епістолологія, літописознавство, дипломатика. З таким же успіхом сюди можна додати журналістику або літературознавство. Таке об'єднання наук у

складі однієї метанауки, зрозуміло, навряд чи можливе.

Тимчасом сьогодні реально існує значна сукупність знань, які можуть вважатися загальними для всіх наук документально-комунікаційного циклу, і ці знання пов'язані з характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій документа, проблем його класифікації та типології, закономірностей історичного розвитку й функціонування, а також *універсальних* технологій роботи з документами. Цю проблематику відбито в працях А. Соколова, Ю. Столярова, Г. Швецової-Водки, вузівському підручнику Н. Кушнарєнко. Загальне документознавство не включає до свого складу ніяких наукових дисциплін, а є метанауковою надбудовою для всіх наук документально-комунікаційного циклу.

З іншого боку, існує наукова дисципліна документознавство, фундатором якої був К. Мітяєв, її проблематика розробляється протягом останніх чотирьох десятиліть Всеросійським (у минулому — Всесоюзним) науково-дослідним інститутом документознавства та архівної справи й Московським історико-архівним інститутом. Це документознавство сформувалося з надр теорії і практики справочинства й розглядається в тісному зв'язку з архівною справою. У центрі уваги науковців на пряму знаходиться переважно управлінська (а з неї в основному — організаційно-розпорядча) документація, хоча і вивчається науково-технічна, картографічна документація, кінофотофоновідеодокументи, але знову-таки з орієнтацією на перспективу їхнього архівного зберігання. Цю наукову дисципліну ми вважаємо єдиним на сьогодні конститутованим напрямом спеціального документознавства. Однак навряд чи доцільно розмежовувати документознавство за сферами практичної діяльності, зокрема на справочинно-архівне або видавниче, бібліотечно-бібліографічне, музейне тощо. Перспективнішим є поділ спеціального документознавства за видами документів і типами документації. Тому вказаному вище на пряму спеціального документознавства більше підходить назва *управлінське*. У складі спеціального документознавства можуть бути й інші напрями, що пізніше, ймовірно, оформляться у наукові дисципліни, а саме — картографічне, науково-технічне*, аудіовізуальне (кінофотофоновідеодокументознавство), електронне документознавство. Названі напрями будуть орієнтовані не тільки на архівну справу, а й на бібліотечну,

* Сюди як окремий розділ входить і патентна документація. Власне патентознавство розглядає оформлення прав на винахід чи відкриття, тобто питання патентування, а також технологію організації використання винаходів, ліцензування тощо. Зокрема, в підручнику «Патентоведение» з 16 параграфів тільки один присвячено патентній документації та її використанню (15).

музейну діяльність, оскільки ці заклади мають солідні фонди карт (виданих і рукописних), кінофотофонодокументів. Науково-технічна документація зберігається в бібліотеках, архівах, інформаційних органах. Електронне документознавство взагалі є найперспективнішим та інтегративним напрямом спеціального документознавства й водночас може бути (у силу цієї ж інтегративності) розділом загального документознавства.

Автономність картографічного документознавства підтверджується наявністю окремих напрямів під назвою «картографічне джерелознавство», «картографічне архівознавство» і навіть «картографічне справочництво» [16]. Свого часу В.Автократов підкреслював необхідність формування архівознавчої субдисципліни — «архівознавства технічної і картографічної документації», а також констатував наявність думок щодо виокремлення спеціальної дисципліни, що вивчає кінофотофономатеріали в архівознавчому і джерелознавчому аспектах [1, с.48).

Отже, в сучасному документознавстві можна виділити два напрями, один з яких є загальним документознавством, а другий — спеціальним. Подібність підходів спостерігається і в інших дисциплінах. Наведемо приклади.

Історичне джерелознавство. Найбільш загальною є концепція історичного джерелознавства як метанауки, котрій підпорядковано інші спеціальні історичні дисципліни, оскільки об'єкти дослідження останніх — це, власне, різні види історичних джерел. Спорідненим з цим є трактування історичного джерелознавства як комплексної науки, що складається з ряду спеціальних історичних дисциплін, що інколи називають джерелознавчими. Найвужче значення історичного джерелознавства як об'єкта дослідження обирає тільки писемні джерела. У цьому разі як окремі галузі знань розглядаються такі види джерелознавства, як археологічне, етнографічне, лінгвістичне, котрі в загальній концепції подані як види історичного.

Інформатика. Є дуже багато підходів до визначення змісту цієї науки. Ми лишаємо поза увагою концепції інформатики, які вкладаються у межі поняття «комп'ютерна наука» і пов'язані з математичним, технічним та програмним забезпеченням процесів автоматизованої обробки інформації. Концепція метанауки, чи комплексної науки інформатики (іноді під назвою інформологія), розглядає її як науку про інформацію в системах біологічної, технічної і соціальної природи. У такому контексті іноді виступає синонімом «інформаційної науки», що в деяких класифікаціях наук за кордоном включає науку про комунікацію, бібліотечну науку, власне інформатику й інформологію або інформатологію (до речі, вітчизняний ДСТУ 2392-94 «Інформація та документація. Базові поняття.

Терміни та визначення» трактує архівознавство й бібліотекознавство як відгалуження інформатики!). Вужче значення інформатики, ніж метанаукове, оперує тільки соціальною інформацією, тобто інформацією, що циркулює в суспільстві, залишаючи поза своїми межами інформацію в неживій природі та біологічну. Така інформатика має назву «соціальна». На інших видах соціальної інформації (що відповідають певним сферам соціальної діяльності) базуються ще вужчі трактування інформатики — «наукова», «соціологічна», «економічна» тощо.

Семіотика. Тут диференціація трактувань залежить від характеру знаків. Загальна семіотика як об'єкти дослідження розглядає і знаки природи, і знаки в суспільстві. Спеціальна або соціальна семіотика, зрозуміло, базується на знакових формах тільки соціального походження.

Можна зробити такий узагальнюючий коментар щодо наведених прикладів:

1. Багатоваріантність характерна для наук, де об'єктом дослідження виступає поняття, що є найвищим родовим у системі загальнонаукових понять або для сукупності наукових дисциплін, зокрема *інформація, знак, документ, історичне джерело*.

2. Це явище спостерігається, як правило, в науках, що є молодими, тобто сформувалися в межах останніх ста або навіть п'ятидесяти років.

3. Наявність метанаукової концепції дисципліни зумовлюється широким трактуванням змісту її об'єкта дослідження, що теж, крім теоретичної надбудови для ряду дисциплін, дає можливість розглядати таку науку як їх комплекс під назвою якогось циклу, наприклад, *інформаційний, документальний, джерелознавчий* тощо*.

4. Спеціальні (конкретні або спеціалізовані) трактування наукової дисципліни ґрунтуються на звуженому розумінні її об'єкта дослідження, як правило, на видах ширшого його поняття в метанауковій чи загальній концепції.

Загальне документознавство бачиться як певна метанаука щодо дисциплін, об'єктом (або одним з об'єктів) вивчення яких виступає документ. Поняття метанауки не є новим для документознавства. Зокрема, В.Автократов на початку 70-х років показує наявність двох точок зору на зміст документознавства, перша з яких відповідала теорії і методиці документування управлінських процесів,

* Іноді така спеціалізація виходить з диференціації процесів, пов'язаних з об'єктом дослідження. Наприклад, поняття книгознавства як комплексу наук передбачає входження до його складу різних дисциплін і галузей знань, що вивчають процеси створення, розповсюдження і використання творів друку (видавнича справа, бібліополістика, бібліотекознавство, бібліографознавство). Вужче значення книгознавства — комплексна наука про книгу і книжкову справу.

а друга — вважала його як метанауку про способи фіксації реальної дійсності взагалі [17, с.41] і провідником якої виступав К.Мітяєв. Пізніше в публікації [18, с.35] теж відзначається, що останній розглядав документознавство «як своєрідну метанауку, яка повинна розробляти загальні питання теорії документонакопичення і практику документування всіх сфер діяльності людини. узагальнювати результати досліджень документів в усіх гуманітарних і технічних науках (підкреслено нами. - С.К.)». І хоча йдеться про «власне» документи (тобто представників документації), ідея синтезуючої науки про документ є плідною і має вже в наші часи новий зміст. Російський архівознавець Б.С.Ілізаров вказує на наявність ряду дисциплін, для яких документ є об'єктом дослідження: архівознавство, археографія, документознавство, інформатика, книгознавство, джерелознавство [19, с.33-34]. Він зауважує, що в процесі міждисциплінарної інтеграції відбувається запозичення не стільки фактологічних, скільки методичних і методологічних знань. Науку, яка об'єднує ці дисципліни, Ілізаров називає документологією, «тобто галуззю дослідження, в котрій формується загальна теорія документа» [там само, с.34]. Про можливість виокремлення фундаментальної науки документології, що виконуватиме функцію синтезованого дослідження загальних закономірностей фіксації і передачі інформації в документальних системах та документальних комунікаціях, пише Л.Дубровіна [14, с.84]. У контексті загальної науки про документ використовує термін «документологічні дослідження» Г.Швецова-Водка [20, с.17]. Термін «документологія» пропонував ще Поль Отле для позначення науки, яка має вивчати документаційну (в широкому розумінні) діяльність [21, с.19]. Ян Мушковський у статті «Документація і документологія» (1946 р., журнал «Życie Nauki») у межах документаційної науки (документації) виокремлює її наукові основи — документологію.

На нашу думку, документологія це і є загальне документознавство, яке розробляє питання теорії документа, вивчає закономірності генезису та еволюції документа, загальні для всіх наук проблеми теорії функціонування, практики створення і роботи з документами. Теорія документа включає передусім напрями, що стосуються функціонального аналізу документів, вивчення їхньої характеристики як речових виробів та зафіксованої в них інформації, класифікації й типології документів.

Є і протилежні думки щодо можливості розроблення теорії документа. Так, Г.Боряк пише: «Загальна теорія документа в його поширеному трактуванні, природно, має право на життя, але поняття документа, яке повністю позбулося внутрішнього змісту та функціонального призначення конкрет-

ного рівня й органічної специфіки систем документів, що охоплюють увесь період існування людства, в контексті концепції походження, приречене на долю загальної теорії систем в кібернетиці та інформатиці. Як відомо, ця теорія активно розроблялася протягом 60-х років, але через складність та поліфункціональність об'єкта завершилася цілком реально — як системний підхід. Тому, не відмовляючись від поняття «документознавчий підхід», треба не змішувати його з загальною теорією документа» [6, с.89].

Автор, безперечно, має рацію, відзначаючи складність і багатоаспектність розроблення загальної теорії документа. Безумовно, рівень конкретності в даному разі буде мінімальним за рахунок узагальнення сукупності знань про характеристики документів (що, правда, базуються на дослідженнях конкретних видів документів). Зрозумілі й протести представників різних наукових дисциплін документально-комунікаційного циклу проти використання загального визначення документа, синтезованих теорій. Однак йдеться про документознавство, його структуру, й поняття «документознавчий підхід» у даному разі і є підходом з позицій загальної теорії документа (як існує в документознавстві джерелознавчий, архівознавчий, інформаційний чи, краще сказати, інформологічний підходи), оскільки не можна заперечити наявність загальних для всіх наук документально-комунікаційного циклу теоретичних знань, здобутих у результаті аналізу сутності, різних характеристик документів, закономірностей їхнього функціонування. Це і є підґрунтя загальної теорії документа. Саме наявність різних фаз, змін у виконанні основної соціальної функції документів (перехід від динамічного стану до статичного в плані виконання такої функції), що стосується всіх документів, змушує вивчати цей феномен із загальнодокументознавчих позицій. І якщо такі розробки завершаться формуванням певних загальнодокументальних методів чи прийомів аналізу об'єктів як систем, то це вже може вважатися значним досягненням у галузі загального документознавства.

Пріоритетним для документології є вивчення комплексу характеристик документа, зокрема характеристик змісту, зовнішньої форми, функцій, властивостей документа як засобу комунікації, джерела інформації тощо. Серед характеристик змісту привертають увагу дослідження знакових форм його інформації, способів структурної побудови тексту, внутрішня форма повідомлення, лексико-семантичні прийоми організації тексту документа. Такі розробки базуються не тільки на теоретичних результатах, отриманих у різних галузях знань, а й на досвіді практичної підготовки різних видів документів.

Багатоаспектними є й напрями вивчення характеристик зовнішньої форми документа, його зовнішніх ознак, зокрема способів фіксації інформації, різних видів носіїв інформації, організації їхньої матеріальної конструкції. Основна увага тут, безперечно, концентрується на проблемах створення електронних документів.

Важливим розділом теорії документа є характеристика складу і змісту його функцій. Теоретичне узагальнення результатів функціонального аналізу документа здійснюється в декількох напрямках: дослідженні складових документа у функціональному розрізі (тобто елементів характеристик форми й змісту), вивченні основних соціальних функцій сукупностей документів, а також функцій у реалізації різних його властивостей, зокрема як засобу комунікації, джерела інформації тощо. Специфічні функції окремих видів документів є об'єктом вивчення відповідних напрямів спеціального документознавства. Поліфункціональність документа зумовлює наявність і різних виявів його сутності, скажімо, як засобу соціальної пам'яті, явища культури, юридичного акту чи свідчення.

Історичні дослідження загального документознавства мають свої особливі завдання, і тут увага, головним чином, концентрується на концептуальних питаннях розвитку документа. Серед них — проблеми генезису документа, періодизації його еволюції у цілому та в розрізі різних характеристик (змісту, форми, функцій тощо), виявлення закономірностей у процесах трансформації цих характеристик і формування сукупностей та систем документів, визначення їхньої ролі в історії засобів соціальної комунікації (у тому числі різних видів, типів) та ін.

Дослідження еволюції способів класифікування й типологізації (як у теоретичному, так і в прикладному аспектах) створює підґрунтя для розроблення загальних принципів типології документа на підставі використання різних критеріїв поділу документів. Типологія документа, на нашу думку, є не тільки теоретико-методологічним розділом документології, а й одночасно входить разом з об'єктом, предметом, завданнями дисципліни до її теоретичних основ. Причому це стосується і різних відгалужень спеціального документознавства, враховуючи типологічну специфічність різних видів документів (наприклад, картографічних чи кінофотофоновідео документів), хоча й ці розділи базуються на загальнодокументознавчих засадах. Власне історичний матеріал дає можливість формулювати певні залежності щодо процесу функціонування документів у суспільстві і розглядати їх у контексті використання документів. Є загальнотеоретичні проблеми документознавства і в аспекті задоволення соціальних потреб у докумен-

тально оформленій інформації чи в певних її характеристиках (знов-таки — у розрізі змісту, форми, функцій, жанру чи номіналу), і, скажімо, на «індивідуальному» рівні, тобто у зв'язку «документ - користувач».

Суттєва частина теоретичних проблем загального документознавства відбивається в практичних питаннях створення і використання документів. Але комплекс таких проблем через свою специфічність перебуває переважно у полі зору інших наук документально-комунікаційного циклу чи відповідних розділів спеціального документознавства. Серед практичних проблем, що мають загальнодокументознавче значення, слід виокремити створення і реалізацію автоматизованих інформаційних систем на масиви видань, рукописних книг, архівних документів. Як приклад можна навести проект державної програми «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності». Аналогічні проекти існують і в інших країнах, зокрема США. Вони реалізуються в межах програми «Пам'ять Америки» чи планах об'єднання великих баз даних бібліотек, архівів, інформаційних центрів [22]. Не менш масштабною є загальнодокументознавча проблема забезпечення збереженості фондів документів, яка має не тільки природничо-наукові, а й політичні чи правові аспекти.

Таким чином *книгознавство* (як і бібліотекознавство, архівознавство чи музеєзнавство) *не є структурною складовою документознавства*. Книга може розглядатися лише як вид документа, і в даному разі буде реалізовано документознавчий підхід у книгознавстві (поряд з інформологічним, джерелознавчим, мистецтвознавчим, соціологічним та іншими підходами), а результати такого вивчення будуть здобутком і книгознавства, і загального документознавства. Розвиток загального документознавства (документології) як метанауки для дисциплін документально-комунікаційного циклу — це справа майбутнього. Структурно воно складається не з наукових дисциплін, а з таких розділів, як «Концепції документа», «Функції документа», «Типологія документа», «Основні етапи розвитку документа», «Загальні проблеми створення, збереження і функціонування документа» та ін. Серед наук документально-комунікаційного циклу знаходиться спеціальне документознавство, головну увагу в якому сьогодні приділено управлінській документації. Крім управлінського, у перспективі можливе формування інших напрямів спеціального документознавства — картографічного, науково-технічного, аудіовізуального тощо. Всі вони мають фактично ті самі розділи, що й загальне документознавство.

1. *Автократов В. Н.* Некоторые аспекты исследования объекта и предмета архивоведения // Тр. ВНИИДАД. — М., 1976. — Т. 6, ч.1. — С.17-73.
2. *Швецова-Водка Г. Н.* Книга и документ: соотношение понятий // Книга: Исслед. и материалы / Рос. кн. палата. — М.: Терра, 1994. — Сб. 68. — С.19-37.
3. *Беловицкая А. А.* Общее книговедение: Учеб. пособие. — М.: Книга, 1987. — 256 с.
4. *Беспалова Э. К.* Формирование библиографической мысли в России (до 60-х гг. XIX в.). — М.: Изд-во МГУ культуры, 1994. — 282 с.
5. *Швецова-Водка Г. Н.* Функциональная сущность и свойства книги // Книга: Исслед. и материалы / Рос. кн. палата. — М.: Терра, 1995. — Сб. 71. — С. 69-96.
6. *Боряк Г.* Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. — К., 1995. — 347 с.
7. *Илюшенко М. П.* К понятию «документ» (эволюция термина и предмет документоведения) // Сов. архивы. — 1986. — № 1. — С. 26-31.
8. Документоведение: Программа для студентов по специализации «Информатизация документально-коммуникационных систем» / Моск. гос. техн. ун-т им. Н. Э. Баумана. — М., 1992. — 7 с.
9. Документоведение: Программа курса для экстернатного факультета / Моск. гос. историко-архивн. ин-т. — М., 1992. — 15 с.
10. Документознаство: Програма курсу для інституту культури зі спеціальності «Бібліотекознаство та бібліографія» / Рівн. держ. ін-т культури. — Рівне, 1997. — 14 с.
11. *Швецова-Водка Г.* Про обсяг поняття «книга» в документознавстві // Бібл. вісн. — 1998. — № 4. — С. 9-11.
12. *Кушнарєнко Н. Н.* Документоведение: Учеб. для студентов ин-тов культуры / Харьк. гос. ин-т культуры. — Харьков, 1997. — 384 с.
13. *Швецова-Водка Г.* Перший підручник з документознавства: (Рец. на кн.: Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: Учеб. для студентов ин-тов культуры / Харьк. гос. ин-т культуры. — Харьков, 1997. — 384 с. // Вісн. Кн. палати. — 1998. — № 2. — С. 24-25.
14. *Дубровіна Л.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. — К., 1992. — 262 с.
15. Патентоведение: Учебник для вузов / Е. И. Артемьев и др. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Машиностроение, 1984. — 352 с.
16. *Сотнікова С. И.* Актуальные проблемы картографического архивоведения // Основные тенденции и перспективы развития архивного дела и документационного обеспечения управления: Сб. науч. тр. / ВНИИДАД. — М., 1990. — С. 56-63.
17. *Автократов В. Н.* Архивоведение в кругу других областей знания // Сов. архивы. — 1973. — №2. — С. 39-51.
18. *Автократов В. Н., Банасюкевич В. Д., Сокова А. Н.* Основные направления развития документоведения // Теоретические проблемы документоведения: Тез. докл. и сообщений к теор. семинару (март 1975 г.) / ВНИИДАД. — М., 1975. — С. 35-56.
19. *Илизаров Б. С.* Актуальные теоретические и методологические проблемы советского архивоведения: Учеб. пособие / Моск. гос. историко-архивн. ин-т. — М., 1984. — 107 с.
20. *Швецова-Водка Г. М.* Типологія документа: Навч. посібник для студентів ін-тів культури / Рівн. держ. ін-т культури. — К.: Кн. палата України, 1998. — 80 с.
21. *Швецова-Водка Г. Н.* Определение документа в документационно-информационной науке / Б-ка Акад. наук СССР. — М., 1991. — 44 с. — (Препринт; №12).
22. Информационные сети передачи данных и архивы: аналитический обзор по зарубежным и отечественным источникам // Информатика: ЭИ / ВИНТИ. — 1996. — № 43. — С.7.

Коротко

У 1999 р. видавництво Дніпропетровського державного університету випустило з друку книгу І.П.Сахно та М.М.Сахно «Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика)», 554 с.

Словник одномовний, тлумачно-нормативний. У ньому вперше у вітчизняній лексикології за прийнятою системою дається опис сполучних українських слів. Він містить близько 3 тис. слів загальноновживаної лексики української літературної мови, 4 500 варіантів їхньої багатозначності та 800 похідних загальноновживаних слів, значення яких ілюструються тлумаченням заголовних слів, прикладами сполучуваності з іншими словами і контекстом.

Безперечно, словник зацікавить користувача своєю практичною спрямованістю та тим, що є першою спробою опису сполучуваності загальноновживаних слів в українській лексикографії. Також уперше виділено т.зв. лексичне ядро словникового складу української літературної мови.

Буде корисним словник для викладачів, студентів вищих і середніх навчальних закладів, для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, працівників видавництва, журналістів, перекладачів, філологів, письменників, дослідників українського слова та ін.

За інформацією ДДУ ціна одного примірника Словника - 25 грн., плата університету за пересилку одного примірника - 5 грн.

Замовлення можна зробити письмово, попередньо перерахувавши кошти на розрахунковий рахунок ДДУ: 35300315601 МФО 305006 код 02066747 в Обласному управлінні ІБУ.

Телефони для довідок у Києві 216-11-08; у Дніпропетровську 766-82-64.

Ірина Павлуша,
аспірантка НБУВ

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ: ПИТАННЯ КОМПЛЕКТУВАННЯ Й ОБРОБКИ ВХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Створення електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів – один із нових важливих та актуальних напрямів роботи провідних бібліотек України. Для прискорення динаміки цього процесу необхідно розробити ряд теоретичних і методичних засад, вирішити питання термінологічного забезпечення цих робіт, чітко визначити базове поняття «одиниця збереження для фонду електронних документів».

У статті доводиться доцільність документної концепції розвитку книгозбірень, в яких має нагромаджуватися фонд електронних документів на носіях довготривалого збереження. Розглядаються передумови для організації комплектування електронних бібліотек, специфіка технологічного циклу «Шлях документа» для вхідного потоку електронної інформації.

Поняття «одиниця збереження» для фонду електронних документів

Невизначеність поняття «одиниця збереження» для фонду електронних документів зумовила дискусію про інформаційну та документну концепції розвитку бібліотек. Оскільки бібліотека з «книгосховища трансформується в банк даних», поняття «документ» в контексті «одиниця збереження» поступово відмиратиме, стверджують прихильники першої концепції [1, 2]. Аргументованішою є позиція Ю.М.Столярова. Він зазначає: «документу альтернативи нема», бо банк даних також є сховищем документів [3], які мають розглядатись і як «одиниці збереження».

Фахівці НБУВ, котрі вже мають практичний досвід створення електронної наукової бібліотеки, дійшли висновку про необхідність подальшого розвитку документної концепції бібліотек.

Сьогодні вхідний документний потік наукових бібліотек включає широкий спектр документів на комп'ютерних носіях. Однак значна кількість з них не забезпечує довготривалого збереження зафіксованої інформації (наприклад, гнучкі дискети). Очевидно, останні не можуть виступати в ролі «одиниць збереження» бібліотечних фондів, бо їх призначення – транспортування даних. Для довготривалого ж збереження отриманої інформації її слід попередньо

зафіксувати на інших матеріальних носіях (CD-ROM, DVD-дисках та ін.), що вже можуть розглядатись як одиниці збереження бібліотечних фондів.

Але існуючі в бібліотеках електронні каталоги та бази даних не можна вважати документними інформаційними ресурсами до тих пір, поки вони не будуть зафіксовані на електронних носіях довготривалого збереження й передані до загальних бібліотечних фондів з реєстрацією в книзі сумарного обліку документів, а також відображені у довідково-пошуковому апараті. Однак це не здійснюється в Україні навіть у національних книгозбірнях, які мають електронні каталоги обсягом понад 100 тис. бібліографічних записів. Враховуючи незначну вартість «чистих» CD-ROM дисків (приблизно 10 гривень) при великій ємності (650 MB), було б доцільно фіксувати на них у національних бібліотеках усі наявні електронні ресурси з квартальною періодичністю для забезпечення їх надійного збереження. Крім того, це дасть можливість отримати об'єктивні кількісні показники щоквартального збільшення обсягу електронних ресурсів бібліотек для оптимізації на цій основі управлінських рішень.

У цілому ж викладене є доказом на користь документної концепції розвитку книгозбірень. Навіть якщо бібліотека являтиме собою банк комп'ютерної інформації, в ній має існувати фонд електронних документів на носіях дов-

готривалого збереження, де відбиватимуться наявні інформаційні ресурси.

Отже, електронними ресурсами, на наш погляд, можна вважати документи, що відповідають вимогам:

- матеріальний носій інформації повинен забезпечувати її довгострокове збереження (CD-ROM, DVD диски та ін.);

- електронна інформація має бути зафіксована на носії у вигляді, що передбачає її подальше ефективне використання;

- електронний документ, як і традиційний, повинен мати вихідні дані для його реєстрації в книзі сумарного обліку документів і відображення в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки.

Передумови організації комплектування електронних бібліотек

Основна завада на шляху формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів - авторське право, точніше - відсутність у законодавстві чіткого визначення прав книгозбірень стосовно отримання, зберігання і надання читачам електронних документів, зокрема комп'ютерних версій друкованих видань у наукових, освітянських і культурологічних цілях [4]. Офіційна позиція ІФЛА з цього питання полягає в тому, що виготовлення книгозбірнями електронних копій матеріалів у згаданих напрямках не слід вважати порушенням авторських прав [5]. Однак у законодавствах країн, зокрема в чинному Законі України «Про обов'язковий примірник документів» [6], цю позицію не втілено.

Подолання завади, пов'язаної з авторським правом, можна здійснити насамперед, використовуючи позитивний досвід в організації бібліотечної справи у нашій державі (вітчизняні наукові бібліотеки, як правило, є складовими елементами не лише системи соціальних комунікацій, а й певних наукових об'єднань, скажімо, національної чи галузевих академій наук, університетів тощо. Завдяки цьому вказані бібліотеки мають організаційні передумови для створення електронних депозитаріїв наукових матеріалів організацій, до складу яких вони входять. Потрібно лише розробити нормативне забезпечення для реалізації такої функції. Вирішенню питання могло б сприяти прийняття відповідних постанов президій академій наук, рішень учених рад університетів та ін. Як першочергове завдання при цьому слід розглядати організацію інформаційної співпраці між центральними бібліотеками академій наук і видавництвами, що входять до їх складу.

Однак передача центральним бібліотекам науково-інформаційних матеріалів академічних

установ не означає передачу бібліотекам прав на їх довільне використання і, зокрема, на організацію он-лайнного доступу до повних текстів усіх матеріалів. На ряд документів мають поширюватися архівні правила використання. Але, безперечно, слід забезпечити кумуляцію і постійне збереження всієї наявної сьогодні електронної наукової інформації. Існуюча практика вилучення комп'ютерних версток журналів та книг у «корзину» після отримання їх твердих копій свідчить про наявність прогалин у вирішенні питань інформатизації системи документних комунікацій.

Перший крок у напрямі створення загальноакадемічної електронної бібліотеки зроблено в НАН України. Ним став семінар з питань інформаційного забезпечення наукових досліджень у НАН України, проведений у квітні 1999 р. Інформаційно-бібліотечною радою Президії НАН України. Учасники заходу прийняли рішення, в якому доручили НБУВ організувати передачу в науково-дослідні установи Академії копій ЕК і рекомендували цим установам організувати передачу до книгозбірні своїх загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів для створення електронної наукової бібліотеки НАН України.

Другим підходом до вирішення питання авторського права може стати практика укладання типових договорів про інформаційне співробітництво між авторами (фізичними особами) й бібліотеками, в яких кожна зі сторін братиме на себе певні зобов'язання. Бібліотека в рамках такого договору здійснюватиме обробку, постійне збереження та пропаганду електронного документа. Книгозбірня, за бажанням автора, може надавати його працю користувачам на некомерційних засадах або виступати посередником при комерційному використанні. Цей підхід особливо актуальний для України, де при наявності значного інтелектуального потенціалу (знань науковців і фахівців, які мають кумулюватися й поширюватися в часі та просторі) науково-видавничу діяльність у зв'язку з економічними негараздами належно не підтримується.

Не менш важливим питанням при організації комплектування електронними матеріалами є визначення єдиних вимог до подання на комп'ютерних носіях наукової інформації (статей, монографій, звітів про НДР тощо) для її наступного включення до фондів електронних бібліотек. Такі вимоги мають виключити або звести до мінімуму додаткові трудовитрати на конвертування вхідних даних у формат зберігання інформації у фондах цих бібліотек.

Дотримання даних вимог є запорукою до-

сягнення успіху, про що свідчить функціонування російської «Національної електронної бібліотеки» [7]. Це - найбільший у світі електронний архів російськомовних документів (понад 3,5 млн.) - матеріалів російських газет, журналів, радіо- і телестанцій, інформаційно-аналітичних агенцій. Щодня електронна бібліотека обробляє близько 4,5 тис. нових документів. Опрацювання такого вхідного потоку було б неможливе без чіткого дотримання постачальниками інформації єдиних правил її подання, в яких визначаються вимоги до кодування символів, подання тексту (неприпустимість переносів, псевдографіки та інших нетекстових символів), перелік обов'язкових полів-заголовків, довжини рядків тощо.

Як вітчизняний приклад можливості отримання вагомих результатів по опрацюванню значних масивів вхідної інформації у стислі строки завдяки дотриманню єдиних вимог подання її може слугувати «Електронна наукова бібліотека НБУВ» [8].

Основний інформаційний ресурс цієї електронної бібліотеки становлять комп'ютерні версії авторефератів дисертаційних робіт, які отримуються з ВАК України (згідно з чинними правилами до переліку матеріалів, які дисертант подає в атестаційну комісію, входить дискета з текстом автореферату, формат DOC). Після розгляду дисертаційних справ інформація з цих дискет передається в НБУВ на депозитарне збереження. «Транспортними» носіями інформації виступають ZIP- та гнучкі дискети. Єдиний формат подання інформації дозволив упродовж одного місяця включити до фонду електронної бібліотеки тисячу авторефератів дисертаційних праць. Порівняємо: у фонді найвідомішого проекту створення електронної бібліотеки - «Гутенберг» [4], започаткованого майже 30 років тому, сьогодні нараховується тисяча книжок.

Таким чином, передумовами для організації комплектування електронних бібліотек слід вважати:

- розробку нормативного забезпечення для передачі до наукових бібліотек комп'ютерної інформації установ і організацій, до складу яких вони входять;

- розробку типових договорів про інформаційну співпрацю між авторами (фізичними особами) й бібліотеками з делегуванням останнім на певних умовах прав на використання електронних документів;

- визначення єдиних вимог до подання на комп'ютерних носіях наукової інформації для її наступного включення до фондів електронних бібліотек з мінімальними додатковими трудовит-

ратами на конвертування вхідних даних у формат зберігання інформації у фондах цих бібліотек.

Особливості технологічного циклу «Шлях документа» для вхідного потоку електронної інформації

Як відзначалося, основна частина вхідного потоку електронної інформації (комп'ютерні версії книг, статей тощо) надходить до бібліотек комп'ютерними мережами або на «транспортних» носіях типу ZIP- та гнучких дискетах. Перед включенням цієї інформації до бібліотечного фонду її потрібно зафіксувати на носіях, що можуть виступати в статусі «одиниці збереження» (CD-ROM, DVD-диски та ін.). Оскільки останні мають велику ємність, на них можна записати електронні версії кількох сотень книжок чи кількох тисяч статей. Має сенс структурувати вхідний потік спочатку за видовою ознакою (книги, статті, автореферати дисертацій тощо), а потім за тематичною (природничі та гуманітарні науки, медицина, сільське господарство та ін.).

При цьому кожній інформаційній одиниці (книзі, статті) має бути надане унікальне в межах «одиниці збереження» (диску) ім'я.

Пропонується для визначення такого імені використовувати алгоритмічний код, що включає вісім символів: два перших символи - дві останні цифри року видання; три наступних символи - перші літери прізвища, імені та по батькові автора документа; три заключних символи - перші літери трьох останніх слів з назви документа (без урахування службових). Викладене правило формування алгоритмічного коду для визначення імені комп'ютерної версії документа використовується, зокрема, в НБУВ при формуванні електронної наукової бібліотеки авторефератів дисертацій [9], пошуковий інтерфейс якої подано на рис. 1. Для прикладу в пошукові вікна введені терміни «Методика бібліографування» (слова з тексту), «07.00.08» (шифр спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство») і «1998» (рік видання). Результат пошуку наведено на рис. 2.

Цей результат являє собою бібліографічний опис автореферату кандидатської дисертації Н.С.Дяченко з теми «Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні» (1998).

Звернемо увагу на розширений опис автореферату, що містить, крім обов'язкових елементів, анотацію дисертаційної роботи. Вона дає змогу отримати попереднє уявлення про зміст автореферату й на цій підставі прийняти рішення про доцільність ознайомлення з його

Рис. 1.

Рис. 2.

повною електронною версією (передача повних текстів по глобальних комп'ютерних мережах потребує значних витрат часу). Така можливість дозволяє зберігати й передавати матеріали в заархівованому вигляді, що забезпечує підтримку на одному й тому ж дисковому просторі сервера майже втричі більшої кількості документів і суттєво прискорює їх передачу комп'ютерними мережами.

У наведеному прикладі іменем документа, сформованого у відповідності з вищенаведеним правилом алгоритмічного кодування, є 98dnspdu.doc.

Дане ім'я знаходиться у новій для практики каталогізації області бібліографічного опису, що визначає електронну адресу документа та спосіб доступу до нього. Принципи занесення даних у цю область розроблені IFLA в 1997 р. і викладені в проекті ISBD (ER) - Міжнародний стандартний бібліографічний опис електронних ресурсів - схваленому на 64-й сесії федерації у 1998 р. [10, 11]. Рекомендації IFLA відображено в UNIMARC, зокрема в «Блоці міжнародного використання», де з'явилося нове поле 856 - «Електронна адреса документа» [12]. Воно містить інформацію, яка дає можливість визначити місцезнаходження електронної версії документа і отримати доступ до нього. Наприклад, для електронної версії автореферату дисертації Н.С.Дяченко, що зберігається в електронній науковій бібліотеці НБУВ, така адреса має вигляд: URL:

<http://www.nbu.gov.ua/ard/1998/98dnspdu.zip>,
де <http://www.nbu.gov.ua/> - Internet-адреса серверу НБУВ;

ard - каталог, у якому зберігаються повні тексти авторефератів дисертацій;

1998 - підкаталог авторефератів дисертаційних робіт, захищених у 1998 р.;

98dnspdu.zip - ім'я файлу з текстом автореферату.

Структуровані масиви вхідної електронної інформації мають записуватися на носії довготривалого збереження і фіксуватися в книзі сумарного обліку документів. Ці операції повинні мати місце і для власної інформаційної продукції бібліотеки (баз даних, електронних копій раритетів, текстових матеріалів тощо). Потім отримані «одиниці збереження» проходять каталогізацію, яка принципово не відрізняється від аналогічних процесів при обробці матеріалів на паперових носіях.

Однак при обробці електронних одиниць збереження бібліотечного фонду необхідне неухильне дотримання міжнародних правил БО, оскільки їх ігнорування унеможливує доступ до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів по глобальних комп'ютерних мережах.

Особливість індексування електронних матеріалів впливає з можливості створення автоматизованим способом їх розширених пошукових образів, які включали б, крім класифікаційних індексів або предметних рубрик, і реферати чи анотації та ключові фрагменти документів. Як такі фрагменти для праць монографічного рівня доцільно використати їх зміст (перелік розділів і підрозділів), що дає наочне уявлення про сутність роботи. При цьому зміст не набирається клавіатурно, а копіюється з електронного документа.

Для зменшення трудовитрат на розширену індексацію слід використати результати існуючої в бібліотеці аналітико-синтетичної переробки вхідного документного потоку. Так, на-

приклад, у НБУВ українська наукова література не лише бібліографується, а й проходить процес реферування. Тому при надходженні комп'ютерних версій публікацій їх досить лише за певними правилами «підключити» до існуючої реферативної бази про наукові видання України й отримати якісно новий продукт - електронну наукову бібліотеку з розвиненим довідково-пошуковим апаратом. Така можливість уже сьогодні реалізується в НБУВ у електронній науковій бібліотеці авторефератів дисертацій.

Якщо ж електронні ресурси формуються не в бібліотеці з налагодженою технологією аналітико-синтетичної переробки документів, а в організації, де цей процес здійснюється аматорами, створення розвинених лінгвістичних засобів вбачається малоімовірним. Тому, наприклад, віддаючи належне електронному зібранню Максима Мошкова [4] та зібранням інших ентузіастів, усе ж відзначимо, що їх колекції не мають лінгвістичного забезпечення в класичному розумінні цього терміна.

У цілому особливості технологічного циклу «Шлях документа» для вхідного потоку електронної інформації полягають у наступному:

- в існуючий технологічний цикл вводиться новий етап, що включає надання кожній інформаційній одиниці (книзі, статті) унікального ідентифікаційного імені, структурування мате-

ріалів за видовою ознакою і записом отриманих масивів на носії довготривалого збереження;

- вбачається доцільним уже сьогодні фіксувати на CD-ROM чи DVD-дисках усі електронні інформаційні ресурси, створювані в бібліотеках з квартальною чи іншою періодичністю для забезпечення їх надійного збереження. Крім того, це дасть можливість отримати об'єктивні кількісні показники збільшення об'єму електронних інформаційних ресурсів для оптимізації на цій основі управлінських рішень;

- у книзі сумарного обліку документів реєструється не документ на «транспортному» носії інформації (ZIP- чи гнучкий диск), а створена безпосередньо в самій книгозбірні «одиниця збереження» (CD-ROM, DVD-диск тощо);

- у процесі каталогізації електронних ресурсів створюється розширений пошук образу, що включає анотацію, реферат чи ключові фрагменти матеріалів, і зазначення електронної адреси документа та способу доступу до нього;

- при обробці електронних одиниць збереження бібліотечного фонду необхідне неухильне дотримання міжнародних правил бібліографічного опису, оскільки їх ігнорування унеможливує доступ до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів по глобальних комп'ютерних мережах.

1. Скворцов В.В. Российская библиотечная наука: анализируя настоящее, вглядываясь в контуры будущего // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: Тез. докл. междунар. научн. конф.; Москва, 27-28 апр. 1999 г. - М., 1999. - Ч. 1. - С. 57-58.
2. Гуляревский Р.С. Электронные издания в библиотеке: Проблемы и пути их решения // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: Тез. докл. междунар. научн. конф.; Москва, 27-28 апр. 1999 г. - М., 1999. - Ч.1. - С. 17-19.
3. Столяров Ю.Н. Документу альтернативы нет // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы междунар. конф. «Крым-99»; Судак, 5-13 июня 1999 г. - Симферополь: Таврида, 1999. - Т.1. - С.282-284.
4. Павлуша І.А. Електронна бібліотека: зарубіжний досвід: питання розробки української концепції // Бібл. вісн. - 1999. - № 4. - С. 13-24.
5. Заявление, отражающее официальную позицию ИФЛА по вопросам авторского права в электронной среде // Библиотеки за рубежом. - 1996. - Вып. 3 [Электрон. ресурс] / Способ доступа: URL: http://cs.libfl.ru/win/nzb96_3.html#8. - Загол. з екрана.
6. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595-XIV [Електрон. ресурс] / Способ доступа: URL: http://www.nbuv.gov.ua/law/99_oblik.html. - Загол. з екрана.
7. Национальная электронная библиотека [Электрон. ресурс] / Способ доступа: URL: <http://www.nns.ru/sources/index.html>. - Загол. з екрана.
8. Електронні тексти: електронна наукова бібліотека НБУВ [Електрон. ресурс] / Способ доступа: URL: <http://www.nbuv.gov.ua/eb/>. - Загол. з екрана.
9. Автореферати дисертацій: електронна наукова бібліотека НБУВ [Електрон. ресурс] / Способ доступа: URL: <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ard.html>. - Загол. з екрана.
10. Каспарова Н.Н. Библиографическое описание электронных ресурсов в России: национальные аспекты в контексте международного опыта // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. - С.304-305.
11. Библиографическое описание электронных ресурсов: метод. рекомендации [Электрон. ресурс] / Сост. Т.А.-Бахтурина, И.С.Дудник, Л.Д.Плохоцкая; Отв. ред. Н.Н.Каспарова. - М.: РГБ, 1998. - Способ доступа: URL: <http://www.rsl.ru/pub/erdes.htm>. - Загол. з екрана.
12. Российский коммуникативный формат представления библиографических записей в машиночитаемой форме [Электрон. ресурс] / Способ доступа: URL: <http://www.rba.ru/rusmarc/format.htm>. - Загол. з екрана.

Катерина Бардієр,

провідний бібліотекар НБУВ

МЕЖІ ПРЕДМЕТНОЇ ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ СТРУКТУРИ В РУБРИКАТОРІ НБУВ

Розглядається послідовність аналітичних робіт, здійснених з метою впорядкування відповідних розділів рубрикатора НБУВ у відповідності зі структурою та сучасним станом комп'ютерних наук. На підставі проведеного аналізу пропонуються основні поділи ієрархічної структури рубрикатора «Інформаційна та обчислювальна техніка». Наводиться характер внесених змін і доповнень. Досвідом роботи зможуть скористатися спеціалісти інших бібліотек України з предметизації та систематизації для впорядкування каталогів у межах предметної галузі комп'ютерних наук.

Сьогодні інформаційні технології застосовуються в промисловості, економіці, управлінні, освіті, медицині та науці, прислужують людям різних професій і домогосподаркам. Література з комплексу питань, пов'язаних з кібернетикою та інформатикою, користується величезним попитом широкого кола спеціалістів. Разом з тим бурхливий розвиток вищевказаних наук спричиняє надходження до наукових бібліотек колосальної кількості відповідної літератури.

У зв'язку з цими процесами в суспільстві та науці у відділі систематизації НБУВ було проведено роботу з упорядкування відповідних розділів рубрикатора НБУВ, який має відображати сучасний стан і структуру певних галузей науки й забезпечувати реалізацію інформаційно-бібліографічного пошуку [1]*.

Для реалізації поставленої мети насамперед потрібно було визначити межі та структуру комп'ютерних наук як предметної галузі. Тому проведено ряд пов'язаних з цим аналітичних робіт:

- аналіз літератури з історії розвитку кібернетики та інформатики;
- аналіз термінологічної літератури з питань

інформатики, кібернетики, комп'ютерних наук (термінологічні словники, енциклопедії, сучасні надходження вітчизняної та іноземної літератури, підручники, навчальні програми);

- ретроспективний аналіз наповнення розділів генерального систематичного каталогу (близько 30 тис. бібліографічних описів, приблизно 300 документів переглянуто de-visu);

- аналіз структури та стану існуючих на сьогодні тезаурусів, класифікаторів, рубрикаторів з даного кола питань;

- аналіз відповідності відображення тематики наявної у фондах Бібліотеки літератури і структури комп'ютерних наук у рубрикаторі НБУВ та виявлення «прогалін» і «білих плям» у відповідних розділах рубрикатора;

- аналіз попиту читачів на літературу певної тематики;

- дослідження міждисциплінарних зв'язків комп'ютерних наук.

Завдяки проведеному аналізу було виявлено, що літературу з питань інформатики та кібернетики, комп'ютерних наук відбито в багатьох розділах рубрикатора НБУВ: міждисциплінарні та загальнонаукові знання (загальні праці з питань інформатики, кібернетики, обчислювальної техніки, кібернетизації та інформатизації суспільства); математика (математична логіка, теорія алгоритмів, дискретна математика, теорія ймовірностей і математична статистика, прикладна й обчислювальна математика); науки про Землю (географічні інформаційні системи); біологія (біо-кібернетика, інформаційні процеси в біологічних

* Сучасний етап становлення інформатизації України відзначено виданням Указу Президента від 31.05.1993 р. про проведення політики інформатизації та комп'ютеризації України. За 80 років існування Інститутом кібернетики НАН України накопичено значний науково-практичний потенціал. Курс «Основи інформатики та обчислювальної техніки» вивчається зі шкільної лави [6].

© Бардієр Катерина Вілентіївна, Київ, 1999

системах); радіоелектроніка (кібернетика, теорія інформації, системний аналіз, теорія штучного інтелекту, теорія розпізнавання образів, теорія прийняття рішень, теорія автоматів, автоматика, телемеханіка, обчислювальна техніка, електроніка, електроакустика, електричний зв'язок); медицина (комп'ютерна медицина, комп'ютерна діагностика, медичинська інформатика та кібернетика, томографія); соціологія (мережі й системи комунікації); історія (кліометрика); економіка (економ-математичні моделі, економічні кібернетика та інформатика); держава і право, юридичні науки (юридична інформатика, комп'ютерна злочинність); культура, наука, освіта (науково-інформаційна діяльність, інформатика, бібліотечні інформаційно-пошукові системи, системи автоматизованого навчання, програмоване навчання, засоби масової інформації, видавнича справа); мовознавство (прикладне мовознавство, комп'ютерна лінгвістика); мистецтво (комп'ютерна анімація, комп'ютерний дизайн, віртуальна реальність).

Однак, незважаючи на досить велику кількість тем, пов'язаних з комп'ютерними науками, що відбилися у рубрикуванні НБУВ, багато питань залишилися невисвітленими чи висвітленими недостатньо. Виник ряд проблем, спричинених доповненням та розширенням відповідних розділів рубрикуатора. Найбільше «прогалин» й «білих плям» виявилось в тих розділах рубрикуатора, що стосуються питань технічної і технологічної бази інформатики. Тому передусім вирішено розробити рубрикуатор «Інформаційна та обчислювальна техніка». Його предметною галуззю було визначено сукупність технічних засобів і математичного забезпечення, призначеного для автоматизації вирішення задач, математичних обчислень, обробки, реєстрації, пошуку, передавання, зберігання та відтворення великих потоків і масивів інформації, а також принципи функціонування, розробки, проектування, побудови цих засобів [2, 4].

Після таксономічного аналізу окресленої предметної галузі було запропоновано такі основні класи ієрархічної структури рубрикуатора «Інформаційна та обчислювальна техніка»:

1. Основи інформатики й обчислювальної техніки (загальні роботи, навчальні і популярні видання); відсилки до інших розділів: загальнонаукові та міждисциплінарні знання, науково-інформаційна діяльність;

2. Інформаційні й обчислювальні комплекси, системи, мережі (обчислювальні центри і комплекси колективного користування, багатомашинні обчислювальні комплекси; однорідні та неоднорідні, віртуальні, паралельні, високопродуктивні, розподілені обчислювальні системи, організація обчислювального процесу; системи передавання

даних, апаратура передавання даних, комп'ютерні комунікації, телекомунікації, інформаційні та обчислювальні мережі, сітьове програмне забезпечення; інформаційні системи, банки даних, захист інформації та комп'ютерна безпека; інтелектуальні й експертні системи, бази знань; системи оброблення даних: бази даних, обробка тексту, комп'ютерна графіка та обробка зображень, обробка мовлення, комп'ютерна лінгвістика, музика, звук, віртуальна реальність, комп'ютерні ігри, інтегрована обробка даних, гіпермедіа; спеціалізовані, діалогові та проблемно-орієнтовані обчислювальні системи); відсилки до інших розділів: математика, науки про землю, біологія, кібернетика, автоматика, телемеханіка, електричний зв'язок, засоби масової комунікації, наукознавство, науково-інформаційна діяльність, бібліотечна справа, видавнича справа, креслення, кіномистецтво, телебачення, електроакустика, кінофототехніка, прикладне мовознавство, соціологія;

3. Аналогова, гібридна та цифрова обчислювальна техніка (загальні роботи з питань теорії, проектування, функціонування, діагностування аналогових, гібридних і цифрових обчислювальних пристроїв); відсилки до інших розділів: математика, теорія автоматів, електроніка;

4. Електронні обчислювальні машини (ЕОМ) та програмування (аналогові, дискретні, гібридні, мікропроцесорні, оптичні, асоціативні, персональні ЕОМ, нейрокомп'ютери та окремі марки ЕОМ; теорія і технологія програмування, методи програмування, програмне забезпечення, мови та системи програмування, системне програмне забезпечення; елементна база ЕОМ: системні блоки, електричні, магнітні, оптичні елементи, зовнішні, допоміжні, функціональні пристрої, мультимедіа, запам'ятовувальні пристрої, арифметичні й логічні пристрої, процесори); відсилки до інших розділів: математика, кібернетика, електроніка, мікроелектроніка, імпульсна техніка, електроакустика, автоматика, біологія, медицина;

5. Неелектронні обчислювальні машини й пристрої (механічні, гідравлічні, електричні, електромеханічні, перфокартні обчислювальні та лічильно-розв'язувальні пристрої).

Основні доповнення стосуються поділів 2 та 4. Вони охоплюють 90% обсягу літератури з даного кола питань, сучасні надходження до фондів НБУВ розподіляються приблизно порівну між цими двома поділами. Причому, якщо раніше тематиці таких надходжень відповідало лише близько десяти рубрик, то на даний час рубрикуатор «Інформаційна та обчислювальна техніка» нараховує понад 350 рубрик.

Його реалізовано в генеральному систематичному, систематичному іноземних видань, елек-

тронному каталогах НБУВ, ним користується український реферативний журнал «Джерело». Формулювання рубрик наведені українською та англійською мовами, оскільки термінологія комп'ютерних наук переважно англійська. Реалізація двомовного варіанта рубрикатора в ЕК НБУВ значно полегшить пошук літератури в ньому через Internet. Рубрикатор супроводжує двомовний алфавітно-предметний покажчик (АПП), що нараховує понад 1500 термінів українською мовою та відповідних їм англійських еквівалентів. До АПП входять як формулювання рубрик, так і синоніми до них, асоційовані поняття, скорочення (аббревіатури, акроніми), терміни з інших розділів рубрикатора НБУВ, пов'язані з тематикою комп'ютерних наук. Для кожного терміна АПП знайдено його приналежність до того чи іншого класу рубрикатора, тієї чи іншої категорії, його ієрархічну підпорядкованість, дано відсилку до відповідного індексу рубрикатора НБУВ, указано взаємозв'язки з іншими поняттями розглянутої предметної галузі.

Розвиток та вдосконалення бібліотечних інформаційно-пошукових систем (ІПС) є важливими напрямками інформатизації суспільства. Потрібно враховувати сучасне розуміння інформатики як науки, котра вивчає не тільки інформацію та інформаційні процеси, а й сферу взаємодії знання та інформації. Читач, звертаючись до бібліотеки, насамперед бажає отримати не стільки бібліографічну інформацію, скільки необхідні йому знання, причому він не завжди одразу і повністю може сформулювати свої ІП. Допомогти йому в цьому мають сучасні інформаційні технології та колектив спеціалістів Бібліотеки, які організують структуру фондів та обслуговують читачів [7]. Зважаючи на все це, передбачається розробити доповнення до рубрикатора у вигляді АПП власних назв (марок комп'ютерів, програмних продуктів тощо) і глосарія основних термінів. По-

повнення рубрик в ЕК НБУВ коментарями з глосарія дасть змогу читачеві отримати необхідну йому бібліографічну інформацію й зорієнтуватися в колі питань тієї предметної галузі, в якій здійснюється пошук. Таке всебічне опрацювання термінологічного матеріалу перетворить каталог бібліотеки в насправді сучасну інтелектуальну ІПС, яка надаватиме не лише інформацію про потрібні літературні першоджерела, а й знання про певну предметну галузь [3].

Здійснена робота може стати в нагоді спеціалістам з предметизації та систематизації для впорядкування каталогів у межах предметної галузі комп'ютерних наук, якою б системою бібліотечно-бібліографічної класифікації вони не послуговувалися. Рубрикатором можуть скористатися реферативні журнали з питань комп'ютерних наук. АПП може бути основою для складання предметних рубрик, дескрипторного лінгвістичного забезпечення бібліотечних ІПС, тезаурусів, списку рекомендованих ключових слів для індексування літератури відповідного профілю.

Як писав відомий мислитель К. Поппер, «... в будь-якій сфері людської діяльності для просування до бажаної цілі спочатку утворюється деяка стежка, яка потім може бути використана та вдосконалена. Вона є наслідком потреби в легкому та швидкому пересуванні. Виникнення нової стежки викликає нові потреби та нові цілі, пов'язані механізмом зворотного зв'язку з визначеними раніше та з тим кінцевим результатом, до якого ми прямуємо ...» [5].

Виконану в НБУВ роботу можна вважати такою стежкою. Надалі структура та інформаційна спроможність рубрикатора буде вдосконалюватися. Крім того, враховуючи викладені проблеми, передбачається впорядкувати, доповнити, модернізувати такі розділи рубрикатора НБУВ, як математика, кібернетика, автоматика.

1. Бровкін А.Г., Зарічняк І.А. До питання створення «Національного рубрикатора» // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали Міжнар. наук. конф. (14-17 жовтня 1997 р.). - С. 4-6.
2. Воройский Ф.С. Систематизированный толковый словарь по информатике: (Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах). - М.: Либерия, 1998. - 376 с.
3. Костенко Л.Й. Інтелектуалізація бібліографічного пошуку в автоматизованих бібліотечних системах // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Тези доп. Міжнар. наук. конф. (10-12 жовтня 1995 р.). - С. 22-23.
4. Першиков В.И., Совинков В.М. Толковый словарь по информатике. - М.: Финансы и статистика, 1995. - 544 с.
5. Поппер К. Логика и рост научного знания: Избранные работы. - М.: Прогресс, 1983. - 605 с.
6. Хоменко Л.Г. История отечественной кибернетики и информатики. - К.: Ин-т кибернетики им. В.М. Глушкова НАН Украины, 1998. - 455 с.
7. Шрейдер Ю.А. Интеллектуальные системы и информатика // Интеллект, человек, компьютер. - Новосибирск, 1994. - С. 72-90.
8. Classification and contents // Computer & Control Abstracts: Science Abstracts Series C. - 1995. - № 6.
9. Collins Roget's international Thesaurus / Edited by Robert L. Chapman. - Glasgow: Harper Collins Publisher, 1996. - P. 1039-1041.
10. Dewey decimal classification. 004-006 data processing and computer science and changes in related disciplines: Rev. of ed. 19 / Prepared by J. Beall. - Albany, N.Y., 1985. - XI. - 66 p.

Валерий Леонов,

д. пед. н., директор Библиотеки Российской Академии наук, Санкт-Петербург (Россия)

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ НАУКА (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ)

В статье анализируются проблемы библиотековедения, которые в академической науке России в основном рассматриваются непоследовательно и довольно редко. А в ракурсе фундаментальной науки всесторонне и объективно в академической среде не обсуждались, хотя именно ее влияние на библиотечный процесс весьма интенсивно и многогранно.

Библиотечную науку автор называет функциональной, или сервисной, и считает, что библиотековедение надо изучать глубоко и детально, познавая сущность библиотечных явлений в системе документальных коммуникаций.

Предлагается вариант подхода к созданию фундаментальной библиотечной науки.

Проблемы библиотечной науки - библиотековедения (БВ) - рассматриваются в академической среде эпизодически и с точки зрения фундаментальной науки основательно еще не обсуждались. Единственный прецедент непосредственного участия Академии наук относится к началу 50-х годов и касается не библиотековедения, а библиографии. Я имею в виду академическую подготовку второго издания монографии Н.В.Здобнова «История русской библиографии» [1].

Обстоятельства в силу разных причин сложились так, что общие вопросы библиотечного дела, БВ и подготовки библиотечных кадров в нашей стране разрабатываются главным образом в результате совместной деятельности представителей вузовской науки и крупных библиотечных центров Москвы и Санкт-Петербурга. Достаточно назвать имена таких ученых, как Ю.Григорьев, З.Амбарцумян, Г.Фирсов, Б.Эйдельман, В.Сахаров, К.Абрамов, З.Ривлин, Н.Карташов, Б.Каневский, О.Чубарьян, Н.Тюлина, Т.Каратыгина, А.Ванеев, В.Крейденко, Ю.Столяров, В.Скворцов, чтобы в этом убедиться.

Такое положение дел не отражает реального вклада Академии наук и академических библиотек в библиотечную науку и побуждает ученых к новому осмыслению ситуации и проявлению новых исследовательских инициатив. Приведу в

доказательство только два аргумента. Первый аргумент касается истории главной академической библиотеки - Библиотеки Академии наук (БАН), второй - разработки академическими библиотеками научных методик библиотечных исследований.

Факты свидетельствуют, что государева библиотека возникла на десять лет раньше академии. В «Царствующем Санктпетербурге, - записал первый русский историк Петербурга и помощник библиотекаря будущей БАН А.П.Богданов, - начала собираться по всевысочайшему указу Государя Императора Петра Великого с 1714 году» библиотека, которая «в Императорскую Академию наук соединена 1724-го году» [2]. Прежде чем утверждать что-либо, укажем на два возможных начала ее формирования. Одно, идущее из глубины веков, связано с опорой на традиционно русский путь; второе, совершенно противоположное - по замыслу Петра. Мы не располагаем сведениями о существовании у царя некоего цельного замысла. Его, видимо, не было вообще и складывался он спонтанно: исходя из опыта собственного обучения, увиденного за границей, в переписке с учеными и общественными деятелями. Что можно утверждать совершенно четко, так то, что с момента рождения у царской библиотеки появились новые черты: принадлежать, как и прежде, государю и одновременно быть публичной, т.е. общедоступной: «Сия

Государственная Библиотека употребляется для всех свободных наук, производимых при Императорской Академии наук, потом и для протчих охотников читателей книг, по дважды в каждую неделю всякому отворена бывает» [2]. Значение происшедшего и сегодня трудно переоценить. С маленького объявления в газете «Санкт-Петербургские ведомости» за 1728 год [3] в России начинает формироваться важнейшее правило библиотечной работы - обеспечение общедоступности универсального научного книгохранилища для всех читателей.

Напомню, что произошло это за восемь лет до открытия для посетителей в Париже королевской библиотеки, переименованной в 1795 г. Конвентом в национальную. Еще через шестнадцать лет (1753) в Лондоне будет основана Библиотека Британского музея и, наконец, под занавес XVIII в. станет известно о создании еще двух библиотек - Императорской публичной в Санкт-Петербурге (1795) и Библиотеки конгресса США (1800). Великолепное созвездие! Но та, которая «начала собираться» в 1714 г., будет обречена идти вперед, первой воспринимать удары судьбы, накапливать опыт, чтобы впоследствии щедро делиться им, постепенно превращаясь в самую крупную академическую библиотеку мира.

Имеющиеся в распоряжении исследователей хроника жизни государевой библиотеки и Академии наук документирована отчетливо и точно, она составляет своего рода энциклопедию истории российской науки XVIII - начала XX вв. Но энциклопедия эта своеобразна: все вместилось в Петербурге, в городе, призванном преодолеть отъединенность создававшейся на государственной основе отечественной науки и культуры с иностранной, соединить их. Ведущая тема, положенная в назначение Библиотеки, оказывается направленной на формирование нового типа ученого, ученого российского, тесно связанного с мировой научной мыслью через доступность всех источников, несмотря на то, в каких странах и на каких языках они имеются.

Таким образом, чтобы постигнуть сегодня принципы формирования БАН, надо попытаться не только проникнуть в духовный мир молодого Петра, но и в истоки русской книжности, увидеть характерные, а главное - отличительные ее черты, не похожие на те, что сложились в странах Западной Европы. Из противостояния личного начала и традиций начнет развиваться уже накопленный первоначальный фонд. Здесь ключ к пониманию особенности БАН как библиотеки изначально нерусской, построенной на принципах отъединенности от национальных книжных корней. В этом видится, в частности, естественность

появления в царской библиотеке специально приглашенных для работы иностранцев...

Шло время. Миновало тридцать пять лет с тех пор, как была написана коллективная монография «История Библиотеки Академии наук СССР. 1714-1964 гг.» (М.; Л.: Наука, 1964. - 599 с.). У этого фундаментального труда, подготовленного преимущественно историками - сотрудниками БАН - и отпечатанного тиражом в 3,2 тыс. экземпляров, судьба оказалась странной. Невероятно, но факт: интересная уникальная книга прошла незамеченной в отечественной библиотечной литературе. В это трудно поверить. И тем не менее, просмотрев основные издания и библиографические указатели за 1964-1968 гг., я не выявил ни одного серьезного отклика, за исключением коротких информационных сообщений. Аналитического же разбора богатой фактическим материалом книги обнаружить не удалось. Почему? Только ли потому, что она написана книговедами и историками, а не библиотекарями, или были какие-то веские «идейные соображения»? Учитывая повод и время подготовки монографии, издающую организацию, качество публикации - мне трудно найти формальное объяснение. Были, видимо, на то причины разные...

Незамеченность «Истории...» в отечественной литературе сделала свое дело. Советским библиотековедам не удалось глубоко и всесторонне осмыслить феномен появления новой библиотеки в России XVIII века как особого духовного явления и оценить его последствия. Нет такой оценки и сегодня. Неполное представление о причинах возникновения БАН сказалось и на понимании специфики ее деятельности. Читая научную и учебную литературу, просматривая справочные издания, создается впечатление, что с момента зарождения она либо развивалась изолированно от отечественной библиотечной среды, либо, идя «своим путем», сознательно сторонилась активного в ней участия. И то, и другое впечатление неверно. Очевидным же представляется факт, что с выходом итоговой монографии мировая история библиотечного дела XVIII-XIX вв. может быть познана и изложена только с учетом влияния на нее Библиотеки Академии наук.

Изменилось время. Годы, прошедшие после публикации книги, были заполнены важными событиями, изменившими политическую карту нашей страны. За три десятилетия мир стал иным, и поколение конца 90-х годов XX в. видит и воспринимает прошлое иначе, чем люди 60-х годов. Появилось много новых источников по самым разным аспектам библиотечного и книжного дела, библиографии, были сняты цензурные

ограничения, открыты архивы, недоступные в советский период; опубликованы исследования по узким, специальным вопросам. Даже такой поверхностный взгляд на Библиотеку побуждает нас к новому изучению и анализу всех периодов ее жизни.

Второй мой аргумент, касающийся влияния академической науки на библиотечное дело, связан с вкладом академических библиотек в развитие методики научных исследований. Если говорить кратко, сюда относится разработка и формирование профессионального языка общения академической науки с Западом и Востоком посредством классификационных информационно-поисковых систем, превращения Академии наук в международный коммуникационный центр притяжения научной и общественной мысли, создание специфической информационной среды, основанной на постоянном применении новых информационных технологий. Особая тема об академическом читателе как научном феномене и библиотечных кадрах академической системы.

Возвращаясь к началу статьи, подчеркну, что существующая система взглядов на библиотечную науку, которую я называю функциональной, или сервисной, начала создаваться с конца 20-х годов и получила теоретическое оформление в учебнике О.С.Чубарьяна «Общее библиотековедение» в 60-е годы, а затем развита в коллективном учебнике 1988 г. под названием «Библиотековедение. Общий курс». Среди характерных черт сервисной концепции можно выделить следующее:

1. Опора на марксистско-ленинскую философию и идеологию, использование ее методологического аппарата, принципов, категорий при формировании библиотековедческой теории. Главным при этом становится разделение БВ на буржуазное и небуржуазное (советское) и поиски своих особых путей развития. К таковым направлениям поисков относятся:

- разработка идеологически выдержанных схем классификации литературы, например создание советской библиотечно-библиографической классификации (ББК);

- формирование особой системы руководства чтением, направленной на пропаганду идеологически лучшей литературы, с одной стороны, и изоляцию идеологически вредной через создание гигантской системы спецхранов - с другой;

- библиотечное обеспечение политики правящей партии.

2. Ярко выраженный классовый характер библиотековедения, прямая зависимость содержания работы библиотек от определенной общественно-экономической формации. При таком

подходе к БВ преобладает инициирование его развития «сверху», что является весьма характерным для авторитарных режимов власти.

Новый вариант БВ представлен в учебнике Н.С.Карташова и В.В.Скворцова (издано Московским государственным университетом культуры). «Библиотековедение, - утверждают московские авторы, - это многофункциональная наука, воздействующая прежде всего на библиотечное дело, а через него на общество, это система научных знаний, способных стать одной из производительных сил общества» [5, с.40]. Основу библиотечного дела образует триада: информация в виде публикаций, читатель и библиотека. Поэтому главная задача библиотековедения видится в обобщении результатов развития библиотечного дела как части культурно-просветительной и научно-информационной деятельности, удовлетворяющей потребности населения в произведениях печати и других документах посредством библиотек. При таком подходе к изучению библиотечного дела отчетливо просматривается прикладная направленность научных исследований, фрагментарность разработки вопросов управления и прогнозирования, использование преимущественно эмпирических методов исследования, сложность сопоставления полученных данных с таковыми в других условиях, отрыв от библиографии и от мирового библиотечного опыта.

Другими словами, БВ развивается под воздействием внешних факторов, прежде всего политических, экономических, финансовых и находится в сильной зависимости от уровня развития смежных научных дисциплин (педагогика, психология, книговедение, информатика), внутрибиблиотечным же процессам уделяется недостаточное внимание.

Для того, чтобы БВ стало объектом фундаментальной науки, надо изучать его не методом мониторинга, наблюдая и фиксируя изменения, а сконцентрировать усилия на познании сущности библиотечных процессов и явлений, их природы, свойств и особенностей протекания. Мы исходим из того, что библиотечные процессы, как и библиографические, представляют собой разновидность социальных процессов - они универсальны, имеют место не только в конкретной библиотеке, но и в библиографических службах, которые не являются библиотечными учреждениями, а также в архивах, музеях, системе книжного дела и книжной торговли. Они носят устойчивый и непрерывный характер, а познание их создает предпосылки для прогнозирования дальнейшего развития.

Главным объектом библиотековедения, таким образом, становится не библиотечное дело и не

библиотека как социальный институт, что само по себе важно, а библиотечный процесс в системе документальных коммуникаций. Под библиотечным процессом понимается последовательная, непрерывная смена следующих друг за другом моментов развития: например, формирования фондов, библиографирования, обслуживания, поиска и т.д.

Следует отметить, что библиотековедение является неотъемлемой частью системы социально-коммуникационных наук. Так, специальность 05.25.03 «Библиотековедение и библиографоведение» по ВАКовской классификации входит в более общий раздел 05.25.00, который называется «Информация и информационные системы». Сюда же включены и такие науки, как документалистика, архивоведение, книговедение и частично информатика. Это естественно, поскольку в системе документальных коммуникаций в обществе происходит движение библиотечно-библиографической информации, обеспечивается ее устойчивая связь с потребителями и формируется новое знание.

Система коммуникаций, накапливая разные виды документов, выработала различные механизмы взаимодействия. В качестве одного из таких механизмов выделяют документные (библиотечные) и документографические (библиографические) системы, которые в социальной сфере призваны выполнять две основные функции: мемориальную и информационную. По своему назначению мемориальная и информационная функции тесно взаимосвязаны друг с другом: преобладание одной из них наносит ущерб другой, т.е. необходим поиск оптимального соотношения между ними*.

Хотелось бы особо подчеркнуть, что историко-культурные ценности в сервисной концепции рассматривались утилитарно, главным образом только с точки зрения представления и использования информации в нужное пользователю время. Забота об их сохранности была делом второстепенным. Достаточно сказать, что ГОСТы по реставрации и консервации 70-х годов выводили вопросы сохранности из сферы библиотечной науки, и только в последнее время их стали рассматривать комплексно.

В библиотечно-библиографической деятельности я выделяю четыре типа процессов:

- формирование фондов;
- библиографирование;

- библиотечно-библиографическое обслуживание;

- сохранение фондов и сооружений.

Каждый из процессов имеет свою структуру, включающую:

- предметно-содержательные характеристики (т.е. специфические, сущностные только для данного процесса);

- характеристики продолжительности процесса;

- характеристики места его протекания;

- характеристики среды, в которой реализуется процесс.

Представленная структура иллюстрирует принцип, на основании которого можно вести поиск методических приемов описания процессов. Применительно к условиям конкретной библиотеки, музея, архива, службы информации каждый из четырех процессов протекает и, следовательно, проявляет себя специфически. Например, процесс формирования фондов в музее и в библиотеке преследует разные цели: от акцента на обеспечение особого режима хранения до предоставления в пользование. При этом, какие бы материальные носители или технические устройства ни применялись для передачи информации, библиотечный процесс по своей сути является социальным. Следовательно, все перечисленные типы процессов универсальны и не имеют четко очерченных границ. Вместе с тем следует говорить об особенностях их протекания в определенный исторический период, в определенном месте и в конкретной среде.

Возникает вопрос: предпринимались ли попытки процессной трактовки БВ в отечественной науке? Такие попытки были. Приведу несколько примеров. В третьем издании учебника «Общее библиотековедение» (М., 1976, с.5) О.С. Чубарьян писал, что советское БВ - общественная наука, изучающая закономерности развития, свойства, характер и структуру библиотечного процесса как одной из форм массовой социальной коммуникации. Правда, далее указывалась цель, ради которой это изучение осуществлялось: «...книжное обращение и общественное пользование книгами в качестве средства коммунистического воспитания и подъема культурно-технического уровня трудящихся, важного канала распространения достижений науки и техники».

В монографии Н.И. Тюлиной (Национальная библиотека: Опыт типологического анализа. - М.: Кн. палата, 1988. - 184 с.) имеется несколько параграфов, посвященных формированию фондов отечественной и иностранной литературой, обслуживанию читателей. К сожалению, сами процессы не описаны, а только сформулированы требования к ним.

* Мемориальная функция направлена на сбор и сохранение документов, содержащих накопленные человечеством знания об окружающем мире с момента их оформления в виде документа и до наших дней. Информационная функция преследует цель представления сведений о документах и самих документах для научной и познавательной деятельности.

В книге Н.С.Карташова (Формирование библиотечно-территориальных комплексов. - Новосибирск: Наука, 1978. - 240 с.) подчеркивается, что многочисленные и нередко родственные библиотеки мало связаны между собой библиотечно-библиографическими процессами. Территориальное объединение библиотек без взаимной связи между ними он называет библиотечной группировкой (с.51).

Библиографы одними из первых почувствовали важность и эвристику процессного подхода к библиографическим явлениям, разделив библиографическую деятельность на две составляющие: библиографирование и библиографическое обслуживание. Это позволило им в теоретическом плане идти впереди библиотекведов, однако задача полного описания библиографических процессов библиографоведами не ставилась (видимо, в силу причин, указанных в начале нашей статьи). В учебниках, монографиях, учебных пособиях этим процессам отведено незаслуженно мало места.

Чтобы установить ритм и цикличность библиотечного процесса, его место в культурных сферах, необходимо понять обстоятельства, которые формируют механизм его движения, определить причины ускорения или замедления темпов развития. Литературы по этим вопросам достаточно много. Следует заново обратиться к трудам историков, филологов, литературоведов и библиотекарей, чтобы разглядеть за многочисленными фактами то, что входит в предмет нашего изучения. Задача эта очень сложная, требующая тщательной и кропотливой работы.

Как мыслится создание фундаментальной библиотечной науки? Если говорить кратко, суть предлагаемого подхода состоит в следующем [4; 6]. Я исхожу из того, что должна существовать единая наука о библиотечном деле, в основу которой была бы положена социологическая теория. Еще в 70-е годы Дж.Шира, американский библиотеквед и автор книги «Социологические основы библиотечного дела» писал, что «...фундаментальная библиотечная проблема - взаимосвязь между печатным словом и человеческим существом - представляет собой наименее изученное явление из всех форм человеческого поведения» [7, с.8]. «Библиотеки удовлетворяли потребности человечества в передаче мыслей, идей и убеждений от одного поколения к другому. Как все это происходило, остается тайной» [там же, с.12]. Чтобы приблизиться к ее разгадке, помимо проблематики библиотечных процессов необходимо изучать личность как библиотекаря, так и читателя. Таким образом, в социальном плане центральной проблемой библиотековедения становится человек, точнее взаимодействие биб-

лиотекаря и читателя, человека общества в системе документальных коммуникаций.

Построение фундаментальной библиотечной науки есть дело будущего, притом не самого близкого. Если говорить о БВ как о науке в строгом смысле этого слова, то следует научиться оперировать огромным количеством исторических, социологических, лингвистических, логических, математических и других фактов, и тогда можно будет сделать обоснованное обобщение и построить долгосрочные прогнозы. Сегодня время для такого понимания БВ еще не пришло, потому что у тех, кто им занимается, нет соответствующего образования, и не под силу одному исследователю оперировать таким богатым и нестандартным материалом.

Можно задать вопрос: где, в каких ситуациях изучение библиотековедения может быть наиболее плодотворным? Чтобы на него ответить, нужно представить, в каких учреждениях и кто занимается научными исследованиями библиотечно-библиографических проблем.

Прежде всего это крупные универсальные научные библиотеки, имеющие, как правило, статус НИИ. В таких библиотеках изучается и обобщается их деятельность. Этим занимаются библиотекведы, имеющие большой личный опыт описания и обобщения конкретных этапов работы (комплектование, систематизация, обслуживание). В результате появляются итоговые исследования типа монографий Н.И.Тюлиной, О.Д.Голубевой, Н.Е.Добрыниной. Публикаций такого ранга в целом очень мало.

Существует и другой подход: ученые, работающие в универсальных библиотеках, объединяются со своими вузовскими коллегами. Здесь исследованию подлежит опыт уже не только крупнейших библиотек, но и ведомственных, а также региональных. В результате, например, появляются книги по взаимодействию научных библиотек и формированию библиотечно-территориальных комплексов (Н.С.Карташов), по структурно-функциональному анализу библиотеки как системы (Ю.Н.Столяров), по проблемам общего БВ (О.С.Чубарьян). По количеству обобщающих публикаций этот подход значительно превосходит первый.

Возможен и обратный вариант: вузовские ученые совместно с библиотековедами ведомственных библиотек и служб НТИ разрабатывают пограничные темы, к числу которых можно отнести, в частности, концепцию специального библиотековедения, концепции взаимосвязей библиотековедения с информатикой и библиографоведением. Круг исследователей этого уровня довольно широк и по количеству публикаций особенно продуктивен. Назовем лишь некоторые

имена: Г.Г.Фирсов, А.В.Соколов, А.И.Манкевич, Д.Е.Шехурин, В.И.Терешин, Ю.В.Григорьев, В.Ф.Сахаров, А.А.Моисеева, К.В.Лютова, А.Н.Ванеев, З.И.Ривлин и др.

Наконец, вспомним библиотекарей-практиков. Они изучают и обобщают местный опыт, обмениваются им и не претендуют на создание теоретических построений. Чтобы убедиться в этом, достаточно просмотреть некоторые годовые комплекты ведущих библиотечных изданий.

Каким же образом можно добиться нетривиальных решений? Думаю, что это возможно в результате взаимодействия профессионалов универсальных библиотек и вузовских ученых. Это будет способствовать преодолению замкнутости и фрагментарности исследований, формулировке и анализу реальных проблем БВ, обеспечению взаимосвязи БВ с другими дисциплинами.

Ситуация обратного варианта (научные сотрудники вузов и библиотековеды ведомственных библиотек и служб НТИ) носит локальный характер, поскольку обсуждение проблем идет на стыке наук, следовательно, объясняется (описывается) то или иное явление. В ней сложно выйти за пределы сформировавшихся представлений (теория по инерции продолжает идти сверху, а не формируется изнутри, из природы и свойств предмета изучения).

С моей точки зрения, оптимальный вариант создания условий для успешной разработки фундаментальных проблем БВ предполагает организацию специального библиотечного отде-

ления в системе РАН или включения библиотечно-библиографической проблематики в уже существующие отделения, например информатики или литературы и языка. Парадокс, но исторически сложилось так, что библиотеки и институты информации системы РАН, хранящие фонды огромной ценности и имеющие статус научно-исследовательских учреждений, проводят комплексные исследования по библиотековедению, библиографоведению, книговедению и информатике и не имеют своего профессионального отделения в Российской Академии наук. Мы защищаем кандидатские и докторские диссертации, издаем монографии, сборники, проводим научные конференции, комплектуем единый академический фонд, занимаемся научными вопросами его сохранности и безопасности, обслуживаем читателей. В нашем распоряжении публикации отечественных и зарубежных авторов, которые отличаются богатством мыслей и обобщениями. Но эти исследования не создают единой библиотечной науки. Мы лишь фрагментарно, мозаично систематизируем знания и делаем теоретические обобщения. Каждый специалист оказывается связан с другим какой-то одной стороной своей научной деятельности. Безусловно, интересно сравнить взгляды, сопоставить мнения, сделать выводы и дать оценки, но все это еще не составит ткань единой науки о библиотечном деле. Это - лишь подступы к ней.

1. *Здобнов Н.В.* История русской библиографии до начала XX века. Изд. 2-е. - М.: Изд-во АН СССР, 1951. - 512 с.
2. *Богданов А.И.* Описание Санктпетербурга: 1749-1751 гг. - С.-Петербург: С.-Петербургский филиал Архива РАН, 1997. - С. 165.
3. Санкт-Петербургские ведомости. - 1728.- 26 ноября. - №95. - С. 383-384.
4. *Леонов В.П.* О новой парадигме библиотековедения // Библиотековедение. -1994.- №4. - С.31-46.
5. *Карташов Н.С., Скворцов В.В.* Общее библиотековедение: Учебник: В 2 ч. - М.: Моск. гос. ун-т культуры, 1996.
6. *Леонов В.П.* Библиотечно-библиографические процессы в системе научных коммуникаций. - СПб.: Библиотека РАН, 1995. - 139 с.
7. *Шира Дж.Х.* Социологические основы библиотечного дела / Пер. с англ. В.В.Скворцова. - М.: ВИНТИ, 1973.- 52 с.

Раїса Кириченко,

завсектором організації фонду іноземної літератури
відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій
НБУВ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ФРАНЦІЇ (СТОРИНКИ ІСТОРІЇ ТА ДОСВІДУ РОБОТИ)*

Окреслено віхи історичного шляху однієї зі знаменитіших книгозбірень світу, а саме Національної бібліотеки Франції, описуються особливості формування її багатих фондів, їх наповнення та зміст, процес зведення надзвичайно оригінальних приміщень. Вивчається досвід міжнародного співробітництва бібліотеки. Розглядаються переваги застосування нових технологій. Порушуються проблеми, спільні для всіх книгозбірень світу.

У Франції функціонують муніципальні, департаментські, університетські бібліотеки, вищих навчальних закладів, приватні й спеціальні. Але мають статус державних установ і перебувають під опікою Міністерства культури тільки Національна бібліотека Франції та Публічна бібліотека інформації (Національний центр мистецтва і культури Ж.Помпіду).

НБФ заснована в XIV ст. Це - найбільша книгозбірня республіки, центр її бібліотечної мережі.

У 1368 р. король Франції Карл V, Мудрий, розмістив у Луврі багату колекцію рукописів своїх предків - 917 од. Зі смертю власника розпорошилася і його збірка. За часів Людовика XI (1423-1483) та його династії бібліотека поповнилася стародавніми рукописами, першодруками. В 1522 р. її було приєднано до книгозбірні короля Франціска I і довірено Г.Бюде**. 28 грудня 1537 р. видається королівський указ: книговидавцям і книгодрукарям передавати в бібліотеку примірник своєї продукції. Тобто, йдеться про запровадження системи безкоштовного обов'язкового примірника.

* Матеріали статті зібрано під час стажування автора у НБФ за програмою, організованою Міністерством культури Франції, координованою відділом Міжнародних справ та Будинком всесвітньої культури Франції з метою створення та здійснення в майбутньому програми розвитку міжнародної мережі.

** Г.Бюде - французький гуманіст, письменник, перекладач (1468-1540), визначна постать епохи Просвітництва.

© Кириченко Раїса Степанівна, Київ, 1999

У другій половині XVI ст. книгозбірню переведено до Парижа. За Людовика XIV (1638-1715) її перевозять до Лувра. Хранитель бібліотеки Кольбер* спрямовує свої зусилля на збагачення фондів: купує літературу, сприяє даруванню книжок.

У XVII ст. в бібліотеці працюють видатні бібліотекарі Г.Ноде та Н.Клеман. Останній розробив систему книжкової класифікації, яка діє в ній і донині. Кожному з 23 розділів фонду присвоєно букву алфавіту: чотири перших - релігія; дві - право, юриспруденція; десять - історія; чотири - філософія, мистецтво; три - літературознавство.

Абат Біньон у 1720 р. створює в бібліотеці п'ять відділів: рукописів, друкованих книг, титулів та генеалогії, гравюр і естампів, медалей.

Велика французька революція залишила свій слід в історії установи. Обов'язковий примірник не одержувався нею три роки, назву Королівська замінено на Національна. Конфіскуються бібліотеки у духовенства, вельмож, знаті. Збірки вливаються в загальний фонд. Зростає інтерес до книги у широких масах. Постає проблема читацьких місць.

У 1858 р. комісія, очолювана П.Меріме**, подала звіт про діяльність Імператорської бібліо-

* Ж.Б.Кольбер (1619-1683) - відомий французький державний діяч, міністр Людовика XIV, засновник Королівської АН.

** П. Меріме (1803-1870) - французький письменник, перекладач, генеральний інспектор з історичних пам'яток при Наполеоні III.

теки. За наказом Наполеона III, архітектор А. Лабруст розробив проект її реконструкції, що й було втілено в життя.

Видання Генерального каталогу друкованих книг Національної бібліотеки припадає на 1897 р. і завдячує зусиллям головного її адміністратора Л. Деліля. Всього видано 231 том. Роботу над останнім завершено в 1981 р. Активізується політика придбання рукописів та архівів у видатних діячів Франції.

Протягом ХХ ст. бібліотека кілька разів змінювала свою структуру. Так, перед Другою світовою війною відкриваються бібліографічні, каталожні зали, читальний зал періодичних видань; у 1958 р. - рукописів Сходу. Постійно добудовуються нові приміщення. З 60-х років різко зростає інтерес до одержання вищої освіти, дедалі розгортають свою діяльність науково-дослідні інститути, відповідно збільшується кількість читачів, які потребують нових посадочних місць.

14 липня 1988 р. президент республіки Ф. Міттеран доходить висновку щодо зведення нового приміщення книгозбірні.

Асоціація бібліотек Франції спільно з Міжнародним союзом архітекторів організували конкурс на проект нової бібліотеки. Найкращим було визнано проект Д. Перро. Місцем для будівництва вибрано набережну Ф. Моріака.

У 1993 р. відбувається об'єднання Національної бібліотеки та Бібліотеки Франції в одну установу. Згідно з декретом від 3 січня 1994 р. створено Національну бібліотеку Франції. В нових приміщеннях було розміщено 10 млн. кн. од., 350 тис. од. періодики та 1 млн. аудіовізуальних документів. Читальні зали змогли одночасно прийняти 3650 відвідувачів. Протягом року НБФ обслуговує понад 3 млн. читачів. У т.зв. «нижньому саду», розрахованому на науковців, фонд розмежований за тематичними розділами.

У розпорядженні всіх читачів - 120 тис. мікрофільмів, 1 млн. 400 тис. мікрофіш, 100 тис. цифрових текстів, 950 тис. звукових документів, 67 тис. відеограм, 25 тис. документів мультимедіа, 300 тис. слайдів. Ведеться робота зі створення зведеного електронного каталогу Франції (близько 13 млн. позицій). Республіка вже має в своєму розпорядженні Національний каталог періодики (CCN), Зведений каталог університетських та найбільших установ (le Rapscatalogue), електронний варіант репертуару бібліотек - учасниць Національного каталогу періодики тощо. До цього проекту залучено програму «Ретроспективна конверсія каталогів». Підписано домовленість про партнерство з 54 муніципальними та 31 університетською бібліотекою.

НБФ виділяє дотацію на додаткове комплектування бібліотекам (23 установи - в Парижі,

Страсбурзі, Бордо, Тулузі тощо), які зобов'язані за це надавати інформацію.

У 1996 р. НБФ уклала договори про співпрацю з такими установами, як: Національний інститут демографічних досліджень, Дослідний інститут інформатики та автоматики, Управління справами атомної енергії та ін.

Одна з важливих ділянок роботи НБФ - видавнича. Друкуються наукові, бібліографічні праці. Різноманітна культурно-просвітницька діяльність.

Найбільша французька бібліотека - величезна скарбниця давніх документів. Найстарші - месопотамські циліндри (III тисячоліття до н.е.). У відділі рукописів (170 тис. од. зб.) зберігається єгипетський рукопис (2000 років до Р. Хр.) Раругус Prisse. Колекції зі Сходу (30 тис. од.) представлено ста мовами на папірусі, пергаменті, шкірі, шовку, слоновій кістці, папері. Китайські, японські, монгольські рукописи нараховують 280 тис. од. зб. Близько 120 тис. західних рукописів належать до періоду від V ст. до сьогодні. Майже тисяча рукописів - пам'ятки епохи середньовіччя. Значна доля масиву - рукописи найвідоміших французьких письменників: Д. Дідро, В. Гюго, Е. Золя, Г. Флобера, Р. Роллана, М. Пруста, Ж.-П. Сартра та ін.

Відділ естампів і репродукцій (приблизно 15 млн. од. зб.) має в своїх фондах 900 гравюр Рембранта, 800 малюнків Тулуз-Лотрека, тисячу робіт майстрів-примітивістів, чимало творів сучасних художників.

890 тис. од. зб., серед яких 600 тис. карт, 10 тис. глобусів, 3 тис. довідкових видань - це масив відділу карт та планів.

Основа відділу монет, медалей, антикваріату - королівські колекції. Тут зберігаються, прирізом: золотий екю часів Людовика IV, золота мантія Філіппа IV, корона Філіппа VI, перша монета Франції - франк, медаль Ж. Варена із зображенням Людовика XIV з одного її боку, камеї, античні вази, старовинний фарфор. Кабінет медалей, найбільший центр республіки з нумізматики, нараховує приблизно 600 тис. од. експонатів.

У музичному відділі зібрано 2 млн. нотних творів, рукописи видатних і відомих композиторів, артистів, їх архіви. Особливу гордість становлять рукописи Моцарта, Бетховена, Бізе, Гуно та ін.

Відомий колекціонер-бібліофіл О. Рондель у 1920 р. подарував державі свою колекцію з книг, рукописів, малюнків, естампів, макетів декорацій і театральних костюмів, афіш та програм спектаклів. Ця цінна збірка стала основою для створення відділу мистецтв.

Бібліотека Арсеналу включає рідкісні друко-

вані видання (1 млн. од.), рукописи (15 тис. од.), естампи (100 тис. од.), музичні твори (1 тис. од.зб.), архіви Бастилії, карти й плани (3 тис. од.зб.). З 1934 р. входить у структуру Національної бібліотеки (НБ).

Аудіовізуальні колекції почалися зі створення «Архіву слова» (1918). Лінгвісту Ф.Брюно вдалося увіковічнити голоси С.Сореля, Сари Бернар, Г.Апполінера. Через десять років Архів стає Музеєм слова та тексту. В 1938 р. створено національну фонотеку. В 1977 р. її приєднують до НБ і надалі вона функціонує як відділ фонотеки та аудіовізуальних засобів.

Відділ друкованих видань нараховує понад

10 млн. видань (найдавніших - 200 тис.), відділ періодичних видань щоденно отримує 7 тис. номерів вітчизняних газет і журналів.

Міжнародний книгообмін становить 25% зарубіжних надходжень. У комплектуванні НБУВ книгообмін з Францією займає важливе місце.

Національна бібліотека країни достойно готується зустріти нове тисячоліття. Досвід її роботи, своєрідна організація структури, постановка наукової та видавничої діяльності, архітектурне рішення приміщень достойні прискіпливого, детального аналізу та вивчення, що, сподіваємося, і стане темою досліджень деяких наших вітчизняних бібліотекознавців.

1. Histoire des bibliothèques françaises. - Paris, 1989. - Т.1. - P.312.
2. Histoires de bibliothèques. - Paris, 1992. - P.19.
3. Histoire des bibliothèques françaises. - Paris, 1991. - Т.3. - P.71.
4. Histoires de bibliothèques. - Paris, 1992. - P. 51.
5. Histoire des bibliothèques françaises. - Paris, 1992. -Т.4. - P.371.
6. Bibliothèque Nationale de France. Le cité Tolbiac. - Paris, 1994. - P.23.
7. Bibliothèque Nationale. - Paris, 1992. - P.13.
8. Bulletin des bibliothèques de France (BBF). - 1997. - Vol.42. - №3. - P.55.
9. Guide pratique de la Bibliothèque Nationale. - Paris, 1989. - P.40.
10. Bibliothèque Nationale. - Paris, 1992. - P.15.
11. BBF. - 1997. - Vol. 42. - №3. - P.9.
12. Vademecum culturel juridique. - Paris, 1993. - P.47.
13. Journal officiel de la République française. - Paris, 1994. - №1. - P.62.
14. Centre technique de Marne la Vallée. - Paris, 1995.
15. BBF. - 1998. - Vol. 43. - №6. - P.26.

Коротко

Александрійська бібліотека невдовзі прийме читачів

Майже готова до введення в експлуатацію грандіозна одинадцятиповерхова споруда, загальною площею 80 тис. кв. м, нової Александрійської бібліотеки. За формою комплекс нагадує сонце, що сходить, на стінах викарбувано алфавіти всіх мов світу. Вартість проєкту - 190 млн. дол. Його реалізація здійснюється коштом ЮНЕСКО та урядів багатьох держав. 65 млн. дол. виділили Ірак, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати.

Бібліотека замислена як величезний фундаментальний науковий комплекс, в якому зберігатимуться вісім млн. книжок, 50 тис. слайдів, аудіо- та відеокасет, лазерних дисків. Діятиме планетарій, для урочистостей та творчих заходів передбачено комфортабельний конференц-зал на 3500 місць. У читальному залі одночасно зможуть працювати 2500 відвідувачів.

400 тис. книжок - це стартовий фонд бібліотеки, який накопичується вже протягом 10 років. Дарувальники - різні бібліотеки, установи, приватні особи. Колись у стародавній бібліотеці Птолемея (323 р. до н.е. - 304 р. до н.е.) нараховувалося близько 500 тис. свитків. Вони звозилися, купувалися, переписувалися. Від потужності бібліотеки залежала могутність держави, її слава, її блиск. Це розумів розважливий Птоломея і представники його династії. В IV ст. н.е. гордість стародавньої держави було зруйновано.

Нині людство мудрішає, відновлюючи втрачені духовні надбання, духовні скарбниці.

Людмила Дениско,

к.і.н., в. о. ст.н.с. відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ

ДУХОВНІ ЖУРНАЛИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ

Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ протягом трьох років проводив роботу над тематичним бібліографічним покажчиком «Відображення звичаїв та побуту українського народу в духовних журналах» і друкованим каталогом «Духовні журнали XIX - початку XX ст. з фондів НБУВ». У статті розповідається про важливу роль духовних видань в етнографічних дослідженнях.

Періодика релігійного змісту, особливо журнали, які з'явилися в другій половині XIX ст., внесли свій певний вклад у розвиток української етнографії.

Особливо багато в цій галузі зробив П.П.Чубинський (1839-1884)*. Головне завдання він бачив у тому, щоб детально висвітлити всі особливості народної творчості та побуту.

З цією метою дослідник публікував у періодичній пресі програми експедиції. В Україні їх надрукували в трьох губернських відомостях і духовному періодичному виданні «Подольские епархиальные ведомости». Це дало позитивні результати. У Чубинського з'явилися прихильники, помічники, серед яких були й особи, котрі працювали в духовному відомстві.

* У 1869 р. за призначенням він очолив етнографічну експедицію Імператорського Російського географічного товариства. Наприкінці 1871 р. почали друкуватися його «Труди» в 7-ми томах. П.П.Чубинський обстежив дев'ять губерній, із яких три українські (Київську, Волинську, Подільську). Він писав: «До сих пор не было исследования о малороссиянах. Собиратели материалов касались какой-либо одной стороны народной жизни: наиболее полные - сборники песен различных лиц, а также сборники пословиц Номиса. Относительно верований, обрядов, примет, гаданий, нашептываний, заклинаний, игр и забав, юридических обычаев, бытовой обстановки и оттенков говоров - собрано весьма мало материалов. Материалы эти разбиты, разбросаны в различных изданиях, так что многие из них сделались недоступными»¹.

© Дениско Людмила Михайлівна, Київ, 1999

М.І.Петров* передав йому зведений опис звичаїв і обрядів селян Волинської губернії. Другу половину цих матеріалів М.І.Петров пізніше надрукував у «Трудах Киевской духовной академии». Його стаття «О народных праздниках в Юго-западной России» (1871) є найзначнішою зі всіх матеріалів етнографічного характеру, опублікованих у духовних журналах. На наш погляд, поштовхом для написання статті стала етнографічна експедиція під керівництвом П.П.Чубинського. Матеріал вміщує нові відомості, зібрані у Волинській та Київській губерніях. М.І.Петров дослідив причини залишків міфічної старовини в Україні (перекази про відьом, русалок та ін.), які він бачить в обставинах розвитку українського народу. М.І.Петров за хронологією подає опис свят і пов'язаних з ними звичаїв (Андрій і Катерина, свята на честь Роду і породілей, Коляда, чи Різдвяні свята, Громниця, Благовіщення, Масляна та ін.).

До виходу статті М.І.Петрова цей бік духовної культури українського народу вже вивчався П.Л.Лукашевичем, М.А.Маркевичем, О.О.Потебнею та ін.² Але поява етнографічного матеріалу в духовному журналі була помітним явищем у суспільстві. Став друкувати такі статті й журнал «Руководство для сельских пастырей». Тут публікуються: «Русские народные праздники с их обрядами» П.Поспелова (1871), «Поверья, обычаи

* Петров М.І. (1840-1921) - учитель Кременецької духовної семінарії (в подальшому - професор Київської духовної академії та один із перших академіків Української Академії наук).

и обряды южно-русских крестьян в домашнем быту» М.І.Петрова (1872) та ін. У матеріалах віддзеркалювалися спостереження над природою, йшлося про народні свята тощо.

Крім звичаїв і обрядів, пов'язаних зі святами, в народі існували суто побутові обряди. Так, у журналі «Руководство для сельских пастырей» з'являється стаття про таке явище сільського життя, як покритка. Священик с.Бузовки Тарашанського повіту (П-цький С.) описує обряд покривання голови збесчещеної сільської дівчини *каптуром і хусткою* та обряд розділення здохлого коня парубками між іншими дівчатами села. Дике, нібито, явище, але, як підкреслює автор: «Покритка в обыденной сельской жизни - название настолько общественное, что даже в документах церковных оно приняло как бы полуофициальный характер: в метриках незаконно-рожденные дети разделяются на детей покрыток и детей солдаток и других замужних женщин, - точность и для статистики пригодная»³.

Православна церква в своїх духовних журналах боролася з марновірством, повір'ями, замовляннями тощо. Вона описувала їх ознаки, вважаючи залишками язичництва⁴.

Журнал «Руководство для сельских пастырей» у 1895 р. надрукував серію статей «Из области народных воззрений и суеверий». Їх автор - інспектор і вчитель Київської духовної семінарії Г.О.Булашев (у подальшому редактор вищезазначеного видання). Він написав: «Народные предания о сотворении мира и человека», «Погребальные обычаи и похоронные причитания в связи с народными воззрениями на смерть, существо души человеческой и загробную жизнь», «Происхождение и сущность болезней и способы их лечения. Сказания о 12 трясовицах».

У 1907 р. Г.О.Булашев надрукував ряд статей про українські легенди: «О сотворении мира» (1907, №24), «О сотворении Адама и Евы» (1907, №25), «О грехопадении первых людей и изгнании их из рая» (1907, №26-29), «О жизни первых людей после изгнания их из рая и о рукописании Адамовом» (1907, №30-31), «О трблаженном древе смерти Адама и главе его» (1907, №32-33), «Дополнительные космогонические украинские легендарные сказания и предания о человеке» (1907, №35), «Украинские легенды о происхождении и характеристических особенностях некоторых народностей» (1907, №36). У легендах розповідається про тих, з ким українцям доводилося зустрічатися на своєму історичному шляху, про кмітливість народу, гумор і художній талант, характеризуються представники різних національностей. Частіше у легендах чи «побреженьках» йдеться про «хохлів», «кацапів», чи москалів, про поляків, ляхів, татарів, євреїв,

німців та циган. Але найбільше український народ у своїх легендах кепкує над собою.

Духовні журнали, друкуючи статті про народні свята і звичаї, нагадували читачам і про церковні свята*.

Публікували духовні журнали й різноманітні повчання: «Поучения о христианском праздновании» П.Красовського⁵, «Поучения в неделю святых пасхи»⁶ та ін. Серед матеріалів, в яких описуються церковні обряди, становить інтерес стаття «Наставления иереям Гервасия, епископа Переяславского и Бориспольского»⁷, де подано зовнішній вигляд, обладнання, оздоблення православного храму XVIII ст. У храмі Гервасій [Линчевський (? - 1769)] хотів би бачити порядок, начищений срібний посуд, не пошкоджені книги, священик завжди має бути охайно вдягненим та ін. У примітці йдеться про звичай літніх жінок заповідати свої речі церкві й ще за життя віддавати їх на зберігання разом зі скринєю.

Приділялася увага і святому Іоанну Хрестителю, Василю, Миколі, Власу, Георгію, Фролу і Лавру, Модесту, Космі і Даміану та іншим, яким народ приписує здатність зцілювати від різних хвороб. Стаття О.В.Попова «Народные представления о святых» (1883)⁸ пояснює обряди, що прийшли з часів язичництва, котрі прив'язуються до днів певного святого, якого вже після прийняття християнства народ вважає то покровителем рослинного та тваринного світу, то цілителем людських хвороб**. Помітною є й стаття «Значение икон для простого народа и способ облегчить для него приобретение лучших икон» (1861)⁹ та матеріал Н.Нільського «Какое из существующих на иконах изображений Воскресения Христова считать правильным и согласным с учением церкви?»¹⁰.

У духовних журналах XIX ст. чимало заміток з короткими повідомленнями про зцілення хворих людей біля святих ікон, джерел, мощів. Місцеве духовенство вважало за свій обов'язок зафіксувати подібний факт і повідомити про нього редакцію, наприклад: «Известия о чудесном исцелении, совершившемся в Почаевской

* Церква виділяє дванадцять головних свят, пов'язаних з іменем Божим. Їх зустрічають і проводжають. Усі церковні служби в ці дні проходять урочисто, особливо в день Христового Воскресіння, чи св. Пасхи. Другорядні свята - це празники в пам'ять про великих святих, яких церква вирізняє за великі слова і діяння. Кожний день року присвячений якому-небудь святому. Під час і головних, і другорядних свят не можна забувати про віру та добрі справи (читання книг, молитви, догляд за хворими тощо).

** Церква цього не відкидає, але стежить за вірним зображенням святого на іконах і цим підтримує вже встановлене людське уявлення про нього.

лавре», «Случай излечения водобоязни» М. Шимкевича, «Чудо у мощей св. великомученицы Варвары»¹¹ та ін.

Народна медицина стійко зайняла місце на сторінках журналів: «Руководство для сельских пастырей», «Полтавские епархиальные ведомости», «Кормчий», «Церковный голос», «Сеятель» тощо. Надрукованими в них статтями, насамперед, користувалися сільські священники, вони повинні були знати найпростіші та загальнодоступні засоби лікування душевних і тілесних хвороб. У цьому церква бачила засіб зближення місцевого духовенства з народом і спосіб розповсюдження серед сільського населення найелементарніших знань з медицини та санітарії. Крім порад медичних чи як вести себе під час епідемії

та ін., журнали вміщували замітки про народні секрети лікування хвороб і використання гомеопатичних засобів. У другій половині XIX ст. подібні матеріали часто з'являються і в світському виданні «Киевская старина».

Деякі статті в духовних журналах призначалися для навчання священників. На прикладах описується побут їхніх родин, мирські справи¹².

Духовні журнали другої половини XIX - початку XX ст. відображали певний пласт життя українського народу. Вони є джерелом вивчення духовної культури, етнографії. Майже всі надруковані матеріали з цієї тематики несуть у собі місцевий оригінальний колорит і сприяють будь-якому етнографічному дослідженню.

1. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Географическим обществом: Юго-западный отдел: Материалы и исследование. / Собрал П.П. Чубинский. Т. I. Под редакцией П.А. Гильтенбранта. - СПб., 1872. - С. XII.
2. Лукашевич П.А. Примеры вседневного славянского чаромутия, астрономических выкладок, с присоединением объяснения названий букв алфавитов греческого и коптского. - М., 1885; Маркевич Н.А. Обычай, поверья, кухня и напитки малороссиян. - М., 1860; Потебня А.О. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. - К., 1863.
3. П-цкий С. Покрытка как народное явление юго-западного края // Руководство для сел. пастырей. - 1877. - № 38. - С. 84-90.
4. Слово о суевении: [Сокр. переложение «Вечери духовной», сочиненной иеромонахом Симеоном Полоцким (? - 1682)] // Там же. - 1860. - № 10. - С. 223-231; Заметка о летних народных предрассудках и поверьях: об обливаньи и десятой пятнице // Там же. - 1898. - № 27. - С. 227-230; Обычай обхождения крестным ходом засеянных полей [на Подолии] // Там же. - 1898. - № 29. - С. 283-288; Трублаевич П. Крестьянские заговоры - «врокы» [Летичевский уезд на берегу реки Буг] // Подольские епарх. ведомости. - 1868. - № 6. - С. 499-503.
5. Красовский П. Поучения о христианском праздновании // Руководство для сел. пастырей. - 1871. - № 17. - С. 569-573.
6. Поучения в неделю Пасхи. С.К.Ц. // Там же. - 1871. - № 13. - С. 421-426.
7. Наставления иереям Гервасия, епископа Переяславского и Бориспольского // Там же. - 1860. - № 20. - С. 25-42.
8. Попов А.В. Народные представления о святых // Православный собеседник. - 1883. - Ч. 3. - С. 79-130.
9. Значение икон для простого народа и способ облегчить для него приобретение лучших икон // Руководство для сел. пастырей. - 1861. - № 4. - С. 307-315.
10. Нильский М. Какое из существующих на иконах изображений Воскресения Христова считать правильным и согласным с учением церкви? // Там же. - 1888. - № 16. - С. 543-547.
11. Известия о чудесном исцелении, совершившемся в Почаевской лавре // Христианское чтение. - 1834. - Т. I. - С. 122.; Шимкевич М. Случай излечения от водобоязни // Полтав. епарх. ведомости. - 1877. - № 13. - С. 575-577; Чудо у мощей св. великомученицы Варвары // Приходское чтение. - 1911. - № 16. - С. 352.
12. Чем может быть полезна жена сельского священника в деле подания медицинской помощи его больным прихожанам // Руководство для сел. пастырей. - 1889. - № 5. - С. 133-137; О домашней жизни пастыря церкви // Там же. - 1891. - № 18. - С. 1-7; Священные одежды церковнослужителей // Там же. - 1895. - № 27. - С. 201-206.

Оксана Люта,

аспірантка кафедри історії України Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

ПЕРША НАРОДНА БІБЛІОТЕКА-ЧИТАЛЬНЯ М.ЄЛИСАВЕТГРАДА

Народні бібліотеки-читальні, що організуються в Україні в середині XIX ст., - явище, притаманне культурі та освіті пригноблених націй, до якої й належала українська протягом кількох століть. Тому тема, що розкривається на прикладі появи, особливостей, формування та зростання читацьких інтересів робітників потужного промислового центру, яким був у царській Росії Єлисаветград, потребує ретельного вивчення та аналізу, спробу чого і здійснює авторка статті, підкріплюючи свої викладки статистичними даними.

З початку XIX ст. в Україні, як і в Російській імперії загалом, суттєво посилювався рух за створення бібліотечних закладів для широких народних мас, рівень грамотності яких, хоча й дуже повільно, зростав. Виникнення народних (безкоштовних) бібліотек було передусім зобов'язане активній громадській діяльності. Вони існували лише за рахунок незначних коштів, які могли надати окремі освітні товариства, організації та приватні особи¹.

Перші народні бібліотеки з'явилися в середині XIX ст. у зв'язку зі зростанням потягу населення до друкованого слова. Як правило, ними користувалися представники місцевої інтелігенції, учні початкових шкіл, окремі робітники. Книжкові фонди цих закладів створювалися на особисті пожертвування, кошти, виручені від аматорських вистав, концертів тощо. Інколи бібліотеки відкривалися при заводах, фабриках, у робітничих селищах, при залізничних станціях. Проте добре організовані бібліотечні установи на той час зустрічалися досить рідко, більшість з них були невеликими, погано забезпечені фінансово й книгами. Народні бібліотеки цього періоду мали багато спільних рис з недільними школами, і, як і вони, зазнали розгрому в 1862 р.* Їх відродження припало на початок 70-х років XIX ст.,

коли в країні значно зросла потреба у кваліфікованих робітниках.

Загалом протягом другої половини XIX ст., з розвитком культурно-освітнього руху, кількість народних бібліотек і читалень збільшилася, зросла їхня роль у позашкільній народній освіті².

До 1895 р. в м. Єлисаветграді - значному економічному й культурному центрі Південної України - існувало всього декілька бібліотечних закладів. Серед них - приватна платна бібліотека з досить невеликим книжковим фондом, бібліотеки й читальні зали громадськості: дворянська, військових клубів, товариства прикажчиків тощо³. Водночас у місті, що нараховувало близько 70 тис. населення, зовсім не було постійно діючої щоденної безкоштовної народної читальні, тоді як чимало фахівців потребували безкоштовної спеціальної літератури. Проблеми щодо її відкриття неодноразово порушувалися, обговорювалися в місцевій періодиці⁴. Все це, врешті-решт, привело до заснування такого просвітницького закладу⁵.

Думка щодо цього виникла і в «Єлисаветградському товаристві поширення грамотності та ремесел» (створеному 1873 р.). 1883 р. його члени висунули ідею порушити клопотання щодо влаштування бібліотечних установ для ремісників повіту; 1885 р. один з фундаторів товариства - М.Ф.Федоровський - у листі з Києва запропонував заснувати Кирило-Мефодіївську бібліотеку морально-релігійного спрямування на ознаменування 1000-річчя від дня народження слов'янських

* 10 червня 1862 р. указом Олександра II було закрито недільні школи.

© Люта Оксана Миколаївна, Київ, 1999

просвітителів⁶. Нарешті, 26 березня 1894 р. ревізійна комісія Товариства у доповіді загальним зборам висловила думку - відкрити безкоштовний бібліотечний заклад. Це було б конкретною реалізацією прямого завдання установи, проголошеного її статутом, - «розумового та морального розвитку ремісничого класу». Результатом обговорення стало схвалення загальними зборами рішення щодо відкриття в місті саме такої, безкоштовної, народної бібліотеки-читальні, підпорядкованої «Єлисаветградському товариству поширення грамотності та ремесел»⁷.

Проект статуту майбутнього закладу розробив відомий громадський діяч, етнограф, археолог П.З.Рябков, згідно з «Правилами про народні бібліотеки-читальні та порядку нагляду за ними», затвердженими Міністерством внутрішніх справ 15 травня 1890 р., і за зразком, опублікованим у шостому числі збірника Херсонського земства за 1894 р.⁸

Метою нового закладу проголошувалося: «Надати всім бажаючим мешканцям міста та його околиць (можливість. — *О.Л.*) користування книгами, журналами й газетами вдома та в читальному залі». Завідування його справами покладалося на членів бібліотечної ради та її опікуна. До обов'язків членів ради входило складання описів фондів і пошуки коштів для їхнього поповнення, можливість звертатися до місцевого керівництва з клопотаннями щодо дозволу на придбання книг та видань, не передбачуваних урядовими правилами. Громадські, станові й інші зібрання, які вносили щорічно на утримання бібліотеки не менше 100 крб., могли обирати до її ради свого представника. Опікун закладу відповідав за його стан перед урядом⁹.

Проект статуту бібліотеки схвалили річні збори Товариства 6 березня 1895 р. Тоді ж було обрано її першого опікуна — місцевого почесного мирового суддю С.К.Соколова-Бородкіна¹⁰. 27 травня 1895 р. статут закладу затвердив херсонський губернатор¹¹. 3 грудня 1895 р. відбулося офіційне відкриття безкоштовної народної бібліотеки-читальні «Єлисаветградського товариства поширення грамотності та ремесел»¹².

Вироблені правила користування закладом проголошували, що він відкритий для всіх бажаючих, незалежно від статі, віку, віросповідання та національності¹³. За статутом його кошти мали складатися з фінансування від Товариства; урядових, земських, міських установ; пожертвувань; зборів від різних благодійних заходів, прибутків з бібліотечних капіталу і майна тощо. При цьому зовсім не вимагалися плата або застава за користування його фондами, не призначалися штрафи за прострочення терміну користування,

псування або втрату книжок читачами¹⁴. Взамін застосовувалися інші, адміністративно-моральні міри впливу. Абоненти, котрі порушували правила користування бібліотекою, через місяць отримували письмові попередження. Якщо це не допомагало, її працівник йшов до боржників додому, що виявилось досить ефективною формою впливу. За серйозніші порушення (навмисне псування видань та ін.) відвідувачів могли позбавити права користуватися закладом на визначений радюю термін (від місяця до року)¹⁵.

Постійно діючим виконавчим органом у справах бібліотеки стала комісія з кількох її членів, до обов'язків якої входило: попереднє укладання списків для придбання літератури; вибір серед кандидатів тих, кого записували в першу чергу; розробка проектів правил користування фондами; різноманітні технічні питання — складання каталогів, штампування та нумерація літератури тощо.

У будні бібліотека працювала з 11.00 до 13.00 та з 17.00 до 20.00, у вихідні й святкові дні — з 11.00 до 20.00 без перерви. Її відвідувачі реєструвалися в двох книгах: абонентній та читального залу. В першій - зазначалося прізвище, ім'я, по батькові; стать; вік; віросповідання; стан; місце проживання. А в другій - цікавий і показовий етичний момент - лише вік та стать читачів, судячи із зовнішнього вигляду, без особистого опитування. Це робилося для того, щоб «не соромити їх»¹⁶.

Заклад було влаштовано на Ковалівці. Там зосереджувалося місцеве фабрично-заводське населення, розташовувалося ремісничо-грамотне училище і поряд знаходилося передмістя Бикове, яке не мало жодного просвітницького закладу. Хоча на Ковалівці й діяли бібліотека (з 1894 р.) та аудиторія для народних читань і продажу копійчаних видань земського реального училища, проте вони не були доступні для переважної більшості бажаючих. До того ж, згадана бібліотека видавала книги винятково під заставу або поручництво і працювала на тиждень протягом двох годин¹⁷.

Новостворений заклад приніс велику користь мешканцям Єлисаветграда. За перший рік існування - 1895/6 - її відвідали 23874 рази, читальний зал - 5367 (у середньому 102 особи щодня). На абонемент було видано 18507 книжок (у середньому приблизно 79 щодня), у читальному залі - 2585 книжок (у середньому близько 11 щодня)¹⁸. Уже першого дня до бібліотеки записалося 27 осіб.

Через три дні їх було вже 133. Пропоновані таблиці ілюструють дедалі зростаючу популярність закладу.

Обсяг послуг, наданих бібліотекою за перші дев'ять місяців існування¹⁹

Місяць	Кількість абонентів	Кількість чоловіків	Кількість жінок	Видано книг	У середн. на 1 читача	Кількість відвідин чит. залу	Видано книг
Грудень	309	250	59	1410	4,6	286	11
Січень	484	393	91	3029	6,3	989	386
Лютий	448	359	89	2710	5,6	1326	1152
Березень	518	435	83	2283	4,4	691	455
Квітень	589	480	109	2089	3,5	599	199
Травень	588	474	114	2102	3,6	594	201
Червень	554	440	114	1945	3,5	369	79
Липень	495	391	104	1588	3,2	284	71
Серпень	419	319	99	1351	3,2	229	31

Зменшення кількості виданих книг зумовлювалося збільшенням кількості об'ємних видань, які рідше обмінювалися²⁰.

Порівняльна характеристика послуг, наданих абонементом бібліотеки²¹:

Період	К-сть томів	К-сть абонентів	К-сть виданих книг
1895/6	1404	1000	18507
1896/7	2015	1679	25828
1897/8	2358	1980	30405
1898/9	2756	2249	34665
1899/1900	3073	2536	37643

Як бачимо, з часом кількість бажаючих користуватися закладом постійно зростала і значно перевищувала можливості бібліотеки. Тому її рада була змушена тимчасово припинити запис до неї, «оскільки на більше число не вистачало книг»; обмежити кількість абонентів, яких обслуговували протягом одного робочого дня – до 600 осіб; відвідувачів читального залу – одночасно не більше 20 осіб, бо в разі великого накопичення відвідувачів навіть гасло освітлення. Вже з січня 1896 р. читацькі квитки бажаючим видавалися з обмеженнями²². Дітям доводилося відмовляти ще й через відсутність літератури, відповідної їхньому віку²³. Для тих, кого не записували одразу, члени ради заводили окремі списки кандидатів у абоненти, дотримуючися черговості під час видачі їм читацьких квитків. Проте робітників, ремісників, учнів ремісничо-грамотного училища та обслугу намагалися приймати одразу, без кандидатських списків. Найбільша кількість звернень до закладу спостерігалася восени та взимку, в післяобідню пору²⁴.

У звітах бібліотеки зазначалося, що «члени комісії (котрі відали видачею читацьких квитків. – О.Л.) завжди перебувають у досить неприємному становищі людей, які щохвилино ризикують вчинити несправедливість», оскільки до-

сить часто кандидати в абоненти не дочекувалися черги і більше не з'являлися до бібліотеки зовсім.

Членів бібліотечної ради турбувало й те, що недостатній книжковий вибір, вимушені відмови підривали престиж установи, яка переслідує просвітницькі завдання²⁵. Тому, для хоча б часткового розв'язання проблеми незабезпечення читацького попиту, членами ради було схвалено видавати поручництво тим відвідувачам, які вже перечитали наявну в масиві літературу з тим, щоб їх записували до громадської бібліотеки міста без вимоги застави (2 лютого 1899 р. було відкрито Єлисаветградську публічну бібліотеку з ініціативи саме членів бібліотечної ради Товариства; нині це фундаментальна наукова установа Кіровоградщини – Державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І.Чижевського)²⁶.

Фонди бібліотеки на момент відкриття нараховували приблизно 300 томів видань²⁷. До 1 вересня 1896 р. їх було збільшено до 625 книг у 1404 томах, двох щоденних газет, шести щотижневих, однієї двотижневої і шести журналів, переважно дитячих²⁸. За статистичними показниками найбільшим попитом читачів користувалися періодика, дитяча література, російська та іноземна белетристика. З російської белетристики найпопулярнішими були книги М.Гоголя, О.Пушкіна, М.Лермонтова, Л.Толстого, О.Толстого, Ф.Достоевського, І.Тургенєва. З іноземної белетристики – М.Ріда, Ф.Купера, М.Твена, Ж.Верна, Ч.Діккенса, В.Скотта. Особливо читалися «Хижина дяди Тома» Г.Бічер-Стоу, «Принц и нищий» і «Приключення Тома Сойера» М.Твена, «Три мушкетера» й «20 лет спустя» О.Дюма, «Робинзон Крузо» Д.Дефо, історичні новели й романи²⁹.

На жаль, книги, особливо популярних відділів, досить швидко «зношувалися», що вимагало додаткових коштів для їхньої реставрації. «Проте

рада не може суворо звинувачувати в цьому абонентів, оскільки враховує умови їх життя (зазначалося в її звіті. — *О.Л.*). <...> Взагалі ж звітний (1895/96. — *О.Л.*) рік довів старанне відношення читача до книги. Бібліотека не може навести жодного випадку навмисного присвоєння хоча б однієї з книг, що з особливим задоволенням у своєму першому звіті рада і відмічає»³⁰. Проте з часом, як не прикро, ставлення відвідувачів до закладу дещо змінилося. За звітом за 1897/98 рр., відсоток прострочення терміну користування книгами після очікування бібліотекою протягом місяця та письмового нагадування, зріс до 19,5 %. Збільшилася кількість пропаж видань — до 4 %. Найненадійнішими виявилися робітники й учні віком 16–20 років³¹.

Уже за перший місяць користування бібліотекою спостерігається певна тенденція щодо її відвідувачів. Серед абонентів переважали чоловіки (80 — 81,5%) і діти — здебільшого хлопці-підлітки 12–18 років (62,2 — 71,6%). За соціальним положенням — заводські та фабричні робітники (41,6%), учні (22%), торговці (12%). За станом — міщани (80,3%), селяни (11,1%). За освітнім цензом — випускники народних шкіл, єврейського початкового училища, церковно-приходської школи (бібліотека в основному відмовляла вихованцям середніх навчальних закладів та заможним особам, оскільки вони мали доступ «до книги й поза цією бібліотекою»). За місцем проживання більшість читачів була мешканцями окраїн. Така картина щодо відвідувачів зберігалася і в подальшому³².

У 1899–1900 рр.: «Як на училище, так і на бібліотеку попит все збільшується і збільшується», хоча на той час в місті вже було відкрито публічну бібліотеку, доступну для бідних верств населення. Та кількість абонентів народної бібліотеки-читальні не зменшилася. Навпаки, навіть виникла потреба у відкритті її філіалу на якій-небудь багатолюдній околиці міста. Проте матеріальне становище закладу не дозволило одразу її реалізувати³³.

Спочатку витрати на влаштування нової бібліотеки (до моменту відкриття) були невеликими — 29 крб. 15 коп. На 1 листопада 1895 р. з пожертвувань утворився певний книжковий та матеріальний (348 крб. 85 коп.) фонди.

Так, одна із засновниць бібліотеки — Н.В.Рябкова, яка активно їй допомагала і надавала різноманітну підтримку, перерахувала 100 крб. для її влаштування і зобов'язалася протягом наступних трьох років внести ще 400 крб. (що й виконала). Вона ж подарувала майбутньому закладу 122 книги у 157 томах і виписала через Санкт-Петербурзький комітет грамотності бібліотечку (25 книг) вартістю 50 крб.³⁴ 3 липня 1895 р.

загальні збори Товариства, за послуги, надані по влаштуванню народної бібліотеки-читальні, одностайно обрали Н.В.Рябкову своїм почесним членом³⁵.

Унаслідок листування з іншими бібліотеками країни закладом також було придбано ряд їх звітів, статутів, правил, каталогів. Санкт-Петербурзький та Московський комітети грамотності надіслали безкоштовно деякі власні видання: звіти, брошури по влаштуванню народних бібліотек і читалень³⁶. 14 серпня 1896 р. редакція київської газети «Життя й мистецтво», «співчуваючи справі народної освіти та просвітництва взагалі», запропонувала безкоштовно надсилати своє видання бібліотеці-читальні³⁷.

Але з часом фінансова ситуація ускладнилася. У відповідь на прохання про допомогу міська дума виділила бібліотеці разову субсидію: 1896 р. — 200 крб., 1897 — 300 крб., 1898 р. — 400 крб.; земська управа — 100 крб. на 1898 р. Проте і міське, і земське зібрання утрималися від призначення постійних щорічних субсидій закладові. Й це при тому, що бібліотекарі та їх помічники, — члени бібліотечної ради, які допомагали по черзі, — працювали безплатно. А періодично, під час великого напливу читачів, доводилося запрошувати на допомогу ще й додаткових співробітників³⁸. Звичайно, це була самовіддана важка праця, адже один бібліотекар за день обслуговував до 250, а то й більше, відвідувачів³⁹. І вже з квітня 1904 р. заклад змушений був запросити на роботу ще одного бібліотекаря з оплатою його послуг⁴⁰.

Витрати бібліотеки значно перевищували розміри її прибутків. Тому адміністрація постійно піклувалася про нові джерела фінансових надходжень. Для залучення додаткових коштів на користь бібліотеки-читальні за ініціативою Товариства влаштовувалися літературно-музично-вокальні вечори, проводилися публічні лекції⁴¹. Члени ради неодноразово зверталися з відозвою до мешканців міста подарувати прочитані видання; до міської громадської бібліотеки — пожертвувати видання, які та мала у декількох екземплярах. Заклад приєднався до Петербурзького бібліотечного союзу, метою якого було розширення й збереження прав просвітницьких установ даної категорії⁴².

Незважаючи на всі труднощі, бібліотека-читальня продовжувала діяти і навіть розширюватися. Виходячи з прав, наданих їй статутом, бібліотечна рада неодноразово зверталася до свого керівництва, опікуна Одеського навчального округу за дозволом придбати додаткові видання. Іноді такі прохання навіть виявлялися успішними. 22 квітня 1904 р. заклад отримав дозвіл виписати газети «Одесские новости», «Одесский листок»,

«Елисаветградские новости»⁴³. 21 січня 1905 р. надійшов дозвіл випускати ще одне місцеве видання - газету «Голос Юга»⁴⁴. А згідно з царським маніфестом від 17 жовтня 1905 р. до бібліотечних фондів допускалися всі друковані твори. Тому рада бібліотеки вирішила скористатися новими можливостями і на 1906 р. було виписано 12 журналів, 8 газет (у тому числі дві українські — «Громадська думка» і «Рідний край»). За урядовим указом 2 грудня 1905 р. народні бібліотеки було прирівняно до статусу громадських і дозволено мати в себе всі, не заборонені цензурою, видання.

Урядові постанови відчутно посприяли збільшенню кількості абонентів. Так, у листопаді 1905 р. їх було вже 757, а в січні 1906 — 886⁴⁵. 1905 р. здійснено 25665 видач літератури, тобто в середньому — 2333 книги на місяць. Щомісячно в середньому відбувалося 690 відвідин читачів. На засіданні елисаветградської повітової земської управи зазначалося, що справа закладу «поставлена дуже широко», про що свідчить наступне порівняння: якщо бібліотека видала за 1905 р. понад 25,5 тис. книжок, то існуючі 33 земські бібліотеки разом узяті — лише 33,5 тис.⁴⁶

12 березня 1913 р. на засіданні бібліотечної

ради голова «Елисаветградського товариства поширення грамотності та ремесел» Д. С. Горшков (редактор місцевої газети «Голос Юга») запропонував відкрити філіал бібліотеки на Кушівці та обмежити вік відвідувачів закладів (не молодше 13 років), оскільки «накопичення великої кількості малолітніх підписчиків заважає звернути необхідну увагу на дорослих, допомогти їм у виборі книг тощо». Цього разу пропозицію було підтримано членами Товариства і втілено в життя⁴⁷.

Н.В.Рябкова знову пожертвувала власні видання для нового закладу. Д.С.Горшков безкоштовно передавав йому примірники «Голоса Юга». До 1915 р. Товариством було відкрито ще один бібліотечний філіал на Олексіївці⁴⁸.

Усе вищезгадане переконливо свідчить про постійне зростання потреби тогочасного місцевого населення в самостійному читанні, що, в свою чергу, сприяло зростаючій популярності народної бібліотеки-читальні. Заслуги безкоштовної бібліотеки Товариства в галузі підвищення культурно-освітнього рівня народних мас, які, за браком коштів, не мали доступу до платних просвітницьких установ, безперечні. І самовіддана благодійна праця її співробітників заслуговує на повагу та пам'ять нащадків.

¹ Борисенко В.Й. Борьба демократичных сил за народную освіту на Україні в 60–90-х роках XIX ст. — К.: Наук. думка, 1980. — С. 137.
² Там само. — С. 139, 141, 146, 150.
³ Кіровоградський обласний державний архів (далі — КОДА). — Ф. 56, оп. 1, спр. 6, арк. 42.
⁴ Зелёный П.А. К вопросу об устройстве публичной библиотеки: (Письмо в редакцию) // Елисаветград. вестн. — 1889. — № 48.
⁵ КОДА. — Ф. 56, оп. 1, спр. 6, арк. 17; спр. 9, арк. 40.
⁶ Там само. — Спр. 9, арк. 53.
⁷ Там само. — Спр. 6, арк. 17–18.
⁸ Там само. — Спр. 6, арк. 18; спр. 8, арк. 9.; Пругавин А.С. Запросы народа и обязанности интеллигенции в области просвещения и воспитания. — СПб.: Тип. Скороходова, 1895. — С. 532–533.
⁹ КОДА — Ф. 56, оп. 1, спр. 11, арк. 56.
¹⁰ Там само. — Спр. 8, арк. 16; спр. 11, арк. 1.
¹¹ Там само. — Спр. 6, арк. 13; спр. 28, арк. 66зв.
¹² Там само. — Спр. 7, арк. 13; спр. 8, арк. 62; спр. 11, арк. 1.
¹³ Там само. — Спр. 8, арк. 47.
¹⁴ Там само. — Спр. 11, арк. 56–57.
¹⁵ Там само. — Спр. 11, арк. 3–4, 58; спр. 16, арк. 151.
¹⁶ Там само. — Спр. 11, арк. 3–5.
¹⁷ Там само. — Спр. 28, арк. 67.
¹⁸ Там само. — Спр. 11, арк. 5.
¹⁹ Підраховано за: КОДА. — Ф. 56, оп. 1, спр. 7, арк. 13, 139–165; спр. 11, арк. 7.
²⁰ Там само. — Спр. 7, арк. 13.
²¹ Там само. — Спр. 1, арк. 22; ф. 304, оп. 1, спр. 43, арк. 3–3зв.
²² Там само. — Ф. 56, оп. 1, спр. 7, арк. 13, 179; спр. 11, арк. 2.
²³ Там само. — Ф. 304, оп. 1, спр. 43, арк. 5зв.
²⁴ Там само. — Ф. 56, оп. 1, спр. 4, арк. 26; спр. 11, арк. 2, 5–6.
²⁵ Там само. — Спр. 11, арк. 13.
²⁶ Там само. — Спр. 6, арк. 44; спр. 11, арк. 14; спр. 16, арк. 151.
²⁷ Там само. — Спр. 1, арк. 21; спр. 8, арк. 62.

²⁸ Там само. — Спр. 7, арк. 14; спр. 11, арк. 4–5.
²⁹ Там само. — Спр. 7, арк. 140–166; спр. 11, арк. 7; спр. 16, арк. 151.
³⁰ Там само. — Спр. 11, арк. 10.
³¹ Обзор деятельности Елисаветградского общества распространения грамотности и ремесел за 1897/8 год. — Елисаветград, 1899. — С. 16.
³² КОДА. — Ф. 56, оп. 1, спр. 7, арк. 13–14.
³³ Там само. — Спр. 1, арк. 21; спр. 11, арк. 14; ф. 304, оп. 1, спр. 43, арк. 2.
³⁴ Там само. — Ф. 56, оп. 1, спр. 6, арк. 18–19; спр. 28, арк. 72, 73зв.
³⁵ Там само. — Спр. 28, арк. 65.
³⁶ Там само. — Спр. 28, арк. 73зв.
³⁷ Там само. — Спр. 7, арк. 138.
³⁸ Там само. — Спр. 7, арк. 179; спр. 10, арк. 148; спр. 11, арк. 5; ф. 304, оп. 1, спр. 42, арк. 19зв.
³⁹ Там само. — Ф. 56, оп. 1, спр. 1, арк. 24.
⁴⁰ Там само. — Спр. 16, арк. 10.
⁴¹ Там само. — Спр. 7, арк. 183; спр. 8, арк. 58, 105; спр. 10, арк. 88; спр. 11, арк. 2; спр. 13, арк. 3–4.
⁴² Там само. — Спр. 4, арк. 120–121.
⁴³ Там само. — Спр. 16, арк. 7.
⁴⁴ Там само. — Спр. 24, арк. 16.
⁴⁵ Там само. — Спр. 4, арк. 119–121, 126.
⁴⁶ Журналы заседаний Елисаветградского уездного земского собрания XLI очередной сессии 1905 г. (с приложением докладов земской управы и комиссий). — Елисаветград: Паровая типо-литография М. А. Гольденберга, 1905. — С. 2, 7.
⁴⁷ КОДА — Ф. 56, оп. 1, спр. 4, арк. 179–181.
⁴⁸ Там само. — Спр. 4, арк. 183–184.

Олена Ткаченко,

аспірантка НБУВ

ПЕРШІ ЖУРНАЛЬНІ ВИДАННЯ В ЄВРОПІ

Пропонується огляд початкового періоду розвитку видання наукових журналів в Європі. Подано інформацію про перших видавців і редакторів, робиться спроба визначити спільні тенденції діяльності та творчого процесу.

Потреба в журналі як органі поточної інформації про нові книги - надзвичайно важливий і характерний результат зростаючої видавничої діяльності та дедалі інтенсивнішої наукової роботи. Поява журналів свідчить про збільшення нового прошарку читачів: не обов'язково і не тільки фахівців-науковців, а освічених людей, які бажали бути обізнаними з сучасною наукою з найменшими витратами часу і сил.

Характерний зв'язок журналів з науково-дослідними установами, насамперед з академіями. Якщо журнал не був безпосередньо органом академії або іншого наукового об'єднання на момент його зародження, він ставав ним у процесі подальшого існування. У протилежному разі йому загрожувала небезпека швидкого припинення вже через деякий час після заснування (доволі типове явище в XVII-XVIII ст.).

Перші журнальні видання (від французького слова «journal» - щоденник) з'явилися в Західній Європі в 1615 р. у Відні й Франкфурті-на-Майні. Ідея літературного журналу у Франції належала Теофрасту Ренодо (1586-1653) - засновнику першої французької газети, лікарю та філантропу, який публікував у своєму «Bureau d'Adresse» реферати з літературних та наукових тем. Приблизно в 1663 р. привілей на видання літературного журналу одержав Франсуа Мезере, але не встиг ним скористатися. Це через два роки зробив радник паризького парламенту і вчений Дені де Салло (1626-1669), який випустив перший номер «Journal des Savants». Він вважається хронологічно першим серед видань цього типу, який зберіг значення зразка для багатьох журналів Європи (припинився у 1901 р.).

Журнал де Салло мав досить широкий про-

грамний діапазон - від статей з фізики, хімії, математики, повідомлень про найновіші відкриття в усіх галузях науки й техніки до критичного розгляду книг і белетристики.

Приклад де Салло було підхоплено: по всіх країнах Європи народжувались універсальні й спеціалізовані журнали.

Першим юридичним часописом був «Journal du Palais» (1672), медичним - «Nouvelles Découvertes dans toutes les parties de la Médecine» (1679), історико-літературним - «La Clef du Cabinet des Princes de l'Europe» (1704-1706), відомішим як «Journal de Verdun» (видавався до 1794 р.). Пізніше з'явилося кілька фахових видань: із сільського господарства - «Journal Economique» (1751-1772); з біографічної літератури - «Nécrologe des Hommes célèbres de France» (1764-1782); з політичної економії - «Ephémérides du Citoyen» (1765); з виховання - «Journal d'Education» (1768); журнал мод - «Courrier de la Mode» (1768). У 1770 р. побачило світ перше театральне видання - «Journal des Théâtres». З 1754 р. Якоб і Вільгельм Грими, Прево Д'Екзиль та інші видають перший журнал для загального огляду іноземної літератури - «Journal Etranger» (до 1762). Особливістю часу стали «напівперіодичні» видання, наприклад «La Minerve Française» (1818-1820). Питанням історії та археології наприкінці XIX ст. було присвячено такі видання, як «Bibliothèque de l'Ecole des Chartes», «Cabinet Historique», «Revue Historique» (1879).

В Англії першим літературним журналом став «Mercurius Librarius, or a Faithful account of all Books and Pamphlets» (1680), а «History of the Works of the Learned» (1699) присвячувався головним чином рецензіям на книги, першим оглядовим був «Edinburgh Review» (1802), який

проіснував до кінця XIX ст. Зародком періодичних збірників змішаного типу для легкого читання, т. зв. «magazines», був «Gentlemen's Journal» (1690-1694). У ньому нарівні з новинами друкувалися проза та поезія різноманітного змісту. У «Gentleman's Magazine», заснованому 1731 р., вперше певним чином відобразилися риси новітніх англійських «magazines». Нововведенням тут був аналіз газетних та журнальних статей. З 1732 по 1734 р. провідні лондонські видавці випускають журнал саме такого типу - «London Magazine, or Gentleman's Monthly Intelligencer».

В Ірландії з'являється «Dublin University Magazine» (1833), відомий галереєю літературних портретів. «United Service Journal» (1823) являв собою орган друку військового та морського відомств.

Першим літературним журналом у Німеччині можна вважати «Erbauliche Monatsunterredungen» (видавець - поет Іоанн Ріст), а першим науковим щорічником - «Miscellanea curiosa medico-physica» (1670-1704). Проф. Отто Менкен у 1682 р. випустив перший номер (латиною) «Acta Eruditorum Lipsiensium», «Acta» (видавали до 1745 р.), їх 117 томів є дуже цінними для історії науки того часу.

Майже кожна група фахівців у кінці XVIII - на початку XIX ст. мала своє друковане видання. Першим історичним журналом був «Electa juris Publici» (1709), філологічним - «Neue Aescha Philologica» (1715-1723), філософським - «Acta Philosophorum» (1715-1727), медичним - «Der patriotische Medicus» (1725), музичним - «Der musikalische Patriot» (1725), педагогічним - «Die Matrone» (1728). Своєрідне та основне місце в історії німецьких журналів займають «Horen» та «Allgemeine Literaturzeitung», які видавав Шіллер протягом 1794 - 1795 рр. Першим спеціалізованим журналом мод став «Vazar» (1855), першим науково-популярним - «Natur» (1852). Ніде більше не було такої кількості спеціалізованих періодичних видань, як у Німеччині: кожна фахова галузь мала свої щорічні звіти: «Jahresberichte», «Annalen», «Archiv», «Jahrbücher», «Zeitschriften».

Спочатку не відзначалася інтенсивністю журнальна справа у Сполучених Штатах Америки. Не було чіткої межі між газетами й журналами. Відрізнялися вони лише форматом, брошуруванням, обкладинкою та обсягом, а головне - тим, що, на відміну від газет, журнали розповсюджувалися по всій країні.

Перші американські журнали наповнювалися читабельним матеріалом, почерпнутим із книг та газет. Веніамін Франклін 1741 р. у Філадельфії видав журнал змішаного типу під назвою «General Magazine». В тому ж році став випускатися «American Magazine». Чарльстонський «Monthly

Register» (1805) - перший журнал на півдні США. «Graham's Magazine» протягом кількох років був провідним друкованим органом у країні, тираж його сягав 35 тис. прим. Першим журналом на заході США був «Illinois Monthly Magazine» (1830-1832), за ним з'явився «Western Monthly Magazine». Протягом багатьох років американці передруковували провідні англійські журнали або складали свої видання винятково з передруків. У 1817 р. в Америці видавали лише один науковий журнал - «Journal of Minerology». У 1818 р. проф. Сіліман заснував журнал, відомий під його прізвиськом, який пізніше набув широкої популярності під назвою «American Journal of Science».

Кардинал Франческо Наззари (Італія) в 1668 р. почав видавати «Giornale de'Letterati» за взірцем «Journal des Savants». У XVIII ст. найвідоміші журнали друкувалися у Венеції та Пізі. З великої кількості журналів XIX ст. провідними можна вважати «Il Filangieri» (1876), «La Natura» (1884), «Giornale degli Eruditi» (1883), «Ji Politecnico» (1853).

Перший журнал в Іспанії - «Diario de los Literatos» (1737-1742) був критичного змісту (виходив коштом короля Філіппа V). З інших видань найоригінальніші: «El Belianis Literario» (1765), сатиричного характеру; «Seminario Erudito» (1778-1791) являв собою підбірку документів. Після смерті короля Іспанії Фердинанда VII в 1833 р. періодичний друк відродився. У 1836 р. було вже 16 літературно-наукових журналів. Першими ілюстрованими журналами стали «Seminario pintoresco Espanol» (1836-1857) та «El Panorama». Найвідоміші в XIX ст. - «Revista de Espana», «Revista Contemporanea», «Revista Europea», «Revista de Archivos».

Ф.Палацький (Чехія) заснує «Časopis Českeho Museum» (1827), «Jiva» (1853), присвячені історії краю. Серед загальнолітературних журналів виділяється «Osveta».

В Угорщині існували «Ungrisches Magazin», науковий журнал «Magyar Muzeum», популярний - «Budapesti Szemle».

До революції 1830 р. в Польщі видавали «Pamietnik Warszawski» (1753), «Dziennik Literacki» (1753), «Bibliotheka Warszawska» (1753, Варшава) та «Przegląd Polski» (1761, Краків). Познань видає «Warta», «Guiazda», «Przyjacieł ludu», «Dzwonek». Для історії мав значення «Kwartalnik historyczny» (Краків).

Типовим представником сатирично-моралістичної журналістики і справжньою вершиною польських журналістів XVIII ст. був тижневик «Monitor». Його у 1763 р. заснував і видав перші п'ять номерів нащадок давньої й могутньої польської магнатської династії, впливовий політик, котрий домагався ряду прогресивних перетво-

рени у країні, - князь Адам Чарторийський. Найвідоміший із щомісячних журналів ХІХ ст. «Athenaeum».

Найцікавіший сербський журнал - «Вила Новаковича». В 1847-1886 рр. наукове товариство у Белграді видавало часопис «Гласник».

Болгарською мовою перший журнал «Любословие» (за ред. Фотинова) з'явився в 1842 р.

Періодичний друк значно прогресував. Від ізольованих поодиноких органів він зріс до тисяч видань, що стали невід'ємною частиною сучасної культури. Навколо періодичних органів концентрувалися політичні, літературні та наукові сили. Зростала кількість назв та тиражу журналів. Дедалі посилювався вплив преси на громадське життя.

Коротко

Видавництво «Український письменник» випустило з друку довгоочікувану книгу Ліни Костенко "Берестечко" (тираж 10 тис. прим.).

* * *

Виповнилося 100 років з дня народження українського письменника Бориса Антоценка-Давидовича (1899-1984). Видавництво «Смолоскип» та Музей українського самвидаву організували з цієї нагоди вечір та презентацію книжки спогадів українського патріота «На шляхах і роздоріжжях», яка тільки-но побачила світ (упорядник, автор передмови та коментарів Борис Тимошенко).

Відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського підготував до цієї дати цікаву, змістовну книжкову виставку. Представлено рідкісні та невідомі в Україні видання творів письменника. Експозиція також розкриває сторінки трагічного життя Б.Антоценка-Давидовича.

* * *

У творчому доробку Сергія Павленка, редактора всеукраїнського історико-краєзнавчого журналу «Сіверянський літопис», постійного кореспондента республіканської газети «Голос України», з'явилася ґрунтовна дослідницька праця «Міф про Мазепу», якою продовжуються найкращі традиції української історіографії. Наукові аналітичні матеріали С.Павленка, що висвітлюють період Гетьманщини, друкувалися в Аргентині, Великій Британії, Канаді.

* * *

Вийшов друком вітчизняний підручник «Архівознавство», чим розпочинається видання національних посібників для підготовки спеціалістів з архівної справи. У роботі над підручником взяли участь і фахівці НБУВ.

* * *

На високому поліграфічному та художньо-технічному рівні видавництвом «Дніпро» випущено п'ятитомне видання вибраних творів Євгена Гуцала (редактор-упорядник чотирьох томів М.Москаленко, редактор п'ятого - дружина Є.Гуцала Леся Воронина, художнє оформлення І.Гаврилюка).

* * *

Одна з найкращих праць останніх років видавництва «Мистецтво» - «Петро Могила й питання єдності церков». Автор видання - голова Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Європі, редактор Енциклопедії українознавства та співредактор Енциклопедії сучасної України Аркадій Жуковський.

Валентина Волкова,

заступник директора НТБ Донецького державного технічного університету,

Луїза Добровольська,

завідділом українознавства НТБ ДДТУ,

Наталія Ченікалова,

завідділом автоматизації НТБ ДДТУ,

Людмила Шершньова,

завідділом методичної роботи НТБ ДДТУ

ТАМАРА ТИХАНКОВА

Тамара Олександрівна Тиханкова - директор Науково-технічної бібліотеки Донецького державного технічного університету.

Народилася в сім'ї кадрового офіцера О.С.Погребняка. У дитинстві мешкала разом з батьками в Сеулі, Пхеньяні, Цинанію (Корея), Комсомольську-на-Амурі, Дніпропетровську, Кіровограді, Орську та інших містах. Незважаючи на часті переїзди, дівчина возила з собою власну бібліотечку улюблених книжок. Приїхавши на нове місце проживання, найперше шукала публічну бібліотеку. В Бузулуку юна бібліоманка закінчила бібліотечний технікум. Пізніше стала випускницею Московського державного інституту культури.

Перше місце роботи - бібліотека Південурал-машзаводу, де молодий спеціаліст Т.Погребняк доволі швидко завойовує авторитет своєю активністю, кипучою енергією, різносторонньою діяльністю та творчими інтересами. Вона організовує на заводі КВН, за сумісництвом працює диктором заводського радіо, відкриває школу художнього слова, стає позаштатним кореспондентом московської радіостанції «Юність».

Наступне місце роботи - бібліотека Орського державного педінституту ім.Т.Г.Шевченка (директор), який, тепер уже Т.О.Тиханкова (за прізвищем чоловіка), заочно закінчила за спеціальністю російська мова та література.

З 1971 р. Тамара Олександрівна живе і працює в Донецьку. Не поменшала з роками її працездатність, не згас інтерес до життя, до професії. Роботу в НТБ розпочала з посади бібліографа довідково-бібліографічного відділу. Вона працює

над складанням бібліографічних покажчиків, веде картотеку професорсько-викладацьких праць, читає лекції в ДДТУ з бібліотечно-бібліографічних запитів, організовує зустрічі з викладачами на кафедрах для виявлення проблем обслуговування.

Через чотири роки Тиханкова стає завідділом наукової літератури. Продовжує працювати над удосконаленням якості обслуговування читачів, аналізує фонд, відмовлення, впроваджує книгозамінники, складає картотеку охоплення літературою професорсько-викладацького складу. На підставі обґрунтованих висновків доукомплектує фонд. Свої ідеї Тамара Олександрівна узагальнює у виступах і доповідях на різних семінарах, конференціях. При досить значній завантаженості встигає приділяти чимало часу молодим фахівцям.

У 1985 р. Тиханкову запрошують очолити бібліотеку найбільшого донецького вузу - політехнічного інституту. То була і є суттєва відповідальність: майже сто чоловік у підпорядкуванні, фонд приблизно 1,5 млн. од.зб., десять відділів (шість абонементів, великі читальні зали).

Новому директору довелося спершу займатися, на жаль, не творчою, організаційною роботою, не культурно-просвітницькою, не поліпшенням суто бібліотечної справи, а буденною, господарською: дахом, що протікав, іржавими трубами, паркетом, який псувався від вологи, стінами, з яких обвалювався тиньк. Найгірше - у жахливому стані знаходилися книги: стелажі було вкрито плівками, а поряд стояли корита, куди під час дощів капала вода.

У сніжну зиму близько 400 тис. книг бібліотекарі змушені були винести з основного книгосховища, щоб врятувати фонди від загибелі. Обслуговували читачів під світильниками, по

© Волкова Валентина Павлівна, Київ, 1999
© Добровольська Луїза Юхимівна, Київ, 1999
© Ченікалова Наталія Олександрівна, Київ, 1999
© Шершньова Людмила Олександрівна, Київ, 1999

вінця наповненими водою, з ліхтариками на грудях, лавіруючи між коритами.

Наполегливість тендітної Тамари Олександрівни дала результати: ректор інституту Г.В.Малєєв розпорядився замінити труби опалювальної системи, перекрити дах, відремонтувати стелю і підлогу.

Під час заміни електромережі (пожежна служба району пригрозила закрити приміщення через відсутність заземлення металевих конструкцій та різного обладнання) Тиханкова організувала цілодобове чергування працівників бібліотеки, щоб не трапилося біди.

На жаль, і через понад двадцять років по тому господарські питання, на вирішення яких, як і раніше, не вистачає коштів, не дають можливості нормально функціонувати важливому підрозділу навчальної установи.

Однак директор бібліотеки, попри ці труднощі, докладає всіх зусиль, щоб поліпшити обслуговування читачів. Так, для студентів-дипломників було укомплектовано фонд, відкрито абонемент (цю категорію обслуговують тепер у відділі нормативно-технічної літератури).

У 1991 р. організовується відділ автоматизації. В штат вводиться посада інженера-програміста, вдається придбати комп'ютер. У цьому відділі зібрано фонд на нетрадиційних носіях інформації. Отримується підбірка електронного журналу з інформатики. Багато книг та журналів мають у додатках дискету або CD-ROM. З 1993 р. в бібліотеці є понад 300 видань методичних вказівок університетських кафедр на дискетах. Фахівці підрозділу розробили пакети програм для ведення картотеки співробітників бібліотеки, основних показників роботи її відділів, формування звітних документів. З метою формування статтаблиць показників роботи бібліотек вузів Донецької зони розроблено програму «Звіти», яка діє вже понад п'ять років.

Комп'ютерний клас, що має пряме підключення до Internet, було відкрито в 1997 р. в рамках «Програми розширення доступу в Internet».

Ініціює в 1994 р. Тамара Олександрівна й організацію сектору українознавства, який перетворюється на відділ.

Відділ наукової обробки з 1995 р. веде електронний каталог. Планується запровадження ретро-каталогу.

З 1998 р. бібліотека отримує реферативні журнали ВИНІТИ на CD-ROM. У роботі відділів

комплектування і довідково-бібліографічному використовується комп'ютер для передплати періодичних видань і ведення тематичних баз даних, необхідних у навчальному процесі. Відділ комплектування заповнює також картотеки забезпеченості та методичних вказівок кафедр, здійснює текстовий набір ділових паперів і роботу з прайс-листами книготорговельних фірм. ДБВ створив 32 тематичні картотеки (налічують майже 100 тис. джерел). Для читачів бібліотеки черговий бібліограф виконує тематичні довідки на комп'ютері протягом дня.

У цьому ж році організовується сектор обліку, який застосовує пластикову технологію. На пунктах обслуговування читачів встановлено термінали, об'єднані в мережу. Всі дані про обслуговування читачів передаються в сектор обліку, де готуються звітні таблиці з основних показників.

Установка в бібліотеці обчислювального обладнання дає змогу користуватися інформацією не тільки кафедрам та підрозділам університету, а й усім споживачам. Надалі Тиханкова планує отримати допоміжні приміщення і відкрити інформаційно-комп'ютерний центр бібліотеки.

Крім своїх прямих обов'язків, Тамара Олександрівна ще й член ректорату, видавничої та гуманітарної рад, Української бібліотечної асоціації, голова зонального методоб'єднання вузівських бібліотек Донецької та Луганської областей тощо.

Утім, наш директор завжди підкреслює, що без колективу, відданого книзі, бібліотечній, просвітній справі неможливо будувати ні сьогоднішню, ні, тим більше, майбутню бібліотеку. Людський, кадровий фактор Тиханкова вважає вирішальним. А колектив вдячний своєму керівникові за непідробну щирість, гуманність. Мабуть, чи не кожного зі співробітників Тамара Олександрівна дружньо підтримала в скрутну або складну хвилину особистого життя. Завдяки душевній теплоті, материнській мудрості Тиханкової в людей є відчуття «стілки» за спиною, захисту, впевненості, що ти не один на білому світі. Це дуже об'єднує колектив, якому в непростих умовах виживання бібліотек треба відстоювати своє місце в суспільстві, в майбутньому держави, в новому часі, знайти свою нішу в безмежному інформаційному просторі наступного тисячоліття.

Шоста міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в мінливому світі: нові технології й нові форми співробітництва»

7-11 червня 1999 р. у м.Судаку (Автономна Республіка Крим, Україна) в рамках заходів IFLA відбулася Шоста міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в мінливому світі: нові технології й нові форми співробітництва». Головним організатором конференції виступила Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ) Росії, оргкомітет очолив перший заступник директора Яків Шрайберг. У роботі форуму взяло участь понад 800 фахівців із 30 країн, які зробили більше 300 доповідей і повідомлень.

На офіційному відкритті конференції було зачитано вітального листа, надісланого Президентом України Леонідом Кучмою. З побажаннями плідної праці виступили перший заступник голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим Б.Дейч, міністр культури АР Крим М.Голубєв і міський голова (мер) Судака А.Клавкін.

На пленарному засіданні начальник відділу інформаційно-бібліотечних технологій Міністерства культури й мистецтв України Тетяна Прокошева та начальник управління бібліотек, науки й інформатизації Міністерства культури Російської Федерації Є.Кузьмін поінформували про сучасний стан і перспективи розвитку бібліотечної справи відповідно в Україні й Росії.

Доповідачі наголосили, що, попри всі негаразди сьогодення, має місце феномен зростання відвідувань бібліотек і збільшення книговидачі. Це свідчить про соціальну необхідність книгозбірень, зростання їх ролі в суспільстві. Водночас приріст асигнувань у бібліотечну сферу неадекватний інфляційним процесам, що негативно

впливають насамперед на повноту комплектування. Як магістральні напрями розвитку бібліотечної справи в мінливому світі Т.Прокошева і Є.Кузьмін визначили впровадження нових інформаційних технологій та нових (передусім корпоративних) форм взаємодії бібліотек, які сприяють досягненню якісно нового рівня реалізації ними своїх соціальних функцій і включенню інформаційної інфраструктури наших держав у світовий інформаційний простір.

Окрасою пленарного засідання, присвяченого 200-річчю від дня народження О.С.Пушкіна, стала доповідь завкафедрою Московського державного університету культури Ю.Столярова «Бібліотека, Пушкін, любов». Відзначимо, що пушкінська тема неодноразово впливала і в інших заходах конференції. Так, Ірина Поляка (Національна парламентська бібліотека України) поінформувала про створений до ювілею поета CD-ROM «Пушкін і Україна», а Московська міська ділова бібліотека презентувала CD-ROM «А.С.Пушкін. Полное собрание сочинений».

Міжнародні конференції «Бібліотеки та асоціації в мінливому світі: нові технології й нові форми співробітництва» мають усталений перелік заходів (секцій, семінарів, круглих столів). Однак інформатизація суспільства зумовила появу нової секції «Електронні бібліотеки». Кількість доповідей на ній була порівняно незначною. Про їх характер можна судити, наприклад, за назвою доповіді керівника Міжвідомчої робочої групи з розробки програми «Електронні бібліотеки Росії» Я.Шрайберга «На шляху до створення концепції Національної електронної бібліотеки». Тема свідчить про початковий етап цього напрямку розвитку книгозбірень Росії, що в перспективі має стати головним. Але дискусія, розгорнута на секції, була чи не найживішою. Підкреслимо: сьогодні українські фахівці випереджають своїх російських колег у галузі формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. *Так, у НБУВ уже існує електронна бібліотека авторефератів дисертацій з фондом понад тисячу документів; Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук розробила проект «Інформаційна мережа електронних сільськогосподарських бібліотек України», котрий позитивно оцінено міжнарод-*

ними експертами; в електронній бібліотеці Одеського державного політехнічного університету відбуваються наукові праці його викладачів і аспірантів.

Актуальність проблематики формування електронних інформаційно-бібліотечних ресурсів та підвищена увага до цього напрямку інформатизації всіх учасників конференції втілилися в намірі створити Міжнародну асоціацію електронних бібліотек. Її співзасновниками мають виступити: з боку Росії - ДПНТБ, з боку України - НБУВ.

Особливу зацікавленість учасників конференції викликали взаємодоповнюючі доповіді Я.Шрайберга, М.Каленова (Бібліотека з природничих наук, Російська академія наук) про стан і перспективи розвитку Російського центру корпоративної каталогізації (РЦКК) та його трансформацію в он-лайнний бібліотечний центр. Результати півторарічного кооперативного опрацювання поточних надходжень до сукупного фонду провідних російських бібліотек свідчать не про зменшення трудовитрат на каталогізацію, а про надання їх користувачам якісно нових сервісних послуг, які полягають у встановленні наявності й місцезнаходження потрібного їм документа у зведеному електронному каталозі та наступному замовленні й отриманні цього документа по комп'ютерних мережах.

Не менш цікавою була і доповідь О.Віслога (Російська державна бібліотека, Москва) про проект створення РДБ та Національною (Санкт-Петербург) бібліотекою й Книжковою палатою (Москва) Російського центру точної національної бібліографії з поданням його ресурсів на Internet-серверах усіх учасників проекту. Бібліографічні записи в згаданому центрі матимуть більшу повноту і якість, ніж у РЦКК, але відбиватимуть лише обов'язковий примірник документів.

Заслуговує на увагу проект створення «Публічних центрів правової інформації» як нової форми співпраці бібліотек РФ з державними та неурядовими організаціями. Реалізацію задуму покладено на Федеральне агентство урядового зв'язку й інформації при президентові Росії. Проект передбачає надання ряду загальнодоступних бібліотек у всіх регіонах РФ комп'ютерно-телекомунікаційних засобів для створення і підтримки в актуальному стані банків нормативних актів цієї країни.

У нас загальнодоступні он-лайнні правові бібліотеки встановлено на Internet-серверах Верховної Ради й фірми «Ліга». Остання надає свої ресурси для використання і безпосередньо в бібліотеках. Однак державної підтримки програма правової інформатизації в нашій країні все ж не має.

Змістовною на конференції була група доповідей, присвячених комплектуванню бібліотечних фондів. Її можна назвати «парадом передплатних агентств». Проте викликає занепокоєння намагання зарубіжних партнерів надавати бібліотекам України замість документів «пільговий» телекомунікаційний доступ до банків даних, розташованих поза межами нашої держави.

Конференція показала активність робіт у галузі інформатизації в дитячих бібліотеках України і сільськогосподарських книгозбірнях Білорусі.

Підвищений інтерес, зокрема, викликала виїзна сесія семінару «Діти та Internet», проведена в приміщенні кримськотатарської школи I-III ступеня, на якій однією з основних була доповідь Наталії Дзюби (ДБУ для дітей, Київ) «Web-сайт дитячої бібліотеки: якою їй бути?». Про успіхи сільськогосподарських бібліотек Білорусії може свідчити розробка «Web-навігатора БілСГБ з галузевих Web-ресурсів», про яку повідомив В.Голубєв (ЦНСГБ, Мінськ).

Констатуючи досягнення російських бібліотек, потрібно сказати про розгортання в них робіт з ретроспективної конверсії карткових каталогів у електронні.

Доповіді й обговорення питань форматного і лінгвістичного забезпечення автоматизованих інформаційних систем бібліотек мали суттєву відмінність.

Українські та російські фахівці обрали як основу форматів бібліографічних записів міжнародний комунікативний формат UNIMARC і розробили на його базі відповідні нормативні та методичні матеріали. Новим стало лише доповнення цього формату полями, в яких описуються електронні документи. У галузі ж лінгвістичного забезпечення бібліотечно-інформаційних систем єдність поглядів відсутня. Доповідачі з російських бібліотек пропагували і УДК, і ББК, і систему класифікації Д'юї. Більшість же присутніх, позитивно оцінюючи всі класифікаційні системи, дотримувалися думки, що зміна системи класифікації документів для великих бібліотек практично неможли-

ва, оскільки потребує суттєвих додаткових витрат. Тому виваженою вважається позиція українських фахівців, які розвивають наявні класифікаційні схеми, а не виступають за перехід до нових. Цьому, зокрема, було присвячено доповідь Тамари Вілегжаніної (НПБУ), в якій вона поділилася досвідом створення словника предметних рубрик.

Під час роботи конференції працювала постійно діюча виставка «Бібліотечні системи, інформаційна і видавнича продукція». На ній було представлено російські програмні системи ИРБИС (ДПНТБ), АС-Библиотека-2 (Головний інформаційно-обчислювальний центр Міністерства культури РФ), Бібліотека 5.0 (ВАО «Бібліотечна комп'ютерна мережа»), МАРК (ИнформСистема) та ізраїльська система Alerh 500 (фірма ExLibris). Остання, незважаючи на широкі функціональні можливості, не викликала резонансу. Російські фахівці обрали курс на створення національних програмних продуктів для інформатизації бібліотек і послідовно втілюють його в життя.

Учасники конференції мали нагоду привітати працівників Республіканської кримськотатарської бібліотеки ім.І.Гаспринського зі значною подією - завершенням реставрації будівлі книгозбірні, що є пам'яткою архітектури XVI - XIX ст.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. НБУВ сьогодні є лідером серед бібліотек на території колишнього СРСР у галузі створення електронних наукових бібліотек. Перебуваючи в складі НАН України як її головне інформаційне сховище, Бібліотека має можливості для закріплення свого лідерства. Основною передумовою для цього є ініціювання постанови Президії НАН України про передачу НБУВ загальнодоступних електронних матеріалів установ Академії для створення «Електронної наукової бібліотеки НАН України».

2. З двох російських проектів корпоративних бібліотечно-інформаційних систем (корпоративної каталогізації і поточної національної бібліографії) для України і НБУВ доцільнішим вважається другий з них. Можливе джерело фінансування - благодійні фонди.

3. Має сенс подати пропозицію про включення до переліку «Завдань Національної програми інформатизації», які переглядаються і затверджуються щорічно, проект, аналогічний російсь-

кому проекту «Публічних центрів правової інформації».

4. Слід констатувати: матеріали конференції підтверджують правильність вибору в Україні форматного й лінгвістичного забезпечення автоматизованих інформаційних систем бібліотек.

5. Найбільше непокоїть відсутність в Україні національних програмних продуктів для інформатизації бібліотек і лоббіювання певними зацікавленими структурами зарубіжних розробок. Відставання України в цьому напрямі може бути ліквідоване в досить стислий строк за умов залучення до відповідних робіт фахівців зовнішніх організацій (зокрема, Відділення інформатики НАН України).

Леонід Костенко,
к.т.н.,

керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ,
Анатолій Чекмарьов,
к.е.н.,

заступник генерального
директора НБУВ
з наукової роботи

65-та конференція і Генеральна асамблея Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) в Таїланді

В інформаційну епоху бібліотека розширює свою роль виробника і постачальника знань та інформації, перетворюючись на браму до різноманітних інформаційних ресурсів і служб. Це вимагає визнання того, що кількість і наявність інформації не завжди гарантує її якість і релевантність. У такому інформаційному середовищі бібліотеки повинні ставати більше, ніж просто зберігачами інформації. Вони мусять бути активними провідниками змін, мають сприяти перетворенню даних на інформацію, інформації на знання, а знань на мудрість. Бібліотеки покликані надавати засоби для пошуку кращого майбутнього, побудови освіченого суспільства, в якому реальністю стануть загальне прагнення миру, соціальна та економічна справедливість, інтелектуальна свобода, повага до людської гідності та прав. Саме цим проблемам і були присвячені 65-та Конференція і Генеральна асамблея ІФЛА, які відбулися в серпні 1999 р. у столиці Таїланду м. Бангкоку.

Цьогорічна конференція ІФЛА проходила під гаслом «Бібліотеки - брами до освіченого світу». Обговорювалися проблеми якості бібліотечних фон-

дів, зміст діяльності бібліотеки та послуги, які надаються читачам, охоплення бібліотечним обслуговуванням усіх верств населення, забезпечення рівноправності доступу до знань та інформації, зміцнення позицій бібліотек в умовах динамічного глобального ринку інформації. Численні засідання, круглі столи, зустрічі були присвячені обговоренню законодавчих аспектів доступу до інформації, освіти бібліотечних працівників, доступності та ефективності комунікаційних зв'язків, ролі бібліотек у забезпеченні безперервної освіти громадян, створенню високоякісних інформаційних ресурсів, розвитку засобів інформаційного пошуку та інших засобів доступу до інформації, публікаціям усіх видів, збереженню документного надбання та його доступності. Розглядалися й проблеми взаємодії бібліотек і діяльності бібліотечних мереж для підвищення якості життя, зокрема роль бібліотек у збереженні миру та вирішенні конфліктів, у культурному розвитку, в забезпеченні здорового способу життя, охороні навколишнього середовища, інформаційному забезпеченні людей з фізичними обмеженнями тощо.

Під час конференції свої засідання мали вісім професійних груп, об'єднані у 35 секцій та 10 круглих столів, а також п'ять основних програм ІФЛА.

Велику роль під час заходів подібного рівня відіграють виставки бібліотечного обладнання, книговидавничої продукції, програмного забезпечення, досягнень провідних бібліотек і бібліотечних асоціацій. Цього року свою продукцію та діяльність демонстрували понад 100 учасників.

Конференція проходила в Міжнародному центрі торгівлі та виставок, бібліотеках та інформаційних центрах Бангкока.

Особливий інтерес учасників заходу викликала культура і, звичайно, бібліотечна справа Таїланду. Ще в першій половині XIX ст. тут перейшли на її західну модель*.

У 1954 р. організовано Тайську бібліотечну асоціацію, яка 1961 р. стала членом ІФЛА. Відтоді Таїланд бере активну участь у міжнародному бібліотечному житті та діяльності ІФЛА. Саме

тому цю країну і було обрано для проведення конференції.

Таїланд - конституційна монархія. Король країни Брумібол Адулдей був офіційним патроном конференції ІФЛА-99. Її відкривала доктор наук, спеціаліст з археології, культури та бібліотечної справи принцеса Мака Чакрі Сіріндом. У своєму виступі вона підкреслювала роль бібліотеки й бібліотекарів у сучасному суспільстві. Принцеса, патрон Тайської бібліотечної асоціації, була зареєстрована як делегат конференції та брала участь у роботі секцій. В 1998 р. у Таїланді нараховувалося 800 публічних бібліотек, 72 з них були створені на честь принцеси Мака Чакрі Сіріндом.

Почесним учасником конференції був колишній прем'єр-міністр Таїланду, вчений, дипломат і бізнесмен Ананд Пуниарачун. Тема його доповіді - «До інформаційного суспільства: робота ще не закінчена». А міністр офісу прем'єр-міністра Таїланду Авхісіт Вейяїва свою доповідь присвятив бібліотечним мережам та їх ролі в суспільстві, яке постійно навчається.

Учасники конференції відвідали провідні бібліотеки столиці Таїланду - публічні, середніх шкіл, університетів, спеціальні бібліотеки, Національну бібліотеку та Національний архів.

У роботі 65-ої конференції ІФЛА взяли участь два бібліотекари з України - президент УБА, директор Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні В.С.Пашкова та заввідділом бібліотечно-інформаційного забезпечення Верховної Ради України Е.А.Афонін. Їх відрядження стало можливим завдяки отриманню (на конкурсних засадах) грантів від Інституту відкритого суспільства (м. Будапешт, Угорщина) та Міжнародного фонду «Відродження».

Наступні конференції ІФЛА відбудуться: 2000 р. в м. Єрусалимі, Ізраїль; 2001 р. у м. Бостоні, США.

*Валентина Пашкова,
к. пед. н., доцент,
президент Української
бібліотечної асоціації,
директор Центру інформаційних
ресурсів Посольства США в
Україні*

* Як відомо, мета ІФЛА - сприяти міжнародному взаєморозумінню, співпраці, обговоренню, дослідницькій роботі й розвитку всіх напрямів бібліотечної та інформаційної діяльності, слугувати органом, який представляє бібліотечну справу на міжнародному рівні. В 1999 р. нараховувалося 1700 членів ІФЛА з 153 країн світу.

* Національну бібліотеку Таїланду було створено 1905 р. на основі об'єднання трьох бібліотек. Сьогодні вона має 14 філіалів у різних частинах країни. Це - Центр національної бібліографії, Національний Центр ISBN та ISDS, секретаріат Тайської національної інформаційної системи - Thai NATIS, а також найбільша публічна бібліотека.

До питання організації обміну електронними та інформаційними ресурсами

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського разом з Інформаційно-бібліотечною радою НАН України 27 квітня 1999 р. провели семінар з питань інформаційного забезпечення наукових досліджень у Академії. Крім членів Ради, були присутні заступники директорів з наукової роботи і вчені секретарі інститутів, завбібліотеками та іншими науково-інформаційними підрозділами, голови інформаційно-бібліотечних рад наукових установ.

Відкриваючи семінар, генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О.С.Онищенко підкреслив, що Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського як головна науково-інформаційна установа мережі академічних бібліотек постійно тримає в полі зору питання формування і підтримки відповідного рівня інформаційних ресурсів. Одним із своїх головних завдань Бібліотека вважає забезпечення розвитку книгозбірень та інших інформаційних підрозділів інститутів Академії як єдиної інформаційної системи.

Охарактеризувавши стан комплектування традиційними джерелами інформації - вітчизняними та зарубіжними книгами і періодичними виданнями - як такий, що має багато складнощів, О.С.Онищенко наголосив на необхідності своєчасного придбання й т.зв. нетрадиційних джерел інформації - масивів інформаційних матеріалів провідних інформаційних центрів світу, які видаються на оптичних компакт-дисках, а також журналів, збірників, бюлетенів, котрі виходять лише в електронній формі. Директор НБУВ зазначив, що її читачі повільніше, ніж хотілося б, але все ж набувають практику

одержання інформації по комп'ютерних мережах.

Бази даних власної генерації, які створюються в інститутах, є найважливішою складовою системи інформаційного забезпечення, - підкреслив О.С.Онищенко. Оперативна актуалізація змісту (щотижня, щомісяця), перегляд для них широкого кола джерел, відображення матеріалів конференцій, симпозіумів, нарад, матеріалів з вузькофахових та малотиражних видань, оглядово-аналітичних інформаційних продуктів, підготовлених провідними вченими наукових установ, що містять, як правило, не лише узагальнення фактів, викладених у наукових публікаціях, а й відомості про нові результати, отримані в процесі досліджень інституту - все це робить таку інформацію унікальною і викликає найбільший інтерес для обміну.

Керівник Національної бібліотеки вважає, що відомості про створювані інститутами бази даних відкритого користування можуть бути і на її сервері. Перспективним напрямом активізації інформаційного обміну, на його думку, є перенос баз даних на компактні оптичні диски й розвиток CD-ROM-технологій.

Оскільки більшість інститутів має власну видавничу базу, нагальною стає й проблема централізованого надходження до головної академічної бібліотеки електронних версій видань цих установ. При вирішенні питань авторського права на копірайт реальною стає перспектива накопичення в НБУВ бібліотеки електронної наукової літератури. Ці документи - бази даних власної генерації, електронні версії книг і журналів, зазначив О.С.Онищенко, можуть стати підґрунтям міжнародного обміну електронними виданнями.

Промовець запропонував конкретні пункти до проекту рішення, спрямовані на створення електронної бібліотеки наукової літератури (текст рішення подано нижче).

Докладний аналіз стану інформаційної роботи в установах НАН України, їх готовності до впровадження нових інформаційних технологій (ІТ), зокрема технології доставки документів на основі сучасних телекомунікаційних засобів, а також перспективи докорінного покращення інформаційного обслуговування внаслідок побудови єдиної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи було здійснено в доповіді голови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, члена Президії

НАН України акад. В.В.Немошкаленка. Він підкреслив особливу перспективність впровадження в НБУВ автоматизованої технології реферування наукових видань України, яка забезпечує відбиття їх у складі комплексу БД бібліотеки та подання в українському реферативному журналі «Джерело». Доповідач проаналізував процес створення в розвинених країнах світу «бібліотек без стін», використання інформаційного потенціалу електронних бібліотек практично в усіх суспільно значущих сферах діяльності і, користуючись присутністю представників наукових установ Академії, закликав їх сприяти формуванню в НБУВ електронної наукової бібліотеки (текст доповіді друкується в цьому номері журналу).

Директор Інституту проблем рестрації інформації НАН України чл.-кор. В.В.Петров спинився на проблемі використання баз даних світового співтовариства для підвищення повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб науковців. Він, зокрема, повідомив, що ІПРІ може надавати інститутам Академії бази даних «Current Contents», де подається найоперативніша інформація про результати досліджень зарубіжних учених. Низький індекс цитування українських науковців пояснюється недостатнім відображенням їх праць у престижних світових виданнях. Як вихід з цього, доповідач бачить включення УРЖ «Джерело» до числа видань, які відбиваються у матеріалах Інституту наукової інформації США. Практичні кроки в цьому напрямі здійснюються.

Керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ к.т.н. Л.Й.Костенко повідомив про інформаційні продукти Бібліотеки, що можуть передаватися до науково-дослідних установ НАН України. Серед них:

- ЕК поточних надходжень до фондів НБУВ з 1994 р. (100 тис. бібліографічних записів);
- ЕК дисертацій, що надходять до Бібліотеки з 1993 р. (15 тис. записів);
- ЕК авторефератів дисертацій надходження з 1993 р. (≈20 тис. записів);
- БД «Реферати наукових видань України» - надходження з 1998 р. (6 тис. записів);
- електронна картотека видань СРСР з 1980 р. (≈ 800 тис. записів).

Натомість НБУВ могла б отримувати від бібліотек НДУ електронні картотеки праць співробітників і комп'ютерні версії їх повних публікацій. За

згодою авторів ці публікації можуть бути подані на WEB-сервері НБУВ, що сприяло б їх поширенню по глобальних комп'ютерних мережах і підвищенню авторитету української науки.

Представники інститутів, завбібліотеками й відділами НТІ зацікавлено обговорювали можливості застосування нових ІТ, використання глобальних інформаційних мереж для покращення інформаційного забезпечення науковців.

Зокрема, присутні виявили великий інтерес до досвіду бібліотеки Головної астрономічної обсерваторії (ГАО) НАН України. Активізація роботи зі створення інформаційних ресурсів установи сприяла пошуків інформаційних контактів з організаціями спорідненого профілю інших країн, - розповіла завідувача книгозбірнею Н.В.Печерога.

У ГАО робота бібліотеки з інформаційного забезпечення наукових досліджень проводиться у взаємодії з її іншими інформаційними службами, зокрема відділом НТІ, де накопичуються значні масиви необхідної інформації. Безпосередньо в бібліотеці з 1994 р. здійснюється наповнення ЕК, в який вводяться не лише нові надходження документів, а й найбільш інформативні ретроспективні частини фонду. Створено БД праць співробітників обсерваторії, фактографічні, ретроспективні бібліографічні БД за тематикою наукових досліджень установи. На її WEB-сторінці подано інформацію про бібліотеку та інші інформаційні підрозділи, їх інформаційні ресурси, електронні видання установи. Читачі мають доступ до інформаційних ресурсів «Internet», зокрема до БД, каталогів, електронних книг і періодичних видань міжнародних астрономічних центрів та бібліотек. Використовуючи електронну пошту, бібліотека Обсерваторії обмінюється повідомленнями, замовляє літературу в книгозбірнях астрономічних установ світу.

Учасники семінару дійшли згоди, що досвід роботи бібліотеки ГАО доцільно використовувати як апробоване рішення при вдосконаленні інформаційної інфраструктури НДУ НАН України.

Внаслідок обговорення доповіді і виступів учасниками семінару прийнято таке рішення:

РІШЕННЯ

семінару з питань організації обміну електронними інформаційними ресурсами в системі бібліотек та інших науково-інформаційних підрозділів НАН України

Обговоривши стан інформаційної складової розвитку науки і відзначивши певні позитивні зрушення у впровадженні новітніх інформаційних технологій, учасники семінару прийняли рішення:

1. Просити науково-дослідні установи НАН України, більшість яких добре оснащено комп'ютерною технікою і мають канали виходу в Internet, знайти можливості для забезпечення бібліотек та інших науково-інформаційних підрозділів комп'ютерами і телекомунікаційними засобами для забезпечення сучасного рівня інформаційного обслуговування науковців і технологічної підтримки обміну електронними інформаційними ресурсами в системі НАН України.

2. Доручити НБУВ організувати передачу в НДУ НАН України:

- копій ЕК та тематичних фрагментів БД видань СРСР-СНД за 1980 - 1996 рр.;

- файлів з бібліографічними списками поточних надходжень до бібліотеки у форматі каталожних карток і у форматі UNIMARC.

3. Рекомендувати НДУ НАН України організувати передачу до НБУВ загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів (комп'ютерних версій монографій, журналів, матеріалів конференцій, препринтів, авторефератів дисертацій, перекладів з іноземної мови, картотек праць співробітників тощо) для створення електронної наукової бібліотеки НАН України.

4. Доручити НБУВ:

- разом із Відділенням інформатики НАН України вирішити питання про ліцензійне програмне забезпечення для інтегрованої інформаційної системи НАН України;

- разом з Відділенням літератури, мови та мистецтвознавства НАН України вирішити питання про лінгвістичне забезпечення інтегрованої інформаційної системи НАН України;

- разом з Інститутом держави і права ім. В.М.Корецького НАН України з'ясувати питання авторського права при передачі матеріалів до електронної наукової бібліотеки НАН України.

5. Рекомендувати голові Інформаційно-бібліотечної ради акад. НАН України В.В.Немошкаленку і генеральному директору НБУВ, акад. НАН України О.С.Онищенку підготувати на розгляд Президії НАН України питання про створення «Електронної наукової бібліотеки НАН України».

*Алла Свобода,
учений секретар
Бібліотечної ради НАН України,
Леонід Костенко,
к.т.н.,*

керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ

До ювілею Олени Апанович

Олена Апанович. Чортотлицька Запорозька Січ: До 345 річниці заснування. - К.: Укр. козацтво, 1998. - 80 с.

Книжка Олени Апанович - історика, письменниці, лауреата Державної премії ім. Т.Г.Шевченка та Фондації Антоновичів (США) - уперше у вітчизняній історичній науці подає синтезовану історію Чортотлицької Січі, що проіснувала найдовше з восьми Запорозьких Січей, упродовж 1652-1709 рр., тобто 57 років.

Саме на цей час припадає один із найтрагічніших періодів нашої історії, коли на українських теренах заланивали руїни державного й господарського життя, політичне безладдя, які стали наслідком міжстаршинської боротьби за гетьманську булаву та безперервних польсько-турецьких воєн за володіння землями України.

Водночас саме тоді велися відчайдушні героїчні змагання українських патріотичних сил, що прагнули відновити величність Української гетьманської держави. Тож Чортотлицька Січ перебувала у вирі буремних суперечливих подій.

Книгу О.Апанович, яка складається з двох частин, присвячено саме висвітленню маловідомих сторінок історії Січі, коли в Україні, після смерті Б.Хмельницького, особливо загострилося протистояння між різними групами козацької старшини за гетьманську владу. Три могутні сусіди України - Росія, Польща й Туреччина - у свій спосіб додавали хмизу до багаття міжусобної війни.

У першій частині «Чортотлицька Січ у 50 - 70-х рр. XVII ст.» (28 розділів) послідовно висвітлюються надзвичайної ваги питання щодо історії Січі. Починається оповідь від часу заснування Січі, яку в 1652 р. перенесли з Микитинового Рогу в місцевість над рікою Чортотлик (тепер поблизу с. Капулівка Нікопольського р-ну на Дніпропетровщині). Автор наводить цікаві документи про столицю-фортецю, її розта-

шування. Докладний опис укріплення дає змогу читачеві уявити вигляд фортеці, в центрі якої був майдан та церква Покрови Богородиці. Шеститисячний гарнізон Січі міг легко витримати тривалу облогу.

О.Апанович зуміла визначити територію володінь Січі, базуючись на джерелах і титулі, яким зазвичай закінчувалися листи запорожців - «Войсько Запорожское, Днепровское, кошевое, верховое, низовое и будущее на лугах, на полянах, и на всех урочищах Днепровских, и полевых, морских». Не обминула дослідниця господарські заняття запорожців - промисли, ремесла, торгівлю, працю на хуторах-зимівниках.

Зносини Січі з Кримським ханством тоді позначалися певною самостійністю. Незважаючи на ворожнечу, сторони підтримували господарсько-економічні й торговельні зв'язки. У книзі йдеться про втечі на Січ «городової черні», тобто селян, міщан і козаків. Саме за рахунок втікачів з Московії, Білорусі, різних регіонів України зростала козацька громада. Своєрідною була соціальна структура Чортотлицької Січі, де старшинам, середньому багатому козацтву протистояли «худьє козацки», неіснуюча голота (сірома), позбавлена засобів виробництва.

Чимало захоплюючих сторінок книги присвячено участі козаків Чортотлицької Січі у Визвольній війні, в якій Запорозька козацька республіка, що на той час мала столицю на Микитиному Розі, відіграла провідну роль. Витривале й хоробре ядро українських збройних сил Визвольної війни становили саме козаки. Під час неї склалася Українська козацька держава, влада якої поширювалась на визволену від поляків територію обох берегів Дніпра - Гетьманщину. Там жило 90% усього козацького населення України.

Чортотлицьку Січ було засновано за нових історичних умов. Спеціально призначена гетьманом залога із 400 козаків підлягала кошовому отаману, якого теж призначав Б.Хмельницький.

Взаємини між Запорожцями та Гетьманщиною після смерті гетьмана 1657 р. склалися непросто. Січ претендувала на відновлення колишньої провідної ролі у розв'язанні загальноукраїнських проблем політичного і військового характеру, своїх міжнародних позицій. Тож у перші три десятиліття від часу заснування Чортот-

лицька Січ неодноразово втрачала правильні політичні орієнтири, бо польсько-турецько-московсько-татарські війни привносили чимало трагізму до її буття. І все ж, попри все, Січ виконувала безпосередньо свою історичну місію - протистояла турецько-татарським завоюванням.

Автор із захопленням пише про свого улюбленого героя - кошового отамана Івана Сірка - «запорозького характерника, людину з харизмою» (Божественне натхнення), унікальну особу, якого вісім разів січовики обирали кошовим.

Слава Івана Сірка була світовою, бо про талант полководця, відчайдушну мужність та відвагу, про безмежну відданість народу писали послі своїм правителям у Європу та Азію, про нього згадувалось у державних документах Польщі, Німеччини, Швейцарії та інших країн. По його смерті на Україні складали пісні, легенди, думи, перекази.

Далі в книзі йдеться про збройні виступи Січі проти гетьманської влади, про опозиціонера Якова Барабаша, про братовбивчу громадянську війну, що точилася в Україні й забрала десятки тисяч людських душ. Чимало перипетій трапилося в історії Січі, пов'язаних з особою кошового гетьмана Івана Брюховецького, з протистоянням царському гарнізону, з Андрусівським перемир'ям 1667 р., взаєминами з гетьманом Петром Дорошенком, якому вдалося об'єднати землі по обидва боки Дніпра, з претендентом на гетьманську булаву Петром Суховієм, зі стосунками гетьмана Михайла Ханенка з Запорожцями.

Страшною подією для України стала навала двохсоттисячного війська султана Магомета в 1672 р. Ординці грабували житла, обертали церкви й костьоли на мечеті, розкинули свої чамбули майже по всьому Правобережжю. Врешті за Бучацьким миром між Польщею й Оттоманською Портою від 18 жовтня 1672 р. королівський уряд Польщі віддав суперникам Поділля, що стало турецькою провінцією, а Брацлавщина й Київщина, як козацька територія, відійшли під протекторат султана і під гетьманування Петра Дорошенка. Наступні події, серед яких найзначніші - похід козацько-московського війська 1674 р. на правий берег Дніпра, перехід правобережних полків на бік Самойловича, напад війська Кочлан-Паші на Поділля призвели до того, що населення масо-

во почало переселятися на Лівобережжя та Слобожанщину, а Південь лежав зруйнований, у згарищах і ставав пустою.

Спливали роки, зрікся покинутий усіма правобережний гетьман П.Дорошенко своєї булави, визнав себе винним перед запорожцями за те, що перебував із чигиринцями в союзі з кримським ханом і на Євангелії присягнувся їм у нерозривному братерстві, віддавши клейноди. Та доля і воля Москви розпорядилися так, що те саме вчинив він удруге, тепер схилившись перед силою гетьмана Лівобережжя І.Самойловича, а також Ромодановського, який командував царськими збройними силами в Україні.

А невтомний Сірко продовжував воювати проти Туреччини та Кримського ханства і в другій половині 70-х років, об'єднуючи під своєю егідою запорожців, донців та калмиків, він завдавав нищівних ударів військам Порти.

Султан потерпав від зухвалості козаків і навесні 1679 р. розпочав споруджувати на пониззі фортеці, щоб звідти рушити на Лівобережжя. 25-тисячне військо мало протистояти Запорозькій Січі. Саме до цих подій історична традиція прив'язує знамениту відповідь запорожців та їх отамана І.Сірка турецькому султану. Закінчив своє життя ушлявлений Іван Сірко 1 серпня 1680 р. Опис похорон мужнього лицаря викладено за літописом С.Величка.

Друга частина книги «Чортомлицька Січ у 80-90-х роках XVII — першому десятилітті XVIII ст.» — це новий етап у житті козацької Січі, за нових історичних умов, у яких діяли інші історичні особи. Зі сторінок праці читач довідується про історію періоду між 1671-1709 рр., що ознаменувався Бахчисарайським миром між Москвою і Кримським ханством, невдалим походом царського війська й козаків на Крим, із гетьманством Івана Мазепи, з іменем якого пов'язана остання спроба визволитися з колоніального ярма Російської імперії.

Непростими були стосунки Січі з новообраним гетьманом Мазепою, котрий прагнув стабілізації політичного й економічного життя і в абсолютній таємниці виношував ідею незалежності України. Московська держава завжди у перспективі мала намір позбутися Січі, козацької вольниці. Будуючи фортеці зі своїми залогами, ратними людьми заселяючи землі Півдня, найчастіше

іноземцями, вона вела планомірний наступ на тих, хто тисячами віддавав своє життя впродовж століть, боронячи край. Тож не дивно, що Запорожжя стає осередком для розвитку політичного й соціального руху, висуває на свого писаря (потім гетьмана), людину з середовища української світської інтелігенції Петра Іваненка - Петрика, особу з високою національною свідомістю й демократичними переконаннями. З книги ми довідуємося про складні хитросплетіння політичних планів Москви, Мазепи, Петрика, до яких додано цікаві оповіді про події, що тоді відбувалися.

Кошовий отаман Кость Гордієнко став найвидатнішим після Івана Сірка козацьким обранцем. Йому довіряли уряд 12 разів. Це була високоосвічена людина, котра знала кілька мов, пізніше, в екзилі, разом із Пилипом Орликом додала від себе чимало до його Конституції 1710 р. Сторінки книги О.Апанович, що зафіксували винайдені дослідницею архівні матеріали, емоційно передають перебіг подій, пов'язаних з діяльністю Гордієнка, який не приховував свого ставлення до Москви. Козаки й їх ватажок змушені були коритися силі та обставинам, часто поступатися перед доказами гетьмана Мазепи, що, врешті, непокору запорожців вбачав як результат дій Гордієнка. Бо саме він твердо стояв на охороні «прав і вольностей» козацьких, водив їх у походи на новозбудовані московські городи на р. Самарі, знищував фортеці, чинив утиски поселенцям. Гордієнка то обирали, то скидали, та незмінним був він у своєму прагненні зберегти цілісність запорозьких земель, що простягалися до Чорного моря. Царський уряд ігнорував протести козаків і за рахунок запорозької території виділив туркам і татарам землі Пониззя - від Бугу до устя р. Кам'янки.

Коли настала важка година для України, і Мазепа, переступивши незгоди, звернувся до Гордієнка по допомогу, останній підтримав велику загальнонаціональну ідею гетьмана щодо необхідності побудови незалежної, самостійної вільної Української держави. Він з шістьма тисячами козаків перетнув шлях біля Кодака російському війську, щоб потім з'єднатися з Мазепою та Карлом XII. Невдовзі, незважаючи на колишні розходження, з почтом прийняв Мазепа Гордієнка в Диканьці. Березневі події 1709 р. описані авторкою так образно, неначе вона була їх очевидцем.

Зруйнували врешті-решт московці оплот української вольності - Січ, бо сили були нерівні. Вивезли до Москви козацькі прапори, гармати, державний скарб. Так закінчила своє існування Чортомлицька Січ після полтавської катастрофи.

Останній розділ книги - про життя козаків у еміграції, про спроби П.Орлика, К.Гордієнка ще раз трусонуть московську силу, показати українській людині свою міць. Прочитають допитливі в книзі про наступні торги Україною між Росією і Туреччиною, про її розшматування навпіл.

Та історія Запорозьких Січей на тому не закінчується. Попереду були нова Кам'янська Січ, друга нова Олешківська Січ. І двічі за їх історію козаки обирали Костя Гордієнка своїм кошовим отаманом. Він пережив Чортомлицьку Січ на 24 роки, помер у 1733 р. Поховали його на козацькому цвинтарі Кам'янської Січі.

Наостанок, рекомендуючи цю чудову книгу всім, хто любить нашу історію, хочу до землі вклонитися мужній козацькій Олені Апанович за її титанічну працю, за любов до нашої славної козацьчини, без якої бідною виглядає історія України. Та чи була б вона взагалі?

*Марія Дмитрієнко,
д.і.н., засл. діяч науки і техніки
України*

Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації: виникнення та еволюція діяльності. - К. - 1997. - 183 с.

У рецензованій книзі В.С.Пашкової аналізуються становлення й розвиток професійних об'єднань різних країн світу, трансформація їх суспільної ролі як результат еволюції соціальних функцій бібліотеки й бібліотекаря в різні історичні періоди та за різних соціально-економічних обставин.

Розглядаються проблеми виникнення і діяльності бібліотечних асоціацій Америки, Європи, Азії, Африки, Австралії, починаючи з кінця ХІХ ст.

У монографії п'ять розділів: 1. Професійні бібліотечні асоціації як соціальне явище. 2. Виникнення і розбудова діяльності професійних об'єднань (кінець ХІХ - перша чверть ХХ ст.). 3. Бібліотечні асоціації в другій чверті ХХ ст. 4. Діяльність бібліотечних асоціацій в 1950-1975 р. 5. Тенденції розвитку професійних бібліотечних асоціацій в останній чверті ХХ ст.

Огляд світового бібліотечного громадського руху та його інтерпретація в бібліотекознавчих теоріях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (понад 400 джерел, переважно оригінальних зарубіжних) дозволив авторові дати завершене уявлення про особливості розвитку бібліотечних асоціацій у різних країнах.

У монографії детально аналізуються концепції професіоналізації в працях сучасних учених. Від порівняння поглядів авторів на сутність понять «професія», «професіоналізація», «предмет професії», «норми професійної поведінки», «статус професії», «професійна культура» тощо В.Пашкова переходить до розкриття структури професії, її соціальної ролі, взаємовідносин у професійних групах та між індивідами, з навколишнім середовищем.

Дослідниця акцентує увагу на великих можливостях професійної спільності у формуванні бібліотечної політики, а також визначає концепту-

альні засади розвитку бібліотечної справи в Україні й стратегічну мету Української бібліотечної асоціації в новій соціокультурній та інформаційній ситуації. Це, передусім, гарантування громадянам вільного доступу до інформації, демократизація бібліотеки як соціального інституту, усвідомлення суспільством пріоритету бібліотек як основи відродження та розвитку культури, науки, освіти, виробництва, сприяння розв'язанню комплексу соціальних проблем працівників бібліотечної галузі в ринкових умовах, зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек тощо.

Простежується весь комплекс не тільки самоврядчих питань бібліотечного загалу, а й питань його професіоналізації, етики, соціальної відповідальності, форм і напрямів взаємодії бібліотечних асоціацій з державою, владними структурами, профспілками, товариствами, іншими інститутами суспільства.

Переконливо доводиться, що професійні об'єднання відіграють вирішальну роль у розвитку теорії і практики бібліотечної справи.

Неабиякий інтерес становлять нові для нас факти діяльності УБА США, висвітлення її ролі в згуртуванні бібліотекарів українського походження в Америці, у поширенні книги рідною мовою, у формуванні іміджу бібліотекаря в житті діаспори, значення у популяризації української культури, науки в англомовному світі.

У висновках дослідниця окреслює теоретичну модель діяльності національних бібліотечних асоціацій, визначає мету, основні завдання і пріоритети таких громадських об'єднань на даному історичному етапі. Інформаційну цінність мають документи, подані в додатках, з якими, завдяки авторському перекладу, читач ознайомиться чи не вперше: Кодекс етики Американської бібліотечної асоціації (АБА), Кодекс професійної поведінки бібліотечної асоціації Великої Британії, Резолюція АБА «Як бібліотеки можуть протистояти цензурі», «Положення АБА про конфіденційність бібліотечних документів», Маніфест про свободу бібліотек Японської бібліотечної асоціації, Заява про принципи свободи читання Австралійської асоціації, а також документи й положення УБА тощо.

У книзі гармонійно поєднуються історія, теорія й практика. Вона може бути корисною і для бібліотекарів-практиків, і для науковців, активізуючи

до первосмислення кожною своєю ролі у справі вдосконалення бібліотечної діяльності. Отже, монографія є, на нашу думку, своєрідною енциклопедією, що дає вичерпні відомості про основні етапи інституціоналізації бібліотечної сфери, зокрема такої її важливої ланки, як інститут професійного самоврядування.

Особливе значення праця В.С.Пашкової має для підготовки бібліотечних кадрів. Монографію успішно апробовано в навчальному процесі бібліотечних факультетів вузів країни, вона є обов'язковою для вивчення у багатьох дисциплінах з бібліотекознавства і бібліографії, а за ґрунтовністю ретроспективного аналізу є чи не єдиним джерелом про розвиток бібліотечних об'єднань світу.

Лілія Каліберда,
к.і.н.,

проф. Київського національного університету культури та мистецтв

Філіппова Л.Я. Автоматизированные библиографические базы данных: Пользовательский подход: Книга для работников электронных библиотек и информационных служб, имеющих гуманитарное образование. - К.: ЧП «Интеграл Кин», 1998. - 191 с.

Сучасні тенденції розвитку вітчизняного бібліографознавства та бібліотекознавства збігаються у напрямі дослідження процесів впровадження засобів інформаційних технологій: комп'ютерних і телекомунікаційних (або сітьових). Вислідом цього стало накопичення певних підходів до усвідомлення ролі й місця бібліотечно-бібліографічних структур у цих нових інформаційно-комп'ютерних процесах, який дедалі більше охоплюють бібліотечне середовище.

У монографії Л.Я.Філіппової пропонується ще один підхід щодо розгляду автоматизованих бібліографічних баз даних (ББД) — користувацький. Тобто, він, на думку автора, дозволяє розглядати ББД не з традиційних позицій, а з позиції користувачів — бібліотечних працівників, інформаційних посередників (брокерів, менеджерів) та кінцевих користувачів (читачів). Завдяки такому підходу до предмета дослідження працівники інформаційно-бібліотечних структур мають можливість ознайомитися з результатами аналізу прикладних аспектів ББД, осмислення теоретичних основ створення інформаційних систем та баз даних і в підсумку — визначення місця й значення бібліографічних служб (самостійних або в структурі бібліотек) у сучасній інформаційній інфраструктурі України. Цей матеріал міститься в розділах, присвячених загальнотеоретичному й методологічному обґрунтуванню розробки інформаційних систем і БД, показу можливостей інформаційно-бібліотечних працівників брати участь на всіх етапах розроблення і впровадження комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Чітко окреслено ті функції, котрі в цих процесах професійно грамотно може виконати тільки бібліотечний працівник. Так, на стадії проектування ББД — це ство-

рення моделі предметної області автоматизації, зокрема й алгоритму з докладним викладом процесів і операцій бібліографічних технологій, а на стадії впровадження і практичної реалізації ББД - здійснення функцій запровадження даних, редагування й актуалізації, бібліографічного пошуку.

У цілому згідно з користувацьким підходом до розгляду ББД структура даної книги складається з трьох розділів.

Перший розділ «Автоматизовані бази і банки даних» (в п'яти параграфах) послідовно розкриває основи й складові теорії баз даних та інших наук інформаційно-комп'ютерного циклу. Зокрема, подається оглядова інформація про бази (БД) і банки даних (БнД) у складі світового інформаційного простору, оцінка їхнього значення, простежуються етапи розвитку, загальна характеристика БД і БнД. Останній аспект, чи не найголовніший у розділі, розкривається через викладення відомостей про склад, основні компоненти, архітектуру і моделі, ключові етапи побудови БД. Таким чином, формується цілісне уявлення про теоретичні й практичні аспекти створення БД і БнД з урахуванням їхньої адаптації в умовах інформаційно-бібліотечного середовища.

Другий розділ «Автоматизовані бібліографічні бази даних (ББД)», на нашу думку, має кардинальне значення у монографії. Після обґрунтування поняття ББД як інформаційної основи бібліографічної (і бібліотечної) системи та характеристики її складу, автор досліджує дві важливі проблеми: стандартизація ББД та їх лінгвістичне забезпечення.

Тут подано і результати дослідження автоматизованих інформаційно-бібліографічних систем за такими аспектами: структура, властивості, типологія. Висловлена авторська точка зору щодо організації автоматизованих бібліографічних систем у будь-якій інформаційно-документній сфері: книготорговельній, видавничій, архівній, музейній та інформації. Особливо цінним є матеріал, присвячений аналізу практичного досвіду створення і використання ББД у бібліотеках, методиці й технології бібліографічного пошуку на базі програмного забезпечення ББД - ППП CDS/ISIS (ЮНЕСКО).

Матеріал заключного параграфа розділу характеризує бібліографічні ресурси в Internet, у тому числі й українські. Він ілюструється додатками, що складаються з фрагментів навчально-методичних матеріалів (підготовлених автором з курсу «Основи роботи в Інтернет» для бібліотечних праців-

ників) та списків адрес бібліотечних серверів найбільших національних бібліотек світу в мережі.

Третій розділ — «Навчання користувачів навичкам роботи з автоматизованими бібліографічними базами даних» — насправді охоплює дещо більший ряд питань. Тут висвітлюються проблеми кадрового забезпечення функціонування електронних бібліотек, яке ґрунтується на викладацькому досвіді автора та її колег з Харківської державної академії культури. Практичну ілюстрацію цього матеріалу ми знаходимо у додатках, де наводяться повні тексти навчальних програм дисциплін інформаційно-комп'ютерного циклу, що викладаються на кафедрі інформаційних технологій ХДАК. Процес навчання кінцевих користувачів (читачів) основам інформаційно-бібліографічної грамотності реалізується на базі функціональних підсистем (або АРМ) автоматизованої бібліотечно-бібліографічної системи. Викладено зміст авторської програми «Інформаційна культура спеціаліста науково-технічного профілю», розробленої в ХДАК для комплексного курсу «Інформаційна культура спеціаліста». Ця програма може служити основою для розроблення навчальних програм у межах функціонального модуля АББС.

Книга Л.Я.Філіппової жанрово належна до наукових видань, але в ній є елементи практичного і водночас навчального посібника. Така інтегрованість видання не випадкова, тому що автор, окрім наукового, досконало володіє певним практичним та викладацьким досвідом. Безумовно, в ньому можна знайти деякі недоліки, певний суб'єктивізм при розгляді об'єкту дослідження. Однак важливим є те, що з'явилася книга, яка майже вперше в українських бібліотечно-бібліографічних науках об'єднала теорію і практику з питань інтеграції комп'ютерних і бібліографічних технологій. Її своєчасність і актуальність є незаперечною. Вона стане цінним джерелом інформації для бібліотекарів-практиків, викладачів, аспірантів, студентів, що опрацьовують і цікавляться питаннями автоматизації бібліотечних та бібліографічних процесів.

Тітова Людмила,
к. пед. н.,

доцент кафедри інформатики
Київського національного
університету культури і
мистецтв

Джерела інформації для краєзнавців

Непомнящий А.А. Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма (послед. треть XVIII - начало XX века). - К., 1999. - 212 с.

Термін «історичне краєзнавство» з'являється в науковому вжитку в другій половині ХХ ст. як складова загально-го краєзнавства, покликаною виконувати основні свої функції - просвітницьку, наукову, сприяння охороні історичних пам'яток тощо. Тісно взаємодіючи з іншими спецдисциплінами, історичне краєзнавство сформувалося як дисципліна історичного циклу та сфера суспільної діяльності, спрямовуючи свої дослідження на вивчення історії, теоретичних основ, змісту й методики комплексного вивчення минулого певної місцевості. Власне, з історичного краєзнавства бере виток загальна історія кожного народу, бо саме події, факти, особи, які діяли в певний час за визначених умов у межах історичних регіонів (державні утворення, розселення етносів, одиниці АТП, а також міста, інші населені пункти), - усе це в комплексі й становить історичну канву кожної історії¹.

У кінці ХІХ - на початку ХХ ст. сформувався остаточно такий шлях пізнання, як краєзнавчий туризм². Саме тоді стало потрібно з'ясувати й коло історично вірогідних джерел, які б забезпечили всі теми, складові історичного краєзнавства.

Рецензовану книгу А.А.Непомнящого присвячено самодостатності таких видів історичної літератури, як записки подорожуючих та путівники, що мають слугувати розвитку історичного краєзнавства, зокрема в Криму. Автор узявся за розв'язання досить складної проблеми. Ретельно переглянувши всі видання з історії Криму, він не тільки відібрав та класифікував необхідну літературу, а й успішно довів, що різні типи цієї літератури є справжнім невичерпним джерелом інформації, використаним сьогодні далеко не на повну силу.

Почавши виклад матеріалу з огляду, який передує бібліографії про наукові описи перших учених експедицій до Криму, Непомнящий зосередив увагу на тому, що вони складають важливий корпус джерел, пов'язаних безпосередньо з історичним краєзнавством на півострові, з історією Тавриди.

Читач рецензованої праці матиме добре уявлення про те, що саме наукові описи експедицій дають докладний матеріал про природно-географічні особливості Криму. В них проведено каталогізацію й описано найвизначніші кримські старожитності.

Ученим удалося під час експедицій створити карти Криму-Тавриди, вивчити картографічну спадщину минулого. Наукові звіти слугували не тільки важливим історичним джерелом. Вони дали поштовх до популяризації знань про Крим, що, відповідно, викликало зацікавленість вітчизняної та зарубіжної громадськості. Крим став своєрідною Меккою для вчених, туристів.

Записки подорожуючих мають світову традицію. Різні за жанрами - спогади, описи, автобіографічні твори, щоденники, нотатки, листи до близьких та друзів або нотатки у формі листів для нащадків - усі вони, незважаючи на оригінальність фіксування думок, особливості викладу й стилю, в якому не завжди присутні об'єктивні оцінки, насичені величезним фактичним матеріалом про різні сторони життя населення Криму в різні епохи.

Оригінальною формою виявлення вражень від подорожей по Криму стали видання у формі альбомів з ілюстраціями. Малюнки, фото якнайкраще візуально доповнювали спогади. Тож значення записок подорожуючих не вичерпується наявністю істотної історичної інформації багаторазового та різноманітного використання. Опубліковані праці, зібрані автором у другому розділі книги, не втрачають і сьогодні своєї ролі для розвитку історичного краєзнавства, для туризму, розробки його маршрутів по Криму.

Третій розділ Непомнящий присвятив дослідженню, опису та бібліографічному опису путівників по Криму. Цей оригінальний вид краєзнавчої літератури набув розквіту одночасно з розвитком жанру записок подорожуючих. Специфічність даної форми літератури полягає в тому, що вона орієнтована винятково на певну місцевість. Учені не раз підкреслювали значення путівників для формування загальної картини історико-краєзнавчих досліджень в окремих регіонах³.

Цікава, змістовна, написана на належному науковому рівні, з висновками, що містять докладний результат аналізу всієї спеціальної літератури, рецензована книга прислужиться вченим-кримознавцям, дослідникам спецдисциплін, краєзнавцям, усім, хто цікавиться історією Криму.

Наостанку наведемо кілька цифр. Щоб підсумувати значення даної літератури для розвитку краєзнавства, автор подає два бібліографічні покажчики: записки подорожуючих охопили 1001 позицію, путівники склали цифру 326.

Вітаючи вихід «Записок...», зауважимо, що наклад тисяча прим. - це гарний показник за теперішньої малотиражності наших історичних видань.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України
Олена Снівак,
студентка історичного
факультету
Київського Національного
університету
імені Тараса Шевченка*

¹ Специальные исторические дисциплины / В.А.Замлинский, М.Ф. Дмитриенко и др. - К., 1992. - С.159-166.

² Тронько П.Т. Краєзнавство та туризм: проблеми взаємодії та співробітництва // Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип.1. Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. «Туризм в Україні: економіка та культура». - К., 1998. - Ч.1. - С.5-10.

³ Там само. - С.5-6; Год Б.В. Перший путівник по Полтаві // Шоста Всеукр. наук. конф. з історичного краєзнавства. - Луцьк, 1993. - С.77; Зилин Н.П. Очерки экскурсионной библиографии // Крым. - М.: Л., 1928. - №2(5), вып.1. - С.112-127 тощо.

© Іщенко Ярослава Олександрівна, Київ, 1999
© Снівак Олена, Київ, 1999

З 1999 р. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розпочали видання оновленого за змістом та структурою Українського реферативного журналу «Джерело». Він виходить у трьох серіях і охоплює наукові видання, що вийшли друком в Україні, з усіх галузей знань:

- Сер. 1 - Природничі науки. Медицина*
- Сер. 2 - Техніка. Промисловість. Сільське господарство*
- Сер. 3 - Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво*

Крім публікацій з періодичних видань, в УРЖ «Джерело» відображаються монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій, видання, що продовжуються.

Усі три серії включено в каталог передплатних періодичних видань України на 2000 р. Передплатні індекси:

Сер. 1 - 74622

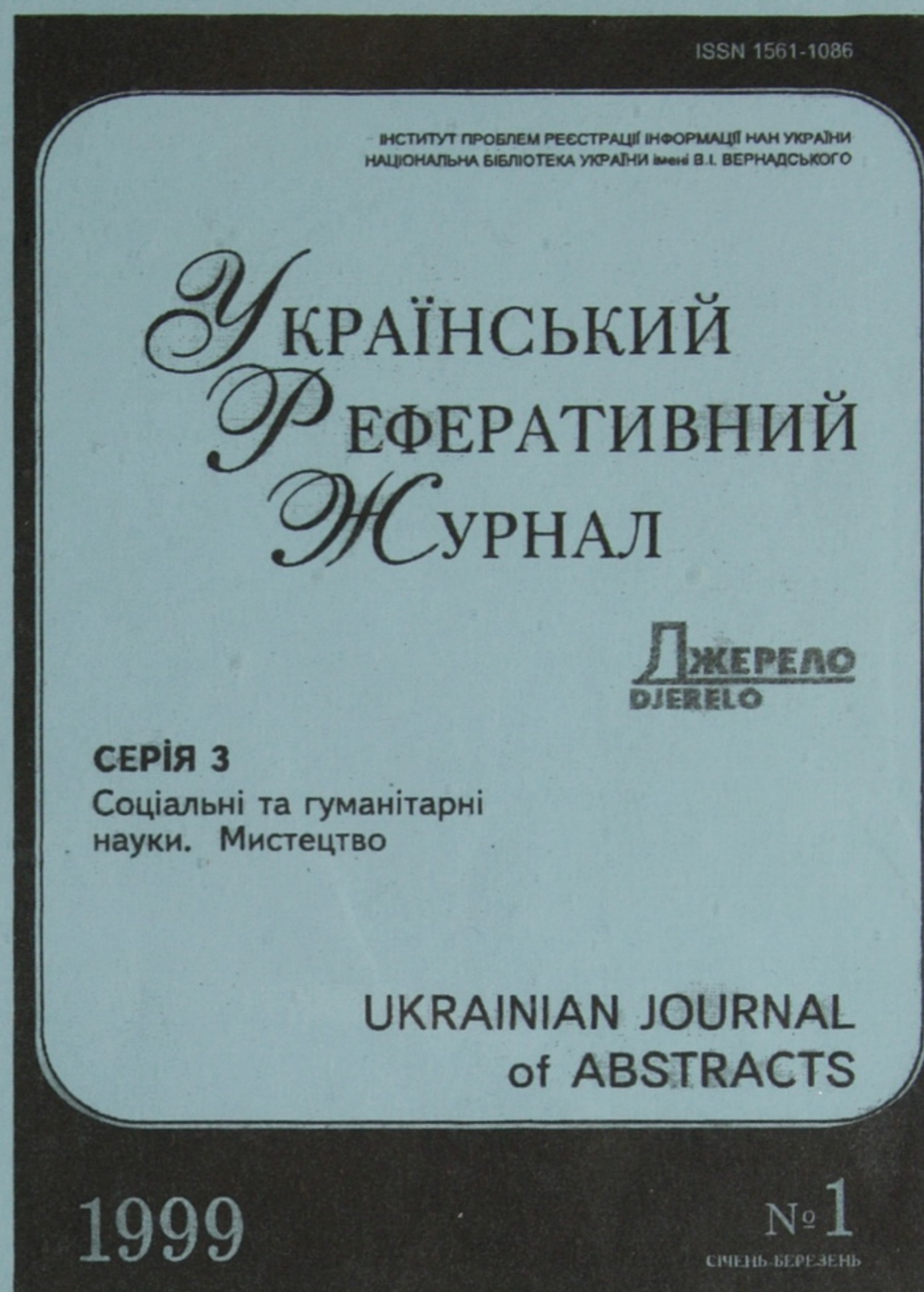
Сер. 2 - 22411

Сер. 3 - 22412

У роздрібну торгівлю РЖ «Джерело» не надходитиме.
Довідки за телефонами:

ІПРІ - 441-21-97

НБУВ - 264-31-16

Виступає Надзвичайний і Повноважний Посол Китайської Народної Республіки в Україні пан Чжоу Сяопей

Цього року виповнюється 50 років утворення Китайської Народної Республіки.

З цієї нагоди в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського у травні 1999 р. проходила велика книжкова виставка «Китай: історія та сучасність» (з фондів НБУВ), в одному з розділів якої експонувалися численні видання науковців цієї країни (дарунок книгозбірні).

21 вересня 1999 р. в НБУВ відбулося відкриття ювілейної фотовиставки «50-річний шлях нового Китаю», підготовленої Бібліотекою спільно з Посольством КНР в Україні. На презентації були присутні представники Адміністрації Президента та Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ, Київської державної адміністрації, творчих спілок і благодійних фондів, преси.

Відкриваючи виставку, Надзвичайний та Повноважний Посол Китайської Народної Республіки в Україні пан Чжоу Сяопей особ-

ливу увагу приділив експозиції, що висвітлює китайсько-українські відносини, зокрема візит Президента України Леоніда Кучми до Китаю, а також перебування в КНР його дружини Людмили Кучми та Уповноваженої Верховної Ради України з питань прав людини Ніни Карпачової, делегацій наших учених, діячів культури, спортсменів.

Китай та Україну пов'язують дружні стосунки. Саме КНР однією з перших визнала незалежність нашої держави, а в 1992 р. відкрила в ній своє Посольство.

Понад сто експонатів виставки знайомлять з історією Китаю за останні 50 років. Починаючи з 1978 р., він має високі темпи зростання промисловості, стабільний розвиток виробництва. Вражаючих масштабів досягли зовнішня торгівля і державні валютні резерви. Китайська економіка впевнено вийшла на арену світової. Країна проводить незалежну, самостійну, мирну зовнішню політику, зміцнює співробітництво з усіма державами світу.

Посольство КНР в Україні підготувало для відвідувачів виставку, що користується надзвичайною популярністю в Києві, буклети, з яких можна дізнатися про інформаційні служби та законодавство республіки, про відношення КПК з політичними партіями інших держав, про економічні та екологічні програми, окремі регіони та пам'ятки культури.

Сьогодні Китай впевнено крокує в нове тисячоліття.

*Наталія Захарова,
керівник Культурно-просвітницького
центру НБУВ*

